

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО

ТВОРИ

Т о м 1

ПОЕЗІІ
ПРОЗА

Симоненко Василь Андрійович. Твори: У 2 т. — Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / Упоряд. Г.П. Білоус, О.К. Лищенко. — Черкаси: Брама-Україна, 2004. — 424 с.

Перший том творів В. Симоненка складає вимогливо відібрані упорядниками, випробувані часом і прихильністю шанувальників, твори, що знайшли свого читача як серед науковців, колег по перу, так і серед широкого читацького загалу. Взято до уваги прижиттєві публікації та видання, звірено деякі тексти з оригіналами, залучено нові вірші, що збереглися в записках колег і друзів поета.

Видання розраховане на широке читацьке коло, в першу чергу — школярів, студентів, вчителів української літератури, викладачів вузів.

АВТОРИ-УПОРЯДНИКИ:

Білоус Г.П., Лищенко О.К.

Випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за Програмою випуску соціально значущих видань.

Василь Андрійович Симоненко, народившись 8 січня 1935 року, двадцятивосьмилітнім перейшов у вічність, але духовне його буття в Україні триває. У нього є вірш, який називається «Перший»:

*Першим був не Господь і не геній,
Першим був — простий чоловік.
Він ходив по землі зеленій
І, між іншим, хлібину спік...*

Василь Симоненко й був одним із перших, хто замість вишуканих кренделів поетичної маячні, замість пухких пампушок брехливого літературного славослів'я запропонував Україні житній хліб своєї поезії, вчиненої на дріжджах справжньої синівської любові до неї.

Окремими виданнями виходили книги поезій «Тиша і грім», «Земне тяжіння», «Лебеді материнства», «У твоєму імені живу», збірник віршів та казок для середнього і старшого шкільного віку «Народ мій завжди буде» і «Вибране» для тієї ж категорії читачів, збірка новел «Вино з троянд», поетичний збірник «Ти знаєш, що ти — людина», оповідання і щоденник у збірці «Півні на рушниках», казки «Цар Плаксій і Лоскотон» та «Подорож у країну Навпаки», котрі згодом неодноразово перевидавалися, а також численні спогади про нього.

Перша поетична книжка Василя Симоненка мала й справді промовисту назву: «Тиша і грім». То був голос відважного поета, якому боліла доля скривдженої людини, на сторожі біля якої він, як і його великий попередник Т.Г. Шевченко, поставив Слово. Василь Симоненко у 1995 році був посмертно удостоєний Державної премії України імені Т.Г. Шевченка за збірки поезій та прози «Лебеді материнства», «У твоєму імені живу», «Народ мій завжди буде».

Видання літературної та журналістської спадщини Василя Симоненка у двох томах буде належним пошануванням його світлої пам'яті. До першого тому входять літературні твори: вірші, поеми, сонети, балади, казки, байки, новели, короткі гумористичні твори (епіграми, епітафії), статті, рецензії, огляди творчості молодих поетів, а також щоденникові записи поета, листи до майбутньої дружини, до друзів, рідних, знайомих.

Особливість першого тому полягає у вимогливому відборі творів поета, випробуваних часом і прихильністю шанувальників його творчості як серед науковців, колег по перу, так і серед широкого читацького загалу. Упорядники тому підходили до укладання зі сподіванням, що його, можливо, саме б так komponував сам Василь Симоненко — з вимогливим поцінуванням кожного твору, враховуючи актуальність звучання його у многочасі. Взято до уваги прижиттєві публікації та видання, звірено деякі тексти з оригіналами, залучено нові вірші, що збереглися в записках колег і друзів поета, в дослідницьких роботах за його творчістю.

У попередніх виданнях поетичні й прозові твори В.Симоненка розташовувалися за хронологією написання та видання, за тематичною розмаїтістю, жанровими ознаками, значущістю громадянського звучання тощо.

Упорядники першого тому цього видання формують його з вибраних творів кожного прижиттєвого і подальших видань, додаючи досі не оприлюднювані в жодному з них, прагнуть відсіяти тенденційні тогочасні тексти публіцистичного характеру і ввести до ювілейного видання кращі, довершеніші, співзвучніші нашому сьогоденню.

Видання розраховане на широке коло читачів, і в першу чергу — шкільної та студентської молоді, вчителів української літератури, викладачів вузів, учасників розмаїтого літературного процесу в Україні.

БІЛЬШИЙ ЗА САМОГО СЕБЕ*

Є люди, яким судилося бути більшими за самих себе. Такий Василь Симоненко.

Чверть століття тому, на 28-му літі (власне — зимі) урвався його життєвий шлях. Поетичний, духовний — триває. Василь Симоненко іде до людських сердець, іде до нових поколінь, ітиме — сподіваємося — до наших нащадків. Чи до всіх? І що несе він? Що говорить нам сьогодні, що скаже людям завтрашнього дня? Що взагалі може поет сказати цьому розвированому, трагічному, до краю напруженому, перенасиченому словами, вірами, розчаруваннями, закликами, загрозами, спокусами і оманами світові?

Вдивімося в його портрети. Ось він юначо-радісний і чистий. Ось весело-замріяний і романтичний. Ось напружений і зіркий. Ось ще інакший: трохи усміху, трохи лукавинки. Ось буденний і розвільнений. Ось поривно звернений до друзів. Ось стражденний і зболений, як оголена совість. Але найповніший і найточніший портрет, образ потаємних глибин його людського «я» та найсокровенніших дум — дають його поезії. В них розпізнаються риси духовного обличчя. Тремкі графічні лінії сходяться і розходяться, мертві знаки друкованого тексту починають пульсувати життям, відкривається стереоскопічний простір доби.

Ще на початку творчого шляху, в одному з ранніх віршів поет оголосив для самого себе настання власної доби «великих географічних відкриттів»:

*Кораблі! Шикуйтеся до походу!
Мрійництво! Жаго моя! Живи!
В океані рідного народу
Відкривай незнані острови!*

Які ж духовні острови відкривав Василь Симоненко? Що було йому компасом? Насамперед — добро, правда, совість:

*Я хочу правді бути вічним другом
І ворогом одвічним злу.*

Сказано поки-що трохи загально, але незабаром ця декларація набуде конкретного життєвого наповнення і соціальної чіткості.

* Друкується з незначними скороченнями.

Поет одним із перших і мужньо стане супроти великого зла сталінізму, супроти ідеологічних компрачікосів — фальшувальників інтернаціоналізму, супроти культівських і волюнтаристських перекручень комуністичного ідеалу. Стане душею того національно-культурного відродження в Україні, того руху, який було умовно названо пізніше «шестидесятництвом»...

Перша поетична книжка Василя Симоненка мала промовисту назву — «Тиша і грім». Контраст чи єдність протилежностей? Мабуть, і те, і те. Зосередженість у собі і причетність до світу. Роздум і дія. Епічне і драматичне. Син полтавських степів, Василь Симоненко знав тишу степу, знав його задуму, знав епос степу, але й знав, якими напругами та електричними розрядами насичений цей степ і якими тривогами може повнитися безмежне небо над ним. Серед оголеної тиші заходило на грозу. Вдарила вона у збірці «Земне тяжіння», що вийшла вже по Василевій смерті, 1964 року. У терпкий подих степу увірвався бунтівний подих Дніпра, Шевченків дух.

Якщо спробувати одним словом виразити головне в поезії Василя Симоненка, то це буде слово: народність. Правда, це слово так часто і фальшиво вживали і так його скомпрометували, що доводиться спеціально застерігатися, що в цьому разі йдеться про істинну народність, рідко явлену і тяжко здобувану. А не про ту сухозлітну лакейську «народність», яка полягала в краснобайських віршованих вправах на задані теми, в епігонстві і в бездумному переспівуванні кон'юнктурних гасел, в простакуватості і спробах піддобритися до казенних смаків, у дешевому славослів'ї упривілейованим «передовикам». Справжня народність приходить тоді, коли поет починає говорити голосом народу, твердим і солоним голосом; коли поет висловлює його наболілу правду; а це можливе тоді, коли поет той живе життям народу, його клопотами, тривогами й муками і коли він має велику силу й мужність — бути репрезентантом народу перед своїм часом, а може, й перед усіма часами. «За всіх скажу, за всіх переболію...»

Тоді приходить і ота «простота», «зрозумілість», навколо якої стільки туману було розведено в літературних «дискусіях» доперевбудівної доби, часто дискусіях інспірованих. Пригадаймо, як часто симпатичним гаслом «доступності» поезії демагогічно кристалілися малограмотні й недобрсовісні люди, щоб возвести в закон для всіх своє лінивство і некультурність, щоб тягти нашу літературу назад до благополучного примітиву, до оспалості й безвідповіда-

льності. Таким чином вульгаризувалося, компрометувалося і поняття про доступність, простоту поезії як складовий елемент народності. А це по-справжньому серйозне питання. Кожен значний поет, який відчуває свою відповідальність перед народом, — неминуче приходять до необхідності щось дуже важливе народові сказати і, отже, шукає таких форм вираження, які б найкраще доносили до народу його думку. Але поет не просто хоче говорити зрозуміло, — він хоче, щоб зрозуміли його, саме те, що він має сказати, не збіднюючи й не пристосовуючи своєї думки ні до кого й ні до чого, ані до будь-чийого «рівня». І до такої розмови з народом — розмови не запопадливої й не устосованої, а на весь голос, важкої й плідної розмови рівного з рівним — кожен поет іде своїм шляхом. Більше впадає в очі, швидше помічається характерний для багатьох поетів шлях від юнацької щедрості й трохи егоїстичної ускладненості до високої зрілої простоти й дисципліни думки та вислову, — такі шляхи проходило чимало поетів. І не такий очевидний буває для помічання інший шлях, може, трохи парадоксальний — той, який уперто і енергійно торував Василь Симоненко: шлях від простоти до складності. Початкова елементарна «простота» не задовольняла Василя Симоненка своєю малою змістовністю, і він прагнув наснажити її глибшим, складнішим, неоднозначнішим змістом, ширшою і бурхливішою повинню роздумів, настроїв, пристрастей, всією розмаїтістю духовної активності. З кожним днем він більше й більше мав що сказати людям, і через те ставав складнішим. Але ця складність була водночас і простота, бо це була чесна, прямодушна розмова з народом, із сучасниками, розмова *по суті життя*, без хитрувань, відмовок чи вихилясів. Мужеська розмова віч-на-віч. І тому і складність, і простота були однаково прийнятними, бо виникали не з бажання бути простим чи складним, а з потреби бути чесним.

Так і вийшло, що «традиціоналіст» Василь Симоненко в добу пошуків на новаторів, у добу потреби в авангардистах і жаги експерименту виявився попереду всіх і з погляду популярності, і з погляду ваги висловленого. Але це сталося не зразу і не зразу було усвідомлене.

Василеве зростання було дивовижне. Пригадується: вийшла перша його книжка. Всі її хвалили, всі захоплювалися, а Василь говорив про неї хіба що іронічно. Він уже не любив її, бо переріс її. Був людиною немилосердно самокритичною і вічно собою невдо-

воленою — за великим рахунком, а не дріб'язково. В нього було надто високе уявлення про літературу, надто високі ідеали й критерії, щоб він міг задовольнитися тим, що робив. Сьогодні він стояв вище, як учора, а завтра ставав вище, як сьогодні. Оця дорогоцінна здатність постійного умудрення, зростання, самовдосконалення, оця жадоба знань, жорстока дисципліна самонавчання — один із добрих уроків Василя Симоненка всім нам. Адже, правду кажучи, багатьом українським літераторам цих якостей бракує, через віщо вони не йдуть угору, а сповзають донизу. Василь Симоненко починав з ординарних сентенцій, а прийшов до філософсько-політичного думання, до творення відкривавчих ідей, до поезії як аргументу самостійного мислення. Від газетярського моралізування — до високої публіцистичності, до громадської лірики шевченківського гатунку. Він став Поетом не тоді, коли написав свої перші чи й не перші вірші, а тоді, коли на повен голос заговорив про найбільші болі свого народу. Так він опинився в центрі важливих процесів, що охопили нашу молоду літературу, твердо став серед тієї групи літературної молоді, що відроджувала Шевченкове начало, його велике звертання до мертвих, і живих, і ненароджених земляків своїх; продовжене Франковим: «Народе мій, замучений, розбитий...»; продовжене Лесею Українкою: «І ти колись боролась, мов Ізраїль...»; так гостро і по-новому голошене в 20-і роки (Павло Тичина: «Воздвигне Вкраїна свого Мойсея,— не може ж так бути!») — і так трагічно обірване в роки 30-і.

На наших очах те, що так послідовно й люто вирубувалося і топталася,— тепер «знову оживає і сміється знову». «Не вмирає душа наша», в ній — і Василева частка. Ось у чому причина його бурхливого успіху на початку 60-х, за життя; його напівнелегальної слави в добу «задушеного відродження» й тихого терору 70-х; його нової притягальності нині.

Своїм побратимам по перу Василь Симоненко заповів вірність отій великій Шевченковій традиції нашої літератури. Сам ішов до свого слова не «парабольно» (новатором і експериментатором не був), а «напрямки». Говорив чесно, сміливо, одверто. Просто, хоч і не без пафосу. Спраглою душею повертався до гнівної музи Шевченка, хотів «неложними устами» «явити істину».

Що означав для Василя Шевченка? Цього, мабуть, не передати ніякою словесною формулою. Але може це передати такий факт, свідком якого мимоволі став кінорежисер Ігор Грабовський: на Тара-

сову гору в Каневі Василь із Аллою Горською (талановитою художницею, яскравою особистістю — невдовзі трагічно загинула) піднімалися босоніж, несучи взуття в руках...

...Якось він зважився написати:

Щось у мене було

І від діда — Тараса

І від прадіда — Сквороди.

Це — не випадкові слова й не марні...

20

Шевченківське у Василя Симоненка — не тільки глибока приналежність народові, полум'яна любов до України і гнів проти її ворогів, влада правди над його душею, — а й покликанисть висловити те, що народжується в людських умах і душах, але чого ще ніхто не зважився сказати. Є шевченківське і в діапазоні голосу — від грізного пафосу до ніжного зізнання, від гімну людині до глузливості з того, що тільки подобу людську має; від болю за кривди людські до вдячності життю за його прості радощі... Як і Шевченкові, Україна Симоненку потрібна не для гордині, а для справедливості, бо який же це світ, у якому не буде твого народу...

Василь Симоненко — поет контрастів і моральних антитез. Неспокій, тривога, бентега, поривання до мети — ось той душевний стан, що приносить йому задоволення, ось його норма. Звідси образи вітру, вогню, грому, бурі, зливи, завірюхи, взагалі шаленого оновлюючого руху — як знаки краси. Типова метафорика романтичного світосприймання. І спокій, байдужість, рівновага, сірість, приземленість — як знаки некрасивого і морально несприйнятного. Але ця контрастна картина буття спирається на світоглядну цілісність ліричного героя, визначеність його позиції в боротьбі.

Відкидаючи цінності фальшиві, цінності-ерзаці, він солодкоголосому «оспівуванню» протиставляв роздум про суперечності життя. Звичному словесному вихвалянню «краси праці» — гуманістичне вболівання за людину-трудівника, за повноцінність особистості. Казенному оптимізму, вірнопідданчому славослів'ю, духовному самовдоволенню — тверезий і мужній погляд на реальність, на драматичний розрив між нашими ідеалами і нашою практикою. Ще тоді, в кінці 50-х та на початку 60-х років, ця поезія торувала шлях тому оновленню суспільного самоусвідомлення, тому духовному розкріпаченню, яке відбувається нині і в якому й ми беремо участь. Він бере участь.

Спробуймо «реконструювати» ідейно-політичну і суспільно-психологічну ситуацію кінця 50-х і початку 60-х років.

Політичне й духовне розкріпачення, тільки почавшись, злякало престалінські сили в суспільстві й керівництві партії, які посідали тоді ще міцні позиції. Та й самого Хрущова. Адже й Хрущов, як показав час, не мав чіткої програми і широкої соціальної опори для неї, мусив увесь час коливатися й лавірувати. А в деяких питаннях — через брак теоретичного світогляду й культури, — робив кроки, які вели від соціалізму ще далі вбік, ніж цього «досягнув» Сталін. Такою була його політика в національному питанні. Саме в цей час почалося інтенсивне витіснення української мови зі сфери освіти, для чого було проголошено фальшивий принцип «добровільного вибору батьками мови навчання дітей у школі». Саме в цей час було сказано: «Мы не будем консервировать национальные различия». На злодійкуватому жаргоні вождів це означало: розкручувати далі перемішування народів і денационалізацію. Не кращою була і хрущовська політика щодо мистецтва і літератури. Одне слово, ще в період владарювання Хрущова споруджувалася гребля, що мала спинити потік напіврозкутої народної енергії та думки. Назрівав конфлікт. Сповна виявився він уже після усунення Хрущова, і першим його очевидним виявом були арешти 1965 року. Василь Симоненко не дожив до цього часу. Але його чутлива душа вже передчувала нову трагедію і гостро реагувала на перші симптоми її наближення. Це засвідчує його щоденник.

Як відомо, наступ проти творчої інтелігенції почався із зустрічей М.С. Хрущова з діячами літератури й мистецтва та його виступів на цих зустрічах, в яких він таврував «формалізм» та «абстракціонізм», хоч справжнім об'єктом атак була свобода творчості, свобода ідейно-художніх шукань, незалежність і совість митця. Діючи за класичним принципом: «Коли в Москві стрижуть нігті, то в Україні відрубують пальці», — республіканське політичне та письменницьке начальство заходилося вишукувати й викорінювати «крамолу» там, де її, звісно, не було. Але цікаво, що спочатку Василя Симоненка намагалися протиставити його друзям-«формалістам». У доповіді на нараді активу творчої інтелігенції та ідеологічних працівників України 8 квітня 1963 року тодішній секретар ЦК КПУ А.Д. Скаба похвалив В. Симоненка та ще декого з молодих: «Поетичні збірки В. Коломійця, В. Коротича, В. Симоненка, Р. Третьякова, М. Сома прийняті мажорними, життєствердними

акордами, любов'ю до партії і народу». Це потрібно було для того, щоб, показавши в такий спосіб батьківську «турботу» про молодих, тим «переконливіше» накинутися на інших молодих, неслухняних: «формалістичні викрутаси із словом неодмінно приводять до викривлення і затуманення ідейно-художнього змісту творів. А що справа стоїть саме так, свідчать деякі твори молодих поетів М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко» («Літературна Україна», 9 квітня 1963 року).

Це був тільки початок. Команду підхопили ревні літературні наглядачі, а їх тоді було вдосталь. Тон звинувачень підвищувався з кожним днем. Водночас тривали спроби розділити молодих на «чистих» і «нечистих», зокрема, «надії» покладалися на Симоненка. Та він цих «надій» справджувати не збирався. Нагінки на своїх друзів він сприймав як і нагінки на самого себе, і незабаром вони таки й поширилися на нього. А з середини 60-х років, уже після смерті, він став для місцевих ревнителів застою ворогом № 1. Його не тільки не друкували — навіть згадувати його не рекомендувалося.

Грозова атмосфера кінця 50-х — початку 60-х років, коли гаряче поривання до оновлення вже натрутилося на крижану стіну рутини, споруджену тодішніми «силами гальмування», відбилася і в його «Щоденнику», і в багатьох поезіях — скажімо, ось у цій (її тоді ж було покладено на музику, бентежну цю пісню виконували кобзарі брати Литвини):

*Там, у степу, схрестилися дороги,
Немов у герці дикому мечі,
І час неспинний, стиснувши остроги,
Над ними чвалить вранці і вночі.
Мовчать над ними голубі хорали,
У травах стежка свище, мов батіг.
О, скільки доль навіки розрубали
Мечі прадавніх схрещених доріг!
Ми ще йдемо. Ти щось мені говориш.
Твоя краса цвіте в моїх очах.
Але скажи: чи ти зі мною поруч
Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?*

Увібравши в себе багатоманітний зміст, метафора дороги стає метафорою драматичного вибору, життєвого ризику, дає передчуття тієї ціни, яку доведеться платити за своє покликання борця... Це взагалі один із наскрізних образів Симоненкової поезії — шлях,

дорога. Тут і стежки «босоногого дитинства». І «чумацькі шляхи» української історії. І метафора моральних шукань особистості, неповторності долі («Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок, Є тисячі ланів, але один лиш мій»), знаходження інтимної причетності до Батьківщини («Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок Мене на ниву батьківську веде...»). І покладання сенсу життя в жертовній належності своєму народові, в неподільності своєї долі з його історичною судьбою:

*Я для тебе горів,
Український народе...*

.....
*Упаду я зорею,
Мій вічний народе,
На трагічний і довгий
Чумацький твій шлях.*

І в останньому творі Василя Симоненка, опублікованому через 24 роки після його смерті,— соціально-філософській і політично-сатиричній «Казці про Дурила» — знову постає метафора дороги. Простодушний і довірливий герой казки шукає «дороги до Рідного краю». «А навіщо шукати?» — питає його хор «мудрих», пропонуючи готовий «рай»: «...чого шукаєте, коли ми все знайшли, коли ведуть дороги осіянні під наше сонце з вашої імлі?» Це змушує згадати знамените Шевченкове: «До нас в науку! Ми навчим, почому хліб і сіль почім!» Загіпнотизований пафосом високих слів, герой казки погоджується на райське життя: «Зрікаюся Рідного краю!» — та, переступивши райську браму, бачить речі швидше пекельні. І знову починає шукати дорогу до рідного краю... Казка є казка, тим більше соціально-філософська. В ній химерно поєднуються і загальний людський досвід шукань правди та оман деспотизму, який послуговується жорстокими утопіями, і конкретні моменти нашої історії — без якоїсь хронологічної послідовності, в гротескних моделях. Та головне не в цьому, а в дошкульному сатиричному зображенні соціального ідолопоклонства, рабської покорі, примусового «ощасливлення» за методом соціальних прокрустів; в утвердженні права людини на Рідний край, на шукання дороги до нього і на виявлення своєї любові до нього.

Симоненкова метафорика дороги поєднує історію народу з духовною біографією особистості. Самоствердження «я» — із самоствердженням народу. Шукання шляхів до моральної істини — із

шуканням істини національного буття в людстві, в соціалістичній сім'ї народів. І з цього погляду він прямим — хоч, може, трохи й несподіваним чином — продовжує традицію молоді української радянської літератури 20-х років.

В ті роки ще майже вся колосальна «атлантида» літератури 20-х років була схована від нас. Ми тільки починали відкривати її для себе. І Василь тільки починав відкривати. Поет Микола Рачук, який жив у Чернівцях, а тоді відбував строкову службу в Черкасах, і яким Василь опікувався, згадує (в неопублікованих спогадах), що Василь оповідав йому про Винниченка й Хвильового. Але наскільки він був обізнаний з їхньою творчістю та творчістю інших «проскрибованих» авторів — не знати. Здається, встигла дійти до нього збірка «Розстріляне відродження» та деякі інші, що ходили по руках. Але про добре знання літератури 20-х років говорити не доводиться, хіба що про потяг до неї та інтуїтивне осягнення її значущості. І все-таки генетично Василь прямо зв'язаний з нею, він духовно споріднений з нею. Насамперед, може, з Хвильовим — за всієї відмінності вдач, характеру творчості і стильових засобів: невгамовністю почуття національної справедливості і гідності,— про це ще скажемо далі. Та й ширше беручи, «шестидесятництво» об'єктивно поновлювало ту висхідну лінію української літератури 20-х років, що була обірвана в 30-і.

Одним із великих здобутків української літератури 20-х років була зосередженість на людській особистості, яка в муках виробляє світогляд, шукає політичного і національного самоозначення, часом приходить у нерозв'язну суперечність з обставинами, поборює саму себе, а то й гине (це бачимо в широкому спектрі літературних явищ — від Хвильового до Антоненка-Давидовича й тогочасного Головка, від Тичини до Сосюри й Фальківського). Болючим нервом такої особистості була історична доля українського народу в контексті боротьби за соціалістичну перебудову світу.

Потім цей нерв було перерізано. Задавлену душевну рану було випечено «кальоним железом» — разом із самою душею. Нині ми часто згадуємо недобрим словом так звану «сталінську теорію загострення класової боротьби». Але не завжди задумуємося, що це була не просто теорія, а модель світу — здійснювана модель! — в якій зазнавали жажливого спотворення всі людські поняття, в якій всі грані і всі клітинки життя пронизані рентгеном ворожості й страху, в якій відбувалося самовбивче оскудіння й озлоблення люд-

ського серця. І це не могло не відбитися на літературі, тяжкою силою гнуло її в бік деморалізації, дегуманізації. Вражають ті пароксизми ненависті, яких так багато особливо в поезії 30-х років, та війна з загальнолюдським гуманізмом, яку вона провадила.

В 50-і роки потроху відроджується в літературі людське «я». Відроджується відчуття реального життя народу, його історичної долі (що спалахнуло було і в роки Великої Вітчизняної війни). І вже в поезії 60-х років чи не найбільше поєдналися живорожденне «я» і народ: народ як біль і відповідальність поета, а не як адресат гімнів і славослів'я.

І найпристрасніше, найодвертіше це чинилося в поезії Василя Симоненка.

Одна з припад Симоненкової поезії в тому, що вона геть заперечила дрібнотем'я і дрібнодухність, які «окупували» були чималу частину тодішньої літературної території. Василь Симоненко мислив великими масштабами і високими категоріями, не втрачаючи при тому конкретності бачення і земної закоріненості, побутової насиченості. Він з юнацьким нетерпінням і «напрямки» підносив «вічні» питання людського духу, до яких тодішні всюдисущі догматики ставилися з підозрливістю й нетерпимістю, намагаючись зберегти за ними тавро «ідеалізму», «абстрактного гуманізму» тощо.

Що таке світ? Що ти в цьому світі? Яка ціна людського життя? Над питаннями такої міри задумувався Василь Симоненко. І приходив до ствердження суверенності і абсолютної цінності людського «я». Сьогодні такий висновок нас не дивує, він під впливом поезії, публіцистики, гуманістичної думки дедалі більше входить і в буденну свідомість маси людей, але в ті часи його ще зустрічали коли не в штики, то насторожено, відносили на рахунок буржуазного індивідуалізму. Одним із перших у нашій новітній поезії він висловив і поетично розвинув думку (генетично пов'язану із моральним вченням Сковороди) про те, що кожна людина — це цілий Всесвіт, це особливий макрокосмос, і реалізується він чи ні — залежить від суспільних умов.

Із святою юнацькою наївністю поет бере на себе «просвітительську», виховну гуманістичну місію — переконати кожную людину в цінності й неповторності її особистості, закликати жити красиво і гідно, щасливо й гордовито, достойно використовуючи рідкісний дарунок, яким є життя. В добу нехтування соціалістичною демократією, в добу дегуманізації суспільства й апофеозу адміністрати-

вно-командних методів керування «підлеглою масою» — обстоювання суверенності людського «я» набирало виразно політичного значення. Це було обстоювання прав і гідності людини, колективу, нації від брутальних зазіхань бюрократичної машини і всіляких псевдокомуністичних вельмож, самодурів і сатрапів, які самочинно виступали від імені держави, по можливості узурпуючи її прерогативи. Цю драматичну суспільну і морально-політичну колізію рельєфно змалював Василь Симоненко у відомій поезії «Я».

Принцип самоцінності людського «я» був для Василя Симоненка універсальним, а не стосувався (як це буває у деякого із снобістськи орієнтованих) тільки обраних, високорозвинених індивідуальностей з інтелектуальних сфер, «аристократів духу». Моральний максималізм, духовний аристократизм у нього органічно поєднувався з «мужицьким» соціальним демократизмом, народністю — і в цьому одна з дивовижних особливостей його поезії. Спокійна гідність промовляє у вірші «Мій родовід», переходячи у зверхній сарказм, коли поет ущипливо полемізує з традицією соціально-ієрархічного самоусвідомлення і чванькуватості (яка, до речі, оживає на наших очах). Найдостойніший родовід — трудовий, народний. Найбільші подвиги задля людства вчинили безіменні генії-трударі. Але така парадоксальна думка приводить Василя Симоненка не до звичного (в часи соціального фарисейства і бюрократичної ритуалізації життя) та об'єктивно фальшивого славослів'я людям праці (фальшивого тому, що всі оті гімни сільським і заводським Антеям, Гераклам, Прометейам, у яких тоді змагалися поети, об'єктивно служили приховуванню правди про реальне жалюгідне становище людей праці),— а до драматичної думки про те, як мало реалізуються духовні можливості цих людей; яка неповна їхня доля; як мало віддячує їм суспільство.

Так само очищалися, повертали до істинності в Симоненковій поезії й інші неодмінні для літератури, але девальвовані на той час, або й замацані нерозбірливими руками поняття...

Серцевинні образи Симоненкової поезії — мати і Вітчизна, Україна. Вони глибоко поєднані в його внутрішньому переживанні. Вони водночас і дуже особисті, зумовлені конкретними біографічними враженнями, і загальнозначущі, великого духовного масштабу й зобов'язливості.

Василь майже не знав батька, який кинув сім'ю. Почуття сирітства надавало природній синівській любові до матері особливу щемливу ніжність. А кривда за матір загострила почуття справедли-

вості, зробила душу прозірливою і чутливою до страждань інших людей, нетерпимою до наруги над людською гідністю, до всякої неправди, черствості, зверхності. Поет не раз писатиме про одну матір, не тільки висловлюючи свої інтимні емоціональні порухи, а й немовби стаючи на височінь спокутування тієї провини, яку совість людства повинна відчувати перед такою матір'ю (знову мотив, споріднений із Шевченковим!) — її узагальнений образ бачиться як символ самопожертви й подвижництва в ім'я життя.

Цей узагальнений образ матері у Василя Симоненка не лише страждальний, а й активний. Адже мати — основа роду і носій морального заповіту народу. І на селянських матерях, може, не менш, ніж на світочах і велетнях духу людського, тримається той нетлінний спадок, яким одвіку жило людство серед усіх злигоднів духу і варварств. Мати для Василя Симоненка — джерело духовності й моралі, в ній людська краса і правда серця; вона — великий учитель любові до людей і рідної землі. Ця велика наука любові до рідної землі у вустах матері набирає характеру святого людського наказу: «Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину».

Ось тут розгадка тієї безумовної переконливості й природності, з якою образ матері переходить у поезії В. Симоненка в образ рідної землі, Вітчизни, України. Адже в багатьох поетів Мати й Вітчизна тотожні, в багатьох українських поетів поєднуються Мати й Україна. Але мало хто досягав у цьому такої зворушливої ніжності, мало в кого це було сказано такою простою і непреложною мовою серця. І мало в кого так сповнене почуття правди і справедливості.

Так, любов до України у Василя Симоненка тому промовляє до людської душі з великою силою, що вбирає в себе всю міру правди і справедливості — історичної, соціальної, національної. Стає громадянським болем і мукою серця. Подібно до того, як його синівське почуття до матері поглиблене і вичулене болем за її самоту й несправедливість долі, так і його синівське почуття до України употужнене й вигострене болем за історичні кривди в минулому та усвідомленням комплексу неблагополучних явищ, пов'язаних із спотворенням національної політики в часи Сталіна й пізніше: вилученням з української культури цілої низки дорогоцінних імен, забуттям багатьох сторінок минувшини — втратою історичної пам'яті, зневаженням рідної мови частиною самих українців, втратою національного самоусвідомлення та поваги до самих себе тощо...

Велика заслуга В. Симоненка — і водночас розгадка його незвичайної популярності серед тодішньої української молоді, захоплення ним, — у тому, що він чи не перший так одверто й сильно сказав про те, що ображало його здорове національне почуття; традиційний для української радянської поезії мотив декларування любові до України широко «розкрив» для тих тривог і болів, які раніше залишалися невисповіданими.

ЗАСИЛ
НИСКО

28

Ввівши в обсяг своєї патріотичної лірики живі почуття, тривоги, кривди, болі, надії своїх молодих сучасників, Василь Симоненко наповнив образ України реальним і хвилюючим змістом, надав йому громадянськи-виховної сили. Симоненків образ України вишито вічним боєм на суворій канві історії. Тодішні догматики і перестраховальники злякано шукали «націоналізму». Насправді ж це був реальний патріотизм, його гуманістичне наповнення, це був справжній інтернаціоналізм. Поет стверджував право своєї нації на буття і майбуття — для себе самої і для всіх. Сьогодні, коли сфера національних відносин і почуттів перестала бути «закритою» для реального погляду і тверезих оцінок, для людського переживання на рівні правди і честі, — думки і почуття, висловлені Симоненком, входять у наш духовний актив, допомагають вихованню істинного інтернаціоналізму, що передбачає повноту самопізнання і взаємопізнання, передбачає взаємоповагу і рівноправну співдружність народів у спільній справі будівництва кращого майбуття.

І мимоволі думаєш ось про що: наскільки б менше було у нас втрат, наскільки б здоровішою була духовна і моральна атмосфера нашого суспільства, якби ті тривоги, застереження, позитивні ідеї, що їх висловили поезія Василя Симоненка й інших «шестидесятників», роман Олеса Гончара «Собор», інші твори української (і, звичайно, російської, інших народів СРСР) літератури того часу, не були відкинені й ошельмовані, якби до них прислухалися, зробили висновки, врахували при формуванні політичної стратегії...

Василева поезія здобула неподільну владу над душами тих, для кого Україна була чимось більшим, ніж просто географічно-адміністративним поняттям. Таємниця цієї всевладності, може, в тому, що він просто і гідно — без відчайдушності й зухвальства, без печаті усвідомлення ризику й без виклику, без тіні жертвності й подвижництва — просто й гідно, а тому з силою першоназивання сказав про те, що всім стояло перед очима, але всі боялися побачити. Василь сказав: ось воно, і назвав його. І на душі розвиднілося, хоч побачене і назване було тьмою.

Як передати враження від цього Василевого чину? Колись Костомаров так пояснював той струс, що пережив, коли Шевченко прочитав йому свої недруковані вірші: «Тарасова муза прорвала якийсь підземний заклеп, вже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатами, засипаний землею, навмисне зораною і засіяною, щоб заховати від нащадків навіть згадку про місце, де знаходиться підземна порожнеча. Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу зі своїм невгасимим світочем і відкрила за собою шлях і сонячному промінню, і свіжому повітрю, і допитливості людській». Щось трохи подібне пережили і ми, слухаючи Василя на літературних вечорах та у вужчому колі, читаючи його недруковані вірші у «самвидаві».

Але було й інше, відмінне, зумовлене відмінністю історичної ситуації. Якщо для частини людей те, що говорив Василь Симоненко, було їхньою правдою, то іншій частині ще треба було цю правду доводити. Багато хто тоді — як і тепер — не розумів тривоги української інтелігенції. Питання, які нас хвилювали, здавалися їм надуманими претензіями. Мовляв, чого вам треба: хіба хтось забороляє вам говорити або писати по-українському, співати пісень і танцювати гопака? Навпаки, все для вас робиться: видаються газети і журнали, друкуються книжки, працюють театри і музеї. А якщо ваші люди ж від цього відвертаються, то хто вам (чи їм) винен?

Свого часу, говорячи про ці труднощі порозуміння, мені довелося вдатися до метафори саду. Уявімо великий сад, поставлений, сказати б, на державний баланс. Його дбайливо доглядають садівники та інша обслуга, обрізають, чистять, вносять добрива, поливають. Бігають розпорядливі бригадири, працюють обліковці в конторі, справно налагоджено звітність та інструктажі; роботи всім вистачає і всі одержують відповідну зарплату. А сад тим часом плодоносить дедалі менше й менше, всихає дедалі більше й більше. Сторонні люди роблять висновок: певно, сад такий нікудишній, сорти погані, раз усихає. І ніхто не знає, що в цей час під землею працює найсучасніша потужна землерийна техніка і підриває коріння саду... Щось подібне діялося тоді з українською культурою.

Так от, Василь Симоненко і сказав про цю підземну роботу, про підривання коренів. І назвав коренеїдів: бюрократів, шовіністів-великодержавників, політиків-русифікаторів, вождів-деспотів.

У Василеві випростувалося покоління, випростувалася Україна. До гідності національної він ішов через особисту людську гідність, до національного самоусвідомлення — через моральне самоусві-

домлення. Відчуття себе українцем приходило разом з відчуттям себе людиною. Тому його український патріотизм не сприймався як спеціальна ідея, пристрасть, проповідь, а був душевною правдою загальнолюдського рівня.

Як довго боялися ось цих його слів і як довго і вперто вдавали, що їх не існує:

*Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю,
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю, —*

а вони є і будуть, вони вічні, бо в них — право бути собою. Немає в них ніякого протиставлення когось комусь, немає заперечення великої історичної ролі Америки (чого начальство не могло допустити) чи Росії (що теж могло засмутити начальство), навіть відкидання гегемоністської моделі світу — це так, само собою, оскільки вже впливає з суті. А суть проста і незаперечна, як біблійна істина: «Маю я святе синівське право з матір'ю побути на самоті». І нічого більше. Чи менше. А без цього синівського права — що доброго може бути в світі? Кого ж ми боялися (і боїмося) образити визнанням цього права? Права кожного народу бути собою? Права кожної людини в своєму народі будши — а не десь і якимось — у своєму народі відчуті себе сповна людиною і часткою людства? Це те, що говорив Шевченко: «У них народ і слово — і у нас народ і слово». Те, що говорив Хвильовий: «Росія самостійна держава? Самостійна. Так і ми ж самостійна».

Коли хочете, подвиг Василя Симоненка, як і те, що змогли сказати і зробити «шестидесятники» взагалі, — все це якоюсь гранню пов'язане або, може, є якоюсь самобутньою складовою частиною грандіозного вселюдського процесу, сказати б, «деколонізації» свідомості, процесу духовного відродження людства в самоутвердженні десятків народів, які виходять на історичну арену, безмежно розширюючи палітру світового буття.

...Вічна бентежність Симоненкового образу криється і в його долі, в ранній і трагічній смерті. Смерть у такому віці завжди вражає, нагадуючи про грізні й несправедливі сили, що підстерігають людську безборонність. А ще коли ця смерть обирає такий яскравий талант... А ще коли в цьому таланті сконцентрувалися надії всіх, хто ладен був прилучитися до пробудження національного самосвідомлення свого народу... А ще коли талант цей тільки почав розгорятися, обіцяючи потужний спалах, незгасне жаріння...

Василь зростав бурхливо, і саме в останні два-три роки в ньому кристалізувалося те, що зробило його ім'я таким дорогим для всіх нас. Саме в останні роки він став «національною надією». І тим тяжчим ударом, викликом справедливості стали стрімка хвороба і болісна смерть.

А сам Василь давно її собі напроорочив.

Поети думають про вічні речі й відчувають долю — те, що для нас заховане за побутовим дріб'язком. Може, тому в деяких поетів є дивовижні прочуття своєї долі, є дивовижні пророцтва про свою смерть. Наприклад, Володимир Свідзинський наче передбачив, що згорить у полум'ї. Майк Йогансен майже «вгадав», скільки йому лишилося жити — ще в 1928 році. Василь Симоненко в день свого 20-річчя написав вірша, в якому зовсім не жартома сказав про смерть у тридцять:

*Не докорю ніколи і нікому,
Хіба на себе інколи позлюсь,
Що в двадцять літ в моєму серці втома,
Що в тридцять смерті в очі подивлюсь.*

І знову:

*...Та краще в тридцять повністю згоріти,
Ніж до півсотні помаленьку тліть.*

Він помер у двадцять вісім, навіть недобравши того строку, що сам собі відпустив.

У 20 літ здається, що 30 — то вже багато, а 50 — глибока старість. Та не тільки ця наївність у вірші. І не романтична поза. І не тільки пронизливе прочуття. Є в ньому і доторк до того, що нечасто проривалося у Симоненка. І що не дуже добачали ми в його поезії: мука буття, зусилля розірвати житейські обручі: «І світ для мене — каторга і кліть!» Ці «байронічні» поривання то зливаються в його поезії із струменем соціальної критики, то вносять гострі, часом іронічні нотки в його запальну ліричну мрійливість.

Про Василеву хворобу знали. І знали, що вона невиліковна. А все-таки звістка про смерть була немилосердно несподіваною. Вночі з 15-го на 16 грудня ми виїхали поїздом до Черкас: Алла Горська, Ліна Костенко, Леонід Коваленко, Володимир П'янов, Євген Сверстюк, Микола Вінграновський, Микола Сом, Іван Світличний, Михайлина Коцюбинська — це ті, кого пам'ятаю. Сумна то була поїздка. Вранці 16-го приїхали до Черкас — якраз на похорон.

Зима була рання, сніжна й морозна. На похороні було небагато людей, але всі глибоко перейняті невимовним почуттям до Василя. На засніженому кладовищі, на лютому морозі під тяжкими хмарами, кризь

які зрідка прохоплювався сонячний промінь, наче з майбуття, говорили над Василевою труною — про те, що колись на цю могилу прийде більше людей; обіцяли зробити все для того, щоб його поезію донести до народу, щоб кожен українець знав, хто такий Василь Симоненко і що він для нас означає. Тоді ще не уявлялося, яким довгим виявиться шлях до цього і які злигодні долі чекають Василя ще й після смерті...

Порівнюючи ті часи з теперішніми, відчуваєш складне почуття... Втрачена була неповторна історична можливість порівняно «легкого», «невимушеного», спонтанного відродження й оновлення суспільства: адже тоді ще була віра, яка об'єднувала людей, тоді ще було духовне здоров'я у значної частини суспільства, був ідеалізм молоді, були ілюзії, тоді ще все здавалося можливим і близьким. Це могло стати могутнім резервом для сил оновлення.

Сьогодні ситуація набагато складніша і тяжча — з погляду цих резервів. Їх майже не було, не лишилося — чи так здавалося, принаймні. Ми не тільки дійшли до соціально-економічної стагнації, а й пережили глибокий суспільний та моральний розклад; зневіра і цинізм пустили глибоке коріння в усіх шарах суспільства, вирости покоління людей аполітичних і відособлених, розвинулися деструктивні інстинкти...

І хоч віри й ентузіазму сьогодні менше, але більше тверезого наукового розрахунку, більше реальних стимулів і реального простору для думки й дії, — отже, неминуче приходитимуть поволи в рух набагато ширші суспільні сили, ніж тоді, і немає сумніву — зрештою народиться набагато більша енергія, ніж у молоді 50 – 60-х років.

І знову з цими новими поколіннями буде Василь Симоненко, як був він з нами. Бо:

*Живуть століття після смерті
Ті, що роблять те, чого не можна.*

Іван ДЗЮБА,
академік НАНУ, лауреат
Національної премії України
імені Т.Г. Шевченка

Зі збірки
«ТИША І ГРІМ»

ЖОРНА

Натуга на руках,
від втоми чорних,
здувала жили,
ніби мотузки.
Каміння клацало зубами
в жорнах,
жувало жовті зерна на друзки.
І сіялось не борошно,
а мука...
При тьмяному мигтінні каганця
жіночі ніжні
материнські руки
тягли за ручку камінь без кінця.
Журливо мліли очі сумовиті,
і борошно,
мов біла кров, лилось...
Це все було
в двадцятому столітті,
що грозами над нами пронеслось.
Ми часто чуєм
радісну зловтіху
у голосі ворожому,
чужім,
що заглядала кривда
й люте лихо
у наш —
для щастя виведений — дім.
Хай сатаніють
виродки од крику —
нас не знобить од їхньої хули:
нам жорна ті
із кам'яного віку
на танках варвари

з Європи привезли.
І то для них
таки й була наука,
коли —
у всього світу на виду, —
немов у жорнах,
дужі наші руки
перемололи варварську орду.
Народе мій!
Титане непоборний,
що небо підпирає голубе!
Твій гордий подвиг
не принизять жорна —
вони лиш возвеличують тебе.
Дарма біситься
злість ворожа, чорна —
нічим не очорнить
твоєї боротьби!..
Цілую руки,
що крутили жорна
у переддень космічної доби.

ТОМ

1

37

* * *

Я закоханий палко, без міри
У небачену вроду твою.
Все, що в серці натхненне і щире,
Я тобі віддаю.

Ти дала мені радісну вдачу,
Кров гарячу пустила до жил.
Я без тебе нічого не значу,
Ніби птиця без крил.

Кожну хвилю у кожную днину
Гріє душу твоє ім'я,
Ненаглядна, горда, єдина,
Україно моя.

Можливо, знову заgrimлять гармати,
І танк зімне пшеницю на лану,
І буде плакати і журитись мати,
Коли сини ітимуть на війну.

І хтось востаннє поцілує милу,
І хтось сльозу непрохану змахне,
А може, дехто втратить віру й силу,
Своє життя рятуючи одне.

Але не я... Я квиснути не стану,
Хоч як не буде боляче мені, —
За нашу замлю, дорогу й кохану,
Я рад прийняти на себе всі вогні.

За тих дітей, що бігають до школи,
За матерів, змарнілих у труді,
За рідні наші верби довгополі,
За наші дні прекрасні й молоді.

І тут ні сліз, ні відчаю не треба,
І тут не треба страху і ниття —
Живе лиш той, хто не живе для себе,
Хто для других виборює життя.

БАБА ОНИСЯ

У баби Онисі було три сини.
У баби Онисі синів нема.
На кожній її волосині
морозом тріщить зима.
Я горя на світі застав багато.
Страшнішого ж горя нема,
ніж те, коли старість мати
в домівці стрічає сама.
Немає такої біди і муки,
ніж сумно з-під сивих брів
дивитись щодня, як внуки
ростуть без своїх батьків.
За те, що ми в космос знялися,
що нині здорові й живі,
я пам'ятник бабі Онисі
воздвиг би на площі в Москві.
Щоб знали майбутні предтечі
в щасливій і гордій добі:
їх горе на утлі плечі
Онися взяла собі.
Щоб подвиг її над землею
у бронзі дзвенів віки,
щоб всі, ідучи повз неї,
знімали в пошані шапки.

Лиже полум'я жовте черево,
Важкувато сопе димар,
Галасує від болю дерево,
Піднімаючись димом до хмар.

Бубонять рогачі і кочерги —
Щось пригадують з давнини,
І чекають покірно черги
Засмаглилі горшки й чавуни.

З тітки полум'я сон злизало,
Тітка гладить рукою глек,
Теплий ватяник зав'язала
На застуджений свій поперек.

Біга тітка із кухні в сіни,
З-під повітки заносить дров —
З них струмує жовтаво-синя
Віковічна печаль дібров.

Звично грюкають мляві двері,
Піч гуде і димить у світ —
Скільки в пащу цій ненажері
Тітка вкинула кращик літ!

Сновигають по зморшках думи,
На щоках танцює вогонь,
Сажа в'їлася чорним глумом
У пелюстки її долонь.

Біля печі вона, мов бранець,
Слугувала під шурхіт спідниць
Віддавала дівочий рум'янець
Чистоті смачних паляниць...

Менше ми гіркоти нестимем,
Стане ближчою наша мета,
Як не будуть у небо димом
Підніматись жіночі літа.

**ПРОЩАННЯ ФЕДОРА КРАВЧУКА,
КОЛГОСПНОГО КОНЮХА,
З СТАРОЮ ХАТОЮ**

ТОМ
1

43

Ти стоїш, небагата й непришна,
виглядаючи з саду в луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
на солом'яний твій капелюх.
Ти приймала і щастя, і лихо,
поважала мій труд і піт,
із-під сірої теплої стріхи
ти дивилася радісно в світ.
Відчиняла ти лагідно двері
для нового життя й добра,
друзів кликала до вечері,
рідна хато моя стара.
Я в тобі розлучився з журбою
і навіки спекавсь біди.
Я прощаюся нині з тобою,
рідна хато моя, назавжди.
В нову хату ідуть твої діти
з сміхом, з піснею, як з вогнем.
Як же радість тобі втаїти
під старечим своїм брилем!
Ти була мені наче мати,
ти служила мені як могла —
кожна кроквочка, кожна лата
не жаліла для нас тепла.
Тож сьогодні і в тебе свято,
в шибках вогниги голубі.
Переходячи в нову хату,
говорю я:
— Спасибі тобі!

ДІД УМЕР

От і все.

Поховали старезного діда,
закопали навіки у землю святу.

Він тепер вже не встане

і ранком не піде

із косою під гору круту.

І не стане мантачкою тишу будити,

здивлятися в небо,

як гаснуть зірки.

Лиш рососою по нім буде плакати жито,

і пливтимуть над ним непомітно віки.

От і все.

Поховали хорошу людину,

повернули навіки у лоно землі.

Та невже ж

помістились в тісну домовину

всі турботи його,

всі надії,

жалі!

Та невже ж то

йому все віднині байдуже —

чи світитиме сонце, чи ніч напливе!

Біль у душу мою закрадається вужем,

відчай груди мені розпанахує, рве.

Я готовий

повірити в царство небесне,

бо не хочу, щоб в землю ішли без сліда

безіменні,

святі,

незрівнянно чудесні,

горді діти землі,

вірні діти труда.

Хай шалені гудуть

над планетами весни,
хай трава пнеться вгору
крізь листя старе...
Я не вірю,
що дід із могили воскресне,
але вірю,
що ні —
він увесь не умре.
Його думи нехитрі
додумують внуки,
і з очей ще віки пломенітимуть в них
його пристрасть і гнів,
його радощі й муки,
що, вмираючи,
він передав для живих.

ТОМ

1

45

Я вклонюся землі і скажу їй:

— Спасибі,

що мені ти прослалася, тепла, до ніг,
що не кінчилась ти на дідівській садибі,
але ринула вдаль тисячами доріг.

Легко ніжність мою голубину збагнути,
ти сама, як святиню, її бережеш:

я сьогодні до тебе уже не прикутий
ланцюгами холодних безжалісних меж!

Це вони мені руки в'язали і ноги,
це вони мою мрію тримали в ярмі.

Ніби грати, вони обступали дорогу —
коридор у вселюдській жорстокій тюрмі.

Я, пригнічений ними, не бачив неба,
я, задавлений ними, конав у імлі,
клаптик щедрості брав я у тебе —
у безмірно багатой мами-землі.

А вони ж і тобі перекраляли груди,
не давали прорватись твоїй доброті.

Це було, моя земле, цього вже не буде
у моєму й твоєму довічнім житті.

У кісниках барвистих із райдуг веселих,
з білим бантиком чистих, замріяних хмар —
ти стоїш, мов дівча, і підносиш нам келих,
щедро ллєш в наші душі зелений нектар.

Ти напружила м'язи — і тріснули межі,
і сповзли з твого тіла рови-ланцюги,
щоб ішов я щасливий в твоїм безбережжі,
зачерпнувши із надр твоїх сили й снаги,
щоб думки мої пахли у білому хлібі,
щоб любов моя квітла пилком на житах.

Я кажу тобі, земле:

— Синівне спасибі!

Будь безсмертна в своїх трудівничих літах!

Вельможі пихаті і горді
Плетуть родоводів в'язь:
В одного — прапрадід став лордом,
В іншого — прадід князь.

Баньки уп'явши в минуле,
Гордо ця знать рече:
— Про нас хрестоносці чули...
— В нас Рюрика кров тече...

— Мій предок вогнем і залізом
Титул собі добув...
— А мій тисяч сорок зарівав,
За це і в пошані був...

Нічого собі родоводи!
Та киньте свій гвалт і крик:
Я із древнішого роду,
Бо я — полтавський мужик.

Ви скорчите кисло пику,
Коли повідомлю вас,
Що предок мій споконвіку
Хліб сів і свині пас.

Щоб жерли ви булки й сало,
Віками пер соху-плуг.
Хіба ж для історії мало
Оцих видатних заслуг?!

Я вами гордую, панове,
Бо я — знатніший од вас.
Звиняйте за грубе слово —
Я з вами свиней не пас!

ШУМ ПОЛІВ

Поля мої! Містичні таємниці
Я відчуваю в плескоті хлібів —
Здається, сотні змучених рабів
Звели до сонця стомлені правиці.

І чую я у шепоті пшениці
Важкі зітхання висохлих губів,
І бачу згорблених, замурианих бабів,
Дівочі русі коси-блискавиці.

І хлопців сміх, і сльози немовляти,
І задуми безпомічно-крилаті
Шукають — не знаходять берегів.

І віриться мені, що тут нема облуди,
Що то мені шепочуть мертві люди
Історію насильств і батогів.

Десь вітер грає на віолончелі,
Морозні пальці приклада до скла,
І ти одна в зажуреній оселі
Замріяно схилилась до стола.

Мов раб німий на араратській скелі
Карбує написи про подвиги царя,
Ти на папері почуттів моря
Переливаєш в строфи невеселі.

Ти — хвора дівчина — серед глухої ночі
Врізаєш в вічність огненні, пророчі
Слова з прийдешніх сонячних віків,

Щоб ті слова хитали чорні трони,
Щоб їх несли з собою легіони
Нових, непереможних Спартаків.

КОСАР

А. Малишкови

В поле вийшов косар на світанні,
Ждуть його обважнілі жита,
Дзвонять радістю далі туманні,
Мов перейдені весни й літа.

Приступає косар до роботи,
Скісся блискає і співа.
Чисті краплі солоного поту
Ваговиті, мов чесні слова.

Встало сонце і впало в очі,
Хмари втому зняли з плечей —
Служать людям ці руки робочі,
Сонце людям гріє з очей.

Стали копи рядами на чати,
Залицяється колос до губ —
Так свій полудень зустрічати
Вміє щирий косар-працелюб.

Хай тим стане оце за диво,
Хто під регіт і плач жоржин
Йде косить поетичну ниву,
Позичаючи мозку в машин.

Буде, мабуть, повік «кустарно»
Оброблятися нива оця —
Там пускати машину марно,
Де працюють людські серця!

Устає косар до роботи,
Скісся блискає і співа.
Ніби краплі солоного поту,
Світять чесні його слова.

Першим був не Господь
і не геній,
першим був —
простий чоловік.
Він ходив
по землі зеленій
і, між іншим, хлібину спік.
І не зміг
заробить монумента
цей наївний франк
чи дуліб,
бо не зміг він
знайти момента,
щоб узяти патент на хліб.
Постаріла вже мудрість Божа,
розтрощив її
грізний час.
Хлібом
геній живився кожен,
щоби розум його не погас.
Та нехай над землею година
чи негода лютує і рве, —
вічна мудрість простої людини
в паляниці звичайній живе.

Слів на описи не трачу, словом не передаси
Їх земної, безсловесної, дивовижної краси.

Люди дивляться, п'яніють, в них кохаються віки,
Нареченим їх дарують, заплітають у вінки.

Ними кожен свою радість,
власне щастя назива,
Квіти часто нам говорять
втричі більше, ніж слова.

Скільки ми їм довіряли мрій, недоспаних ночей!
Але є ще кращі квіти, невидимі для очей.

Не цвітуть вони на клумбах і на тихих озерцях,
А цвітуть вони у грудях,
у людських цвітуть серцях.

В щирім серці, в чесних грудях —
вірю, знаю! — квіти є!
Щастя їх коріння поїть, радість барв їм додає.

В них красується, ясніє мрій дитинна чистота,
Золотими пелюстками в них кохання розцвіта.

Щоб вони не помарніли в душах чистих і ясних,
Завжди ніжністю й любов'ю поливайте, люди, їх.

Ми думаем про вас. В погожі літні ночі,
В морозні ранки, і в вечірній час,
І в свята гомінкі, і в дні робочі
Ми думаємо, правнуки, про вас.

Ми думаем про вас — і тому наші руки
Не в'януть біля плуга і станка,
Тому в серцях у нас не витончена мука,
А радість голосиста і дзвінка.

Ні, то не сум промінить риса кожна,
То творчість б'є з натхненних наших віч,
А творчість завжди мрійна і тривожна,
Немов травнева неспокійна ніч.

Ні, сонний спокій зовсім нам не сниться,
Ні, нас не вабить ніжна тишина —
Прийдешнє осяває наші лица,
Неспокій творчий з вічністю єдна.

І тому ми спокійно і суворо
Стрічаємо у праці і борні
Наклепи злобні і тупі докори,
Потоки божевільної брехні.

Ми думаем про вас. В погожі літні ночі,
В морозні ранки і вечірній час,
На свята гомінкі і в дні робочі,
Нащадки дорогі, ми захищаєм вас.

РОВЕСНИКАМ

Ми в світ прийшли успадкувати славу,
Діла і думи, й чесні мозолі,
Батьків велику полум'яну справу,
Що захистила правду на землі.

Нам не дрімать на тихому причалі,
Не вилить в кімнатній тишині
Свої дрібненькі втіхи і печалі
В меланхолійні вірші і пісні.

Нехай серця не знають супокою,
Хай обганяють мрії часу біг,
І наша юність буде хай такою,
Щоб їй ніхто не заздрити не міг!

Юність в інших завше загадкова.
А своя — проста була чи ні?
Це ж вона уперто й гарячково
Відкривала істини смішні.

Це ж вона, нестримана й криклива,
Повна вихвалянь і недовір,
В поєдинки рвалася сміливо,
Глуздові часом наперекір.

То чого ж стогнати кучеряво:
— Що за діти — хай боронить Бог! —
Юність має на тривоги право,
Що ж то і за юність без тривог!

Хай ми посинієм од натуги,
Поступ не зупиним все одно:
Нові покоління — не папуги,
Щоб товкти заучене давно!

Юність вчать — наука їй не шкодить,
Але рветься зойк у мене з уст:
Хай до неї й близько не підходить
Із своєю міркою Прокруст!

Земля кричить. Шинкують кров'ю війни,
І падають занози від ярма,
І лиш годинник холодно й спокійно
Рахує дні, розтрачені дарма.

І без кінця — окопи, барикади,
Та над громадами кривавих тіл
Гриміли пишні і бучні паради
Нових Тимурів і Аттіл.

Це все було... Були німі кургани,
І війни йшли не на життя — на смерть,
Гриміли залпи, і ятрились рани,
І світ ішов, здавалось, шкереберть.

І вся планета ніби очманіла,
Людина в землю заривалася, мов кріт,
А над землею бомби стугоніли
І падали тіла на рваний дріт.

Це все було... О, не забудьте, люди,
Своїх братів, що нині неживі,
Що руйнували світ тиранства і облуди,
І нищили в'язниці вікові.

О, не забудьте тих, що рвались крізь багнети,
В степах поклали голови свої,
Щоб більше нашу голубу планету
Не шарпали розбійницькі бої,

Щоб не здригався всесвіт малярійно
І небо не стогнало від заграв,
Щоб нам годинник радісно й спокійно
Віки ясної дружби рахував.

I

З глибин віків і гордо, й величаво
Встає легендами овіяне ім'я.
Минуле — сон, але сліпа змія
Не отруїла доблесті і слави.

То ж не орда завзята і кривава
Нежданно появилася в степах,
Щоб у сплюндрованих і спалених містах
Шуміли оргії і варварські забави.

То встала Русь в кольчuzі і шоломі,
Щоб їй стихія покорилаь дика,
І вів її у далі невідомі
Син Перуна Олег-владика...

І Візантія снила крізь туман —
Підводив голову народжений титан.

II

Підводив голову народжений титан,
І йшли назустріч вічності і смерті
Нездолані, гарячі і уперті
Дружини непокірливих слов'ян.

Русь не дрімала, стомлена і млява,
Забившия ведмедем у барліг,
Бо відчували грек і печеніг
Відлуння кроків князя Святослава.

Цвіли хоругви руські на Дунаї,
І Доростол навіки записав,
Що мертвий воїн сорому не має.

І ворог знав, підступний і лукавий,
Що витязь тут не здобичі шукав,
І війни йшли не тільки ради слави.

III

І війни йшли не тільки ради слави,
Бо іншій все корилося меті —
Меч Святослава прокладав путі
Для мудрості ясної Ярослава.

Коли була Європа в забутті
Та істина у вогнищах палала,
Антична мудрість гордо оживала
В твоїм, о Русь, допитливім житті.

За ясні зорі і за тихі води
Ішли в бої сини твого народу
І гинули, слабіючи від ран.

Але тебе ця кров не зупиняла,
Бо ти й тоді, хай підсвідомо, дбала
За кращу, світлу долю для слов'ян.

Вже день здається сивим і безсилим,
І домліває в зарослях ріка...
Луги, луги, пропахлі сіном прілим,
Чи ви мене впізнали, земляка?

Я тут колись бродив між лепехою
І спочивать сідав на купині —
Тоді ви разом бавились зі мною,
Свою журбу повідали мені.

Чому ж тепер така сумна напрута,
Завмерла мова в тиші верховіть?
Та ви не бійтесь — я вернувся другом,
Я розумію все — шуміть, шуміть...

ПУЧОК СУНИЦЬ

У степу не було нікого,
Тільки вітер та ми й ковила.
І мовчала струнка дорога,
Що, здавалося, в небо вела.
Та сміялося сонце в блакиті
Над безмежжям німим цілини.
В курені, що соломою криті,
Ми дівчатам несли кавуни.
І припала ж така година,
Дуже радісна й трохи сумна:
У Миколи були іменини,
А у нас не було вина.
Прокляли ми тоді дорогу,
Що вона подалась не туди —
Пнеться в небо, мабуть, до Бога,
А від нього вина не жди...
Гоготіло вночі багаття,
Танцювали зірки у вогні,
І дівчата в святешних платтях
Дарували Миколі пісні.
Чисту воду пили із бочки,
Брудершафти і тости були,
Пап солідних сини і дочки
Круг багаття тамтам вели.
І уже як першій зірниці
Усміхнулася жовта стерня,
Піднесли ми йому суниці,
Що збирали гуртом півдня.
Бо тоді у зелених суницях
Вся фантазія наша жила.
Бачив я: у Миколи в зіницях
Синім полум'ям радість цвіла.

І стояв він, як мак, рум'яний,
Бурмотів невиразно: «Бра...»
Був Микола від щастя п'яний,
Від хмільного людського добра.

ТОМ

1

61

ГРУДОЧКА ЗЕМЛІ

Ще в дитинстві я ходив у трави,
В гомінливі трепетні ліси,
Де дуби мовчали величаво
У краплинах ранньої роси.

Бігла стежка в далеч і губилась,
А мені у безтурботні дні
Назавжди, навіки полюбились
Ніжні і замріяні пісні.

В них дзвеніло щастя непочате,
Радість невимовна і жива,
Коли їх виводили дівчата,
Як ішли у поле на жнива.

Та пісні мене найперше вчили
Поважати труд людський і піт.
Шанувать Вітчизну мою милу,
Бо вона одна на цілий світ.

Бо вона одна за всіх нас дбає,
Нам дає і мрії, і слова,
Силою своєю напуває,
Ласкою своєю зігрива.

З нею я ділити завжди буду
Радощі, турботи і жалі,
Бо у мене стукотить у грудях
Грудочка любимої землі.

Трави в'януть під млосною спекою,
Крутить вихор серпневий пил,
Осокори за даллю далекою
Підпирають в степу небосхил.

А до них між балками та нивами
Вибігає закурений шлях,
Огинає химерними звивами
Жовті стерні на тихих полях.

Тут роботи нема обережному —
Де для нього тут межу найдеш?
Той господар в просторі безмежному,
Хто душею відрікся меж!

ГНІВНІ СОНЕТИ

I. ПОГОДА

Тремтіть небіжчика не змусиш від морозу,
Та й від жару він пітувать не стане,
Як не народить думку, хоч погану,
Муштрований убогий розум.

Він буде завжди вірити прогнозам,
На все життя складать наївні плани,
Вмивати морду заспану з-під крана —
Він побоїться поклонитись грозам.

Він, може, нишком буде навіть злитись,
Та побоїться, грішник, помилитись
І буде тихо та спокійно жить.

І тільки той, хто чхає на погоду,
Той, хто не служить череву в угоду,
Зуміє правді й розуму служити.

II. БЕЗ НАЗВИ

Комусь життя — забави та відради,
А світ закритий ширмою вікна,
Турбота в нього цілий вік одна —
Дістать дружині пудри та помади.

І він до всього шкїрить зуби радо,
У все повірив і прийма сповна,
А думати тоді він тільки зна,
Коли відгадує кросворди та шаради.

Безпечний дурнику. Живи собі на втіху,
Не знай ні горя, ні страшного лиха
Думки носить у черепі тугому.

Мугич пісні гугняво під сопілку,
Їж досхочу, на свято пий горілку,
Але хоч жить не заважай нікому.

ТОМ

1

65

НІЧ В ОЗЕРІ

В мовчанні вод пригнічено-веселих
Застигли зорі на холоднім дні —
І озеро нагадує мені
Великий таємничий келих.

На дні повільно хмари темно-сині
Повзуть, немов підводні кораблі,
А навкруги ні клаптика землі —
Одні лиш зорі, строгі і красиві.

І я тремчу — у грудях канонада,
Я онімів, бо неземна принада
Мені так душу щастям колиса.

І соромно стає, і розум бере втома:
Адже болото й гнилизну у ньому
Хова ревниво крадена краса.

У Івася немає тата.
Не питаєте тільки, чому
Лиш від матері ласку знати
Довелося хлопчині цьому.

Він росте, як і інші діти,
І вистрибує, як усі.
Любить босим прогоготіти
По ранковій колючій росі.

Любить квіти на луках рвати,
Майструвати лука в лозі,
По городу галопом промчати
На обуреній, гнівній козі.

Але в грудях жаринка стука,
Є завітне в Івася одно —
Хоче він, щоб узяв за руку
І повів його тато в кіно.

Ну, нехай би смикнув за вухо,
Хай нагримав би раз чи два, —
Все одно він би тата слухав
І ловив би його слова...

Раз Івась на толоці грався,
Раптом глянув — сусіда йде.
— Ти пустуєш тут, — озвався, —
А тебе дома батько жде...

Біг Івасик, немов на свято,
І вибрикував, як лоша,
І, напевне, була у п'ятах
Пелюсткова його душа.

На порозі заляк винувато,
Але в хаті — мама сама.
— Дядько кажуть, приїхав тато,
Тільки чому ж його нема?..

Раптом стало Івасю стидно,
Раптом хлопець увесь поблід —
Догадався, чому ехидно
Захихикав сусіда вслід...

Він допізна сидів у коноплях,
Мов уперше вступив у гидь,
З оченят, від плачу промоклих,
Рукавом витирав блакить.

А вночі шугнув через грядку,
Де сусіда паркан стирчав,
Вибив шибку одну з рогатки
І додому спати помчав...

Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотепи свої в іржі
Заганяє бездумно в рани,
У болючі рани чужі...

*Средь этой пошлости таинственной,
Скажи, что делать мне с тобой:
Недостижимой и единственной,
Как вечер дымно-голубой?*

А. Блок

I

Довго спали вітри у ярах на припоні,
Довго тиша гнітюча полями повзла,
І стояли дерева німі на осонні,
Знемагала в пилюці вечірня імла.

І на трави не бризнули роси, мов перли,
Як рум'янець густий ранне небо залив.
І здавалось — життя задрімало, завмерло,
Заблукало в безмежжі немірних нив.

І здавалось — нема ні початку, ні краю
Цій нудоті німій і нудній німоті...
Найстрашніше, мабуть, тільки тиша карає,
Коли поруч з тобою повзе по житті.

II

Та звелася з-за лиману
Хмара темно-сиза,
Полоснули ятагани —
Блискавки — донизу.

І вітри на перепутті
Загриміли цепом,

Розірвали свої пута
І помчали степом.

І озвалися долини
Гомоном знайомим,
І упала на коліна
Тиша перед громом.

І земля впилась водою,
Мов живою кров'ю.
І обнявся сміх з журбою,
Ненависть — з любов'ю...

Гей, почуйте добрі люди,
Заздрить мені треба:
Грім ударив мені в груди,
Грім з ясного неба.

І убив у серці тишу,
Розпанахав спокій —
Я стою і вітром дишу
На землі широкій!

III

Люди різні між нас бувають —
Симпатичні, гарні, чудні.
Дні за днями, бува, куняють,
А живуть лиш у мріях та сні.

Може, це і не дуже грішно —
Не для всіх же доступна даль,
Тільки чомусь в очах їх смішно
Заплелися журба і жаль.

І життя мовби їх не било,
І дріма в них чимало сил.

Але їм тільки сняться крила,
Наяву ж — вони зовсім без крил.

Я судить їх не маю права,
Я для них не бажаю зла —
Я і сам жив отак «цікаво»,
Доки в мене ти не ввійшла.

ТОВ

1

Сам я сонний ходив землею,
Але ти, як весняний грім,
Стала совістю, і душею
І щасливим нещастям моїм.

71

IV

Пригадаю усе до слова,
До зітхання згадаю все,
І мене — в недосяжне — знову
Хвиля спогадів понесе.

То наївні, а то суворі,
Сколихнуть вони спокій мій,
А за ними в холодне море
Рушить човен моїх надій.

Для кохання в нас часу мало,
Для мовчання — у нас віки.
Все віддав би, що жить осталося,
За гарячий дотик руки.

Влийся сонцем у щиру мову,
У думок моїх течію —
Я люблю твої губи і брови,
І поставу, і вроду твою.

Ображайся на мене як хочеш,
І презирством убий мене —
Все одно я люблю твої очі
І волосся твоє сумне.

VII

Чому смуток з тобою поруч
Часто ходить у світлі дні?
Певне, є в тебе біль і горе,
Невідомі зовсім мені.

Хоч на щастя життя багате,
Але кожну людину ждуть
І печалі, і сум, і втрати,
І не можна їх обминуть.

Але к бісу цю мудрість убогу!
І догадки під три чорти!
Я бажаю, щоб всю дорогу,
Все життя усміхалась ти.

Щоб ніколи сльоза на вії
Не світилася, мов роса.
Хай же щастям завжди ясніє
Некриклива твоя краса.

Я не йму тобі зовсім віри,
Як сумною побачу тебе, —
Небо в сутінь буває сірим,
А насправді ж воно — голубе.

VIII

Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре!
Здрастуй, свіжосте нив!
Я воскрес, щоб із вами жити
Під шаленством весняних злив.

Хай заляжеться тиша навколо,
Й знову стану, як ви, німим,
Але в серці моїм ніколи
Не замовкне весняний грім.

I

Вітер пісню співав стоголосо,
Але раптом в екстазі німім
Зупинивсь біля тебе і млосно
Зазітхав у волоссі твоїм.

І підслухали зорі і трави,
І підслухали ріки й мости,
Як шептав тобі вітер ласкаво:
«Я такої не бачив, як ти...

Хочеш — хмари для тебе розвію?
Хочеш — землю в дощах утоплю?
Тільки дай мені крихту надії,
Тільки тихо шепни — люблю...»

І хоч ти не сказала нічого,
Бо не слухала вітрових слів,
Він, забувши солодку знемогу,
Розганяти хмарки полетів.

А як глянуло сонце із неба
Через сині зіниці ніш,
Закохалося сонце у тебе,
Засіяло іще ясніш.

II

Вітер в небі за хмарами гониться
І про тебе складає пісні,
Почалася у сонця безсонниця —
І подовшали раптом дні.

І обоє тобі заходились
Говорити у всякий час:
«Ми по вуха в тебе влюбились,
Усміхнися ж хоч раз до нас...»

III

Тож послухайте, сонце і вітре!
Перестаньте скиглити на мить!
Маю річ я до вас нехитру,
Ви послухайте, помовчіть.

Я б хотів, щоб мені ви сказали
Без брехні, без ридань і виття:
Скільки раз ви уже кохали
За своє безконечне життя?

У скількох у волоссі мліли,
У скількох іще будете мліть?
Ви всіх разом так не любили,
Як одну її треба любить!

Я для неї хмар не розвію
І дощами землі не залю.
І хвалитись, як ви, не вмію,
Але я її дужче люблю.

Те, що кидали ви, як намисто,
Міліонам красунь до ніг,
Я в душі недоторкано чистим
Для одної для неї зберіг.

Дзвенять німою тугою ліси,
Коли їх ніч тремтлива обнімає
І від очей у ревності ховає
Принади їх первісної краси.

Бринять живою радістю ліси,
Як ранок спалахне на небокраї,
Як сонце огняне завісу піднімає
Із їх первісної і чистої краси.

Мені здається, — може, я не знаю, —
Було і буде так у всі часи:
Любов, як сонце, світу відкриває
Безмежну велич людської краси.

І тому світ завжди благословляє
І сонце, що встає, і серце, що кохає.

ВОНА ПРИЙШЛА

Вона прийшла, непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.

Вона до мене впливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.

Вона прийшла, заквітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана -
Ну як мені за нею не піти?

Ти не можеш мене покарати
Блискавками з-під милих брів,
Бо тебе я навіки втратив
Ще до того, як вперше стрів.

Ти не можеш мене любити,
Ненавидіть не можеш теж —
Ти прийдеш, як гаряче літо,
Тільки грозами обпечеш.

Через теплі зелені трави
Поведе тебе в далеч путь.
Та за мною лишиться право
До кінця тобі вірним бути.

Дні і ночі думать про тебе,
Виглядати тебе щомить —
Лиш для цього, їй-богу, треба,
Тричі треба на світі жити!

* * *

Коли б тобі бажав я сліз і муки
І кари найстрашнішої бажав,
Я б не викручував твої тендітні руки
І в хмурім підземеллі не держав.

Ні, я б не став тебе вогнем палити,
З тобою б розквитався без жалю:
Я б побажав тобі когось любити,
Як я тебе люблю.

Спади мені дощем на груди,
Пустелю-душу ороси —
Я стану жить. Я мріять буду,
Як мріють ранками ліси,

Коли салютами-громами
Гуркоче небо навесні.
Ти тільки спокою ні грама
Не дай воскреслому мені.

Якщо ж ти хмара, а без грому,
Якщо ти буря без води —
Пливи у далеч невідому,
А душу збоку обійди...

МОРЕ РАДОСТІ

Я із надій будую човен,
І вже немовби наяву
З тобою, ніжний, срібномоуен,
По морю радості пливу.

І гомонять навколо хвилі,
З бортів човна змивають мох,
І ми з тобою вже не в силі
Буть нещасливими удвох.

І ти ясна, і я прозорий,
І душі наші, мов пісні,
І світ великий, неозорий
Належить нам — тобі й мені.

О море радості безкрає,
Чи я тебе перепливу?
Якби того, що в мріях маю,
Хоч краплю мати наяву.

Ось на тому й ущухла злива,
Розійшлися з під'їзду всі.
Ти брела по струмках, щаслива
В загадковій своїй красі.

Били блискавки ще тривогу,
Розтинаючи небосхил,
І веселка тобі під ноги
Опустилась, чудна, без сил.

Довго вітер уперто віяв,
Але чомусь і він тепер,
Заирнувши тобі під вії,
У волоссі твоєму вмер.

Через вулиці нахололі
Повз очей зачарований хміль
Йшла ти в сонячнім ореолі
Невідомо куди й звідкіль.

Йшла, та й годі. Може, з роботи,
В магазини чи на базар.
Дріботіли маленькі боти
Об розчулений тротуар.

Не дивилася ні на кого,
Йшла й не чула, напевне, ніг.
Але щастя твоє ще довго
Голубіло з очей у всіх.

Берези, в снігу занімлі,
Іній на вітах слізьми,
Про що ви мрієте, білі?
— Про сонце мріємо ми...

Дуби в крижаній кольчuzі,
Одягнуті в сиві шовки,
Про що замислились, друзі?
— Про сонце наші думки...

Вітри із морозяним шпаром,
Куди вас ведуть чорти,
Чого галасуєте даром?
— Хочемо сонце знайти...

Очі, наповнені горем,
Очі сумні мої,
Чому ви блукаєте зором?
— Хочем побачить її...

Серце, недавно кволе,
Муко моя мала,
Чому щеміш, як ніколи?
— Хочу її тепла...

Розуме мій байдужий,
Вируч мене хоч ти —
Над чим ти думаєш, друже?
— Хочу надію знайти...

Ніби краплі жовті, в темну воду
Стигли зорі падають вночі.
Ти ідеш крізь синю прохолоду,
Підійнявши місяць на плечі.

Ти ідеш... Іди собі, щаслива,
Мрій і смійся, думай і мовчи,
Посміхайся вітрові грайливо,
Травам ім'я милого шепчи.

Ти ідеш... Звичайно, не до мене,
Не мені замріяність несеш.
Ніжна й добра, щедра і шалена,
Іншому в обійми упадеш.

Іншому у душу зрониш слово,
Сумнів розпанахавши навпіл.
Вечір перли вам до ніг казкові
Буде сипать росами на діл.

І від вас між сонних незабудок,
Без злоби, досади і обмов,
По росі брестиме босий смуток
І моя нерадісна любов.

* * *

Не дивися так печально,
брів похмуро не підводь.
Усміхнись і просто вимов:
«Божевільний, не підходь!
Не ходи сумний та кислий,
стань, досадо, в стороні,
Як тебе немає поруч,
веселіш тоді мені.
І хоч ти ніщо для мене,
але ж бач, яка біда:
Мулить око порошина,
як під вію попада...»
Говори мені і смійся
у холодній тишині,
Буду знать, що ти щаслива, —
легше стане і мені.

Я дивлюся в твої перелякані очі,
Я тебе заголубить, запестити хочу.
Тільки знаю: не треба! Не треба!
Міг раніше я жить
І не думать про тебе.
Все вривалося в душу, в тривожне чоло —
Все на світі було,
Лиш тебе не було.
А тепер уже й світу, здається, нема —
Тільки ти залишилась сама.
Але я протестую, волаю: не треба!
Та не можу вже жить
І не думать про тебе.

Є в коханні і будні, і свята,
Є у ньому і радість, і жаль,
Бо не можна життя заховати
За рожевих ілюзій вуаль.

І з тобою було б нам гірко,
Обіймав би нас часто сум,
І, бувало б, тремтіла зірка
У тумані тривожних дум.

Але певен, що жодного разу
У вагання і сумнівів час
Дріб'язкові хмарки образи
Не закрили б сонце від нас.

Бо тебе і мене б судила
Не образа, не гнів — любов.
В душі щедро вона б світила,
Оновляла їх знов і знов.

У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
— Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жить!..

Одлунала далека пісня,
Гамірливий вечір замовк.
А тобі, видно, вдома тісно,
Що бредеш по дорозі, як вовк.

Сумно бачить тебе самотнім —
Де подруга твоя чи друг?
Ну, чому ти проходиш боком,
Не завернеш ніколи в круг?

Може, в тебе у грудях мука,
То прийди, розкажи її —
Ми простягнем на поміч руки,
Мозолясті руки свої.

Може, душу пече образа,
Може, впав ти від неї в стум?
Не вагайся, підходь, розкажуй —
Ми у пісні розвієм сум.

Та в очах твоїх завжди спокій.
І обличчя кругле, мов книш,
І проходиш ти завжди боком,
І підкреслено ти мовчиш.

І у всьому така погорда,
Що говорять дівочі уста:
— Запишався... якого чорта?
— Торрічеллева пустота!

На трухляву столітню грушу
Ти схожий, чванько й мурло,
І боїшся, щоб хтось у душу
Не заглянув, мов у дупло.

* * *

Ой майнули білі коні

тільки в'ються гриви,

Тільки курява лягає

на зелені ниви.

Пронеслись, прогупотіли,

врізалися в небо,

Впала з воза моя мрія —

пішки йде до тебе.

Знаю: дійде, не охляне:

в полі не зачахне,

Світ твоїми, моя люба,

кучерями пахне!

Крізь пилюку, по багнюці

в холод і завію

Прийде чистою до тебе

біла моя мрія.

В грудях набубнявіла тривога
Світла, ніби ранок запашний, —
Ти ще не хилила ні до кого
Лобик свій упертий і смішний.

Ти ще не торкалася губами
Вічних і прозорих таємниць.
Чистота твоя тремтить вогнями
У червонім клетоті зірниць.

Тільки манить ввечері дорога
У казково загадковий світ...
В грудях набубнявіла тривога,
Тиха й мовчазна, як динаміт.

УМАНСЬКИМ ДІВЧАТАМ

Умань! Добра, ласкава Умань.
Хмари в небі — мов сива шаль.
Я люблю у Софіївці думать,
Із минулого знявши вуаль.

Обійду усі гроти й альтанки,
З водограю нап'юся води.
Розумію, чому уманчанки
На побачення ходять сюди.

Ой дівчата, русяві й білі,
Чорні очі — мов стиглий глід!
Не дивитись на вас я не в силі,
А мені вже дивитись не слід.

І блідніють казкові химери,
І німіє антична краса —
Ви не гірші нічим од Венери,
А вона ж цілий світ потряса!

Хто на сонце очей не мружить?
От хіба що сліпі — та й все.
Той, хто вас обмине байдуже,
Мабуть, крем'ях у грудях несе.

Я люблю у Софіївці думать,
Відганяючи спогадів рій.
Від сьогодні, ласкава Умань,
Скільки житиму — бранець твій.

Зі збірки
«ЗЕМНЕ ТЯЖІННЯ»

Світ який — мереживо казкове!..
Світ який — ні краю ні кінця!
Зорі й трави, мрево світанкове,
Магія коханого лиця.
Світе мій гучний, мільйонноокий,
Пристрасний, збурунений, німий,
Ніжний, і ласкавий, і жорстокий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!
Дай мені у думку динаміту,
Дай мені любові, дай добра,
Гуркочи у долю мою, світе,
Хвилями прадавнього Дніпра.
Не шкодуй добра мені, людині,
Щастя не жалій моїм літам —
Все одно ті скарби по краплині
Я тобі закохано віддам.

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.

Заглядає в шибу казка сивими очима,
Материнська добра ласка в неї за плечима.

Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
Не пуцу тебе колиску синову гойдати.

Припливайте до колиски, лебеді, як мрії,
Опустіться, тихі зорі, синові під вії.

Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні.

Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
Лоскотали марево золотим сусір'ям.

Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
Виростуть з тобою приспані тривоги.

У хмільні смеркання мавки чорноброві
Ждатимуть твоєї ніжності й любові.

Будуть тебе кликати у сади зелені
Хлопців чорночубих диво-наречені.

Можеш вибирати друга і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.

За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.

І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,

Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Скільки б не судилося страждати,
Все одно благословлю завжди
День, коли мене родила мати
Для життя, для щастя, для біди.

День, коли мої маленькі губи
Вперше губи мамині знайшли,
День, що мене вперше приголубив
Ласкою проміння із імлі.

Як мені даровано багато,
Скільки в мене щастя, чорт візьми! —
На землі сміятись і страждати,
Жити і любити поміж людьми!

Ти знаєш, що ти — людина?
Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди,
Інші кохатимуть люди —
Добрі, ласкаві й злі.

Сьогодні усе для тебе —
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспий!

Бо ти на землі — людина,
І хочеш того чи ні —
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

Я чую у ночі осінні,
Я марю крізь синій сніг:
Вростає туге коріння
У землю глевку із ніг.

Стають мої руки віттям,
Верхів'ям чоло стає,
Розкрилося ніжним суцвіттям
Збентежене серце моє.

Вростаю у небо високе,
Де зорі — жовті джмелі,
І чую: пульсують соки
У тіло моє з землі.

Зі мною говорять могили
Устами колишніх людей,
І їх нерозтрачені сили
Пливуть до моїх грудей.

О земле жорстока й мила,
Ковтнула ти їхні дні —
Усе, що вони любили,
Віддай долюбить мені!

Усе, що вони недомріяли
У чорному гвалті боїв,
Хай клетотом і зав'язями
Ввірветься в думки мої!

Вслухайтесь, земле і небо,
У рокіт страждань моїх —
Живу не лише за себе,
Я мушу жити й за них.

УКРАЇНІ

Коли крізь розпач випнуться надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

НА ЦВИНТАРІ РОЗСТРІЛЯНИХ ІЛЮЗІЙ

Гранітні обеліски, як медузи,
Повзли, повзли і вибилися з сил —
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже немає місця для могил.
Мільярди вір зариті у чорнозем,
Мільярди щастя розвіяні у прах.
Душа горить. Палає лютий розум.
І ненависть регоче на вітрах.
Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убогі ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевне б, репнуло від сорому й хули.
Тремтять, убивці! Думайте, лакузи!
Життя не наліза на ваш копил.
Ви чуєте? На цвинтарі ілюзій
Уже немає місця для могил!
Уже народ — одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.
Розтерзані, зацьковані, убиті
Підводяться і йдуть чинити суд,
І їх прокльони, злі й несамовиті,
Впадуть на душі плісняві і ситі,
І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд!

МОНАРХИ

Диктатори, королі, імператори,
Мліючи в димі хвальби,
Роззявляли пащі, мов кратери,
І гукали:

- Ми — символ доби.
- Хто з нами, той проти Бога.
- Хто не з нами, той проти всіх.

І сипались лаври убогі
До куцих кривавих ніг.
Нікчемна, продажна челядь,
Банда кривляк для втіх,
Щоб мати що повечерять,
Годувала холуйством їх.
Ідоли обслинені, обціловані
Ішли величаві в своїй ході.
А поруч вставали некороновані
Корифеї і справжні вожді.
Вставали Коперники і Джорджоне,
Шевченко підводив могутнє чоло,
І біля вічного їхнього трону
Лакузи жодного не було.
Бо щире, високе небо
Не підмалюєш квачем,
Бо величі справжній не треба
Спиратись на плечі нікчем.

Де зараз ви, кати мого народу?
Де велич ваша, сила ваша де?
На ясні зорі і на тихі води
Вже чорна ваша злоба не впаде.

Народ росте, і множитья, і діє,
Без ваших нагаїв і палаша.
Під сонцем вічності древніє й молодіє
Його жорстока й лагідна душа.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й приبلуди,
І орди завойовників-заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!

ПОКАРА

Не всі на світі радощі священні —
Є радощі, народжені з проклять,
Коли, метнувши громи навіжені,
Став Єву Бог із раю проганяць.

Він їй сказав: «Ослушниче зухвала!
Мені твого не треба каяття —
Прирік тобі, щоб в муках сповивала,
Живила кров'ю завтрашнє життя».

Адам ходив насуплений, мов хмара,
У розпачі кривила Єва рот,
Бо ще не знала ця наївна пара,
Що та жорстока помста і покара
Дорожча всіх утрачених щедрот!

Гей, нові Колумби й Магеллани,
Напнемо вітрила наших мрій!
Кличуть нас у мандри океани,
Бухту спокою облизує прибій.

Хто сказав, що все уже відкрито?
Нащо ж ми народжені тоді?
Як нам помістити у корито
Наші сподівання молоді?

Кораблі! Шикуйтеся до походу!
Мрійництво! Жаго моя! Живи!
В океані рідного народу
Відкривай духовні острови!

Геть із мулу якорі іржаві —
Нидіє на якорі душа...
Б'ються груди об вітри тужаві,
Каравела в мандри вируша.

Жоден вітер сонця не остудить,
Півень землю всю не розгребе!
Україно! Доки жити буду,
Доти відкриватиму тебе.

Мріяти й шукати, доки жити,
Шкварити байдужість на вогні!..
А якщо відкрию вже відкрите,
Друзі! Ви підкажете мені.

КРИК XX ВІКУ

У небі тішились хмари,
У небі сонце пливло,
Під небом кривавили чвари
І лютувало зло.

Земля, вагітна скорботою,
(Відчай у груди тне)
Над кривдою і підлотою
Народила в муках мене.

Народила, немов надію,
Колисала ночами без сну:
— Може, від тебе помолодію,
Може, побачу весну...

Може, твій струм і атом
Вгамують нестерпний біль, —
Голосила над віком двадцятим
Найгеніальніша з породіль.

Голосила велика мати,
Благала, кричала мені,
Щоб став я жорстоким катом
Недоумства, підлоти й брехні.

І стою у злобі по коліна
З серцем, повним ганьби й проклять,
Божевільні каліки й руїни
У зіницях моїх миготять.

Що залишу майбутньому дневі,
Чим ділитися буду з ним?! —
Вибухають бомби водневі
На обпеченім лобі моїм!

А люди забавляються, мов діти,
Катам співають гімни холуї,
І генерали мріють посадити
На всій планеті атомні гаї.

Ридаю і кричу, гилю себе у груди,
Волосся патраю з сідої голови:
Що можу я, коли дрімають люди?
Що можу я, коли заснули ви?

ТОМ

1

105

О землі з переораним чолом,
З губами, пересохлими від сміху!
Тебе вінчали з кривдою і злом,
Байстрюкам шматували на утіху.

Українонько! Розтерзана на шмаття,
У смороді й тумані гнойовім
Кричиш мені у мозок, мов прокляття
І зайдам, і запроданцям твоїм.

Любове світла! Чорна моя муко!
І радосте безрадісна моя!
Бери мене! У материнські руки
Бери моє маленьке гнівне Я!

Візьми всього! І мозок мій, і вроду,
І мрій дитинних плеса голубі.
Для мене найсвятіша нагорода —
Потрібним будь, красо моя, тобі.

Він мовчки впав.
Отерпли зорі строгі,
Страждання опустилось на лице,
І краєв темінь
Передсмертний стогін,
Безпомічний і гострий,
Мов ланцет.
Його вже не було.
А ненависть стожала
Мечами помсти рвалася у світ,
Бо поруч з ним
Прострелені лежали
Твоя любов,
Твої сімнадцять літ.
Життя тріумфувало у двобої,
Життя крізь смерть
Утвердило себе...
І стала ти
В сімнадцять літ вдовою,
Хоч наречений твій
Ще й не зустрів тебе.
Повзли роки.
Росло твоє чекання.
Печаль смоктала радощі твої,
І над твоїм
Розстріляним коханням
Сказано глузували солов'ї.
Та право материнства —
За тобою!
І син в колиці пісню наслуха.
Хай вузьколюбі
Звуть його ганьбою,
А лицеміри —

Пасинком гріха.
Нехай духовні покидьки
Й заброди
Байстрям, безбатченком
Назвуть твоє дитя!
Найтяжчий злочин —
Вкрасти у народу
Тобі довірене життя.
Мадонно мого часу!
Над тобою
Палають німби муки і скорбот,
І подвиг твій,
Обпечений ганьбою,
Благословив розстріляний народ.

Як він ішов!
Струменіла дорога,
Далеч у жадібні очі текла.
Не просто ступали —
Співали ноги,
І тиша музику берегла.
Як він ішов!
Зачарований світом,
Натхненно і мудро творив ходу —
Так нові планети грядуть на орбіти
З шаленою радістю на виду!
З шаленим щастям і сміхом гарячим,
З гімном вулканним без музики й слів!
Як він ішов!
І ніхто не бачив,
І ніхто від краси не зомлів.
В землю полускану втюпився кожен,
Очі в пилюці бездумно волік...
Раптом —
Шепіт поміж перехожих:
— Що там?
— Спіткнувсь чоловік... —
Одні співчували йому убого,
Інші не втримались докорять:
— Треба дивитись ото під ноги,
Так можна голову потерять... —
Трохи в футболі пограли словами,
Обсмакували чужу біду.
А він знову йшов.
І дивився прямо.
І знову
Натхненно творив ходу!

ПОМИЛКА

Помилялись не тільки люди,
Помилялись навіть святі.
Згадайте: Ісус від Іуди
Мав останній цілунок в житті.

Ми не святі, не боги, а значить,
Не варто втішати себе дарма.
Але, як твій промах
Лиш ворог бачить, —
Друзів у тебе нема!

* * *

ТОМ

1

Навіщо бундючитися пихато,
Грїться в похвалах?
Слава не ртуть:
Мало великим себе уявляти,
Треба великим бути.

111

* * *

Минуле не вернуть,
 не виправить минуле.
 Вчорашнє — ніби сон,
 що випурхнув з очей.
 Як луки навесні
 ховаються під мулом,
 Так вкриється воно
 пластами днів, ночей.
 Але воно живе —
 забуте й незабуте,
 А час не зупиняється,
 а молодість біжить,
 І миті жодної
 не можна повернути,
 Щоб заново,
 по-іншому прожить.

Нащо мене засуджено до страти?
Нікчемні люди, ваш нікчемний суд
Не обезглавив слави Герострата —
Я есмь живий, і я творю свій труд!

Забуті зодчі, муляри забуті,
І прахом взято скульптора ім'я.
На попелі їх дум встаю, із каламуті,
Іду у всесвіт і в безсмертя я.

Клянїть мене, кривїться від огиди,
Несїть мені прокльони і плювки —
Вже чорна слава вбивці Артеміди
Мені під ноги кинула віки!

Ви всі — ніщо. Ваш труд, і ваші болі,
І ваші мрії — порох все і тлін!
Над вами — я. Вулкан моєї долі
Веде мене крізь хаос поколінь.

Над світом галасливим і патлатим,
Що чварами гуде і клекотить,
Затис я в жмені божевільний атом,
І слава мені груди лоскотить.

Творїть красу! Дерзайте і не спїте!
Та пам'ятайте, що над вами — я,
Готовий все убити і спалити,
Щоб обезсмертити своє ім'я.

* * *

Як не крути,
на одне виходить,
слід би катюгам давно зазубрить:
можна прострелити мозок,
що думку народить,
думки ж не вбить!

Синиця в шибку вдарила крильми.
Годинник став. Сіріють німо стіни.
Над сизим смутком ранньої зими
Принишкли хмари, мов копиці сіна.

Пливе печаль. Біліють смолоскипи
Грайливо пофарбованих ялин —
Вони стоять, немов у червні липи,
Забрівши в сивий і густий полин.

Полин снігів повзе по видноколу,
Лоскоче обрій запахом гірким.
Лапаті, білі і колючі бджоли
Неквапно кружеляють понад ним...

* * *

Розвели нас дороги похмурі,
І немає жалю й гіркоти,
Тільки часом у тихій зажурі
Впливаєш з-за обрію ти.

Тільки часом у многоголосі,
В суєті поїздів і авто
Спалахне твоє біле волосся,
Сірі очі і каре пальто.

Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.

Найпрекрасніша мати щаслива,
Найсолодші кохані вуста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.

Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.

ЧУЮ

Чую, земле, твоє дихання,
Розумію твій тихий сум,
Як на тебе холодні світання
Ронять пригорщами росу.

Знаю — зливи, та буйні грози,
І роса в шумовинні віт —
То сирітські, вдовині сльози,
Та замучених предків піт.

Назбирала ти їх без ліку
На роздоллі полів, дібров,
Щоб живили тебе довіку
Людські сльози і людська любов.

Лягла на всьому вечірня втома.
Палає місто, мов дивний храм.
І розтинають ніч невагому
Квадратні очі віконних рам.

Ці чари ночі такі знайомі —
Усі підвладні, покірні вам.
О, скільки вікон у кожному домі!
А там, за ними, — ідилій, драм!

Там заплітає життя тенета,
Там люди б'ються з останніх сил,
Там так знадливо звучать монети
І рве легені отруйний пил.

Там гинуть вчені, митці, поети.
Але... й виходять вони звідтіль.

ВЕСЕЛИЙ ПОХОРОН

Били в дзвони вітри,
Калатали на сполох.
Зупинялися ріки і череди хмар.
То ховали байдужість.
На ратицях кволих
Тупцювали за гробом ватаги бездар,
Проводжали в дорогу останню.
До ями
Понесли її пишну і чорну труну,
І ридання, народжені холоуями,
Покотили на цвинтар
Плаксиву луну.
Танцювали дерева,
Сміялися квіти,
Умивалося небо у синяві рік,
Виривався з грудей,
З-під холодного гніту,
Первозданної радості крик.
Ну чого б їм казирись,
Чого їм бриніти,
Знемагати од сміху й сміятися знов?
Хоронили байдужість.
Ніжнішали квіти,
Били в бубони неба
Розчулені віти —
Воскресала любов!..

Там, у степу, схрестилися дороги,
Немов у герці дикому мечі,
І час невпинний, стиснувши остроги,
Над ними чвалить вранці і вночі.

Мовчать над ними голубі хорали,
У травах стежка свище, мов батіг.
О, скільки доль навіки розрубали
Мечі прадавніх схрещених доріг!

Ми ще йдемо. Ти щось мені говориш.
Твоя краса цвіте в моїх очах.
Але скажи: чи ти зі мною поруч
Пройдеш безтрепетно по схрещених мечях?

ЛЕВ У КЛІТЦІ

Залізні пруття обламали зуби,
Тепер ти — курка після зливи,
Лежиш у клітці, стомлений, лінивий,
Облизуючи спрагли губи.

Тебе цікаві розглядають косо —
Невже це ти, великий і всесильний,
Розбійнику жорстокий і свавільний,
Невже тебе приборкати вдалося?

Що ж, їм пора б уже збагнуть,
Що ти носив лиш ненависть і лють
В своєму серці кам'янім і дикім,

Свободи не любив, як Ватікан Корану,
А тому можеш бути рабом або тираном,
Рабом — нікчемним, деспотом — великим.

Земле рідна! Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої забаганки і мрії
У життя вливаються моє.

Я живу тобою і для тебе,
Вийшов з тебе, в тебе перейду,
Під твоїм високочолим небом
Гартував я душу молоду.

Хто тебе любов'ю обікраде,
Хто твої турботи обмине,
Хай того земне тяжіння зрадить
І з прокляттям безвість проковтне!

Люди — прекрасні.
Земля — мов казка.
Кращого сонця ніде нема.
Загруз я по серце
У землю в'язко.
Вона мене цупко трима.
І хочеться бути дужим,
І хочеться так любити,
Щоб навіть каміння байдуже
Захотіло ожити
І жити!
Воскресайте, камінні душі,
Розчиняйте серця і чоло,
Щоб не сказали про вас грядущі:
— Їх на землі не було...

Торжествують:

Він не спотикався,

Не змочив —

Ні разу! —

Підошов,

Проти вітру —

Жоден раз! —

Не пхався...

Але ж він нікуди і не йшов!

**ПЕРЕСТОРОГА
СЛАВОЛЮБЦЕВІ**

Одіjde в морок підле і лукаве,
Холуйство у минувшину спливе,
І той ніколи не доскочить слави,
Хто задля неї на землі живе.

Люди часто живуть після смерті:
Вріже дуба, а ходить і їсть,
Перепродує мислі підтерті
У завулках тісних передмість.

Гилить зуби, дає поради,
Носить лантухи настанов,
Підмічає серйозні вади
У діяльності установав.

Не втомляється спати і жерти,
На милицях за часом біжить.
Їй-право, не страшно вмерти,
А страшно мертвому жити.

Впало сонце в вечірню куряву.
Тиша виповзла за село.
Нашорошилось небо буряно
І погрозами загуло.

Ніч підходила з гуркотіннями,
Ніч несла божевілля й жах,
Плазувала потворними тінями
У нервово пружних кущах.

Ніч кричала мені, розтерзана,
Оперезана громом навхрест.
І у зойках її березових
Закипівся гучний протест.

Хмари дибились волохато,
Місяць в небі петляв, мов кіт,
Вихор всівся на сіру хату
І закручував стріху в zenit.

...Та встає перламутровий ранок
Крізь холодний і злісний рев,
І проміння зализує рани
З закатованих ніччю дерев.

Безпорадні агонії злості,
Злість гармонії не порве!
Сонце ходить до нас не в гості —
Сонце з нами живе!

Вирина воно ранками з куряви,
На потрав'я витрушує пил,
І пливе, й ховрахів обурює,
Повне ніжності й повне сил.

Задивляюся у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Революцій, бунтів і повстань.

Україно! Ти для мене — диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе чудуватися повік.

Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю.
Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю!

Одійдіте, недруги лукаві!
Друзі, зачекайте на путі!
Маю я святе синівське право
З матір'ю побути на самоті.

Рідко, нене, згадую про тебе,
Дні занадто куці та малі.
Ще не всі чорти живуть на небі,
Ходить їх до біса на землі.

Бачиш: з ними щогодини б'юся,
Чуєш — битви споконвічний грюк!
Як же я без друзів обійдуся,
Без лобів їх, без очей і рук?

Україно! Ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи — все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.

БАСМА
ЗНЕНКО

130

Через душі, мов через вокзали,
Гуркотять состави почуттів...
Може, сподіватися зухвало,
Вірити і ждати — поготів.

Та не вірить я не маю змоги,
Обіймає сумніви огонь,
І червоним ліхтарем тривоги
Зупиняю потяга твого.

І стою на березі чекання:
Що ти мені з гуркоту кричиш?
Станеш ти біля мого благання
Чи до інших станцій просвистиш?

Чорні від страждання мої ночі,
 Білі від скорботи мої дні
 Впали у твої свавільні очі,
 Жадібні, глибокі і чудні.
 Я тебе не хочу обминути,
 Я тебе не смію обійти.
 Дай мені губами зачерпнути
 Ніжної твоєї доброти.
 Диких орд незлічені навали
 Розстрожили пращури мої,
 Щоб несла ти гордо і зухвало
 Груди недоторкані свої.
 Щоб горіли маками долоні,
 Щоб гуло моє серцебиття,
 Щоб в твоєму соромливім лоні
 Визрівало завтрашнє життя.
 І моє прокляття очманіле
 Упаде на тім'я дурням тим,
 Хто твоє солодке грішне тіло
 Оскверняє помислом гидким.
 Стегна твої, брови і рамена,
 Шия і вогонь тендітних рук —
 Все в тобі прекрасне і священне,
 Мамо моїх радощів і мук!

Всі образи й кривди до одної
Я тобі забуду і прощу —
Жду твоєї ласки хоч малої,
Як земля у спеку жде дощу.

О жорстока! Щастя хоч краплину
В душу мою змучену згуби —
Полюби і зрадь через хвилину,
Та хоч на хвилину полюби!

* * *

Виє вітер, довго виє, навіть слухать обрида.
Ходить байда споконвічний та у вікна загляда.

Ну чому б тобі, прибудо, не заснути уночі,
Не погрить старечі кості в димарі чи на печі?

Я не сплю — мені й не диво:
я ж не вітер — чоловік,
Помитарствую, поб'юся та й засну колись навік.

Але ж я не спати — жити!
Жить і мріяти люблю —
Через це у довгі ночі не вилежуюсь, не сплю.

Ну, вгамуйся, клятий вітре,
не стогни та не хрипи,
У моє вкладайся ліжко і за мене там поспи.

І зітха тужливо вітер, кулаками в шибки б'є:
— І мені, — кричить, — кохання
також спати не дає.

Я давно про зірку мрію, світлу зіроньку одну,
Але як не дму, не вію, я до неї не сягну.

Тож ходжу я в довгі ночі та зітхаю знов і знов,
Їй пісні сумні складаю про сумну мою любов.

Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної,
Із ранкових туманів, з небесних октав,
Коли думи збігалися з мли бездоріжної
І незвіданий смуток за душу смоктав.

Я від тебе жадав незвичайного й дивного,
Щоб з'явилася маревом, видивом, сном,
Щоби я знемагав од дихання нерівного,
Од залятої радості під вікном.

І не міг я спекатися словесної пишності,
Одсахнутись ураз од кокетливих мрій, —
Волочив я тебе в ореолі безгрішності
Крізь хитливих ілюзій розкиданий стрій.

Припливла ти до мене з прибоем уяви,
Несподівано встала над смутком чекань,
Розцяцькованих мрій павіани і пави
Повтікали лякливо під купол світань.

Розгубили вони свої зваби і почесті,
І сьогодні вклоняється серце моє
Тій земній, соромливій, жагучій жіночості,
Що красою життя — материнством — стає.

* * *

Говорю я з тобою мовчки,
Тиша хмарою проплива.
І вовтузиться думка, мов квочка,
В намаганні родить слова.

Тиша важчає. Терпнуть губи,
Тиша репне навпіл ось-ось.
Припаду я шалено й грубо
До безумства твоїх волось.

Упаде розідрана маска,
І сполохана вгледити ти,
Скільки в тиші чайлося ласки,
Скільки в грубості — теплоти.

Насміються з своєї беззубості
Прописні допотопні думки,
Джерелом вдарить ніжність із грубості,
Заворкують живі струмки.

Задихнеться від люті сірість —
Нам на щастя, а їй на зло.
Поміж нас підведеться щирість
І з'єднає наше тепло!

Ну скажи — хіба це фантастично,
Що у цьому хаосі доріг
Під суворим небом,
Небом вічним,
Я тебе зустрів і не зберіг!
Ти і я — це вічне, як і небо.
Доки мерехтітимуть світи,
Буду Я приходити до Тебе,
І до інших йтимуть
Горді Ти.
Як це все буденно!
Як це звично!
Скільки раз це бачила Земля!
Але ми з тобою...
Ми не вічні,
Ми з тобою просто — ти і я...
І тому для мене так трагічно
Те, що ти чиясь, а не моя.

ЧАДРА

Я тебе не сприймаю за істину,
Бо таких, мабуть, зовсім нема.
Ніч, вітрами дурними освистана,
Свою чорну чадру підніма.

І дивлюсь я здивовано в очі,
Що заблискали з-під чадри.
У волоссі — у сірому клоччі —
Причаїлися дикі вітри.

Недарма понад нею пронісся
Ураганний тайфун стихій.
Виповзає на перенісся
Зморшка відчаю і надій.

І куди я до істини втраплю
Через ями й вибоїни слів?
Коли б випив її хоч краплю,
То, напевне б, від жаху зомлів.

Я тебе не сприймаю за істину —
Небо навіть і те рябе.
Одчайдушну, печальну, розхристану,
Голубу і безжально освистану —
І таку я люблю тебе!

Я не заздрю уже нікому —
Де ще мудрих таких знайти?
Це ж мені стало вперше відомо:
Ікс плюс ігрек — це будеш ти.

І здається, що я володію
Віковічним секретом краси
Лиш тому, що я розумію
Загадкові твої ікси.

Розумію? Який там розум!
Просто здорово, що ти є!
Що вслухається в ніжні погрози
Збаламучене серце моє.

Я не заздрю уже нікому —
Де ще мудрих таких знайти?
Одному лиш мені відомо:
Ікс плюс ігрек — це будеш ти.

Дотліває холод мій у ватрі,
Я один замріяний іду...
Ми тоді зустрілися в театрі,
На гальорці в третьому ряду.

І не вірю, що мені здалося,
Бо напевне знаю — так було:
То не скрипка кликала — волосся,
Що тобі спало на чоло.

Тишина хиталася велично,
Ніжні струни квилили вниз —
Тож було і солодко, й незвично
У твоїх очах читать грозу.

А коли виходили із залу
З думами про вічне і земне,
Довго ти під ліхтарем стояла
І чекала, радісна, мене.

Ми ішли через блакитне місто,
Мовчки зупинились на мосту.
Ти була така прозора й чиста,
Я не смів порушити чистоту.

Тільки досі знаю: не здалося,
Так і залишилось, як було, —
То не скрипка кличе, а волосся,
Що тобі спадає на чоло.

Дотліває холод мій у ватрі,
Біля мосту стишую ходу...
Часто жду тебе я у театрі,
На гальорці в третьому ряду...

Я тобі галантно не вклонюся,
Комплімента зроду не зліплю,
Тільки в очі ніжні задивлюся,
В них свою тривогу утоплю.

І коли химерною габою
Спеленає землю довга ніч,
Довго серце тужить за тобою,
Довго сон мені не йде до віч.

Довго білі таємничі крила
Обвивають маревом видінь,
І стоїш ти крихітна, і мила,
І прозора, мов ранкова тінь.

І палають, ніби стиглі вишні,
Владно підкоряючи собі,
Губи неціловані і грішні,
Очі божевільно голубі.

НЕ ВІР МЕНІ

Не вір мені, бо я брехать не вмію,
Не жди мене, бо я і так прийду.
Я принесу тобі свою надію,
А подарую смуток і біду.

Слова ясні, лише мені відомі,
У бурмотіння скучне переллю,
Свою усмішку у холодній втомі
Бездумно, безголово утоплю.

І буду нерозумно обридати,
І недоречно скиглити чомусь,
Але, як треба буде заридати,
Я гомерично, тупо засміюсь.

Не вір мені, бо я брехать не вмію,
Не жди мене, бо я і так прийду.
Я принесу тобі свою надію,
А подарую смуток і біду.

Ми ішли через поле.
Двоє.
Говорили чи ні —
Хто зна.
Хмари плинули над Сулою,
І на них відлітала весна.
І уже задихалося літо,
І зітхали вітри у траві,
І колосся, промінням політі,
Ворушилися, мов живі.
Тільки обрій моргав суворо,
Де тополі, немов списи,
Підняли свої вістря вгору
На сторожі цієї краси.
Вуси-вусики у пшениці,
Стежка-стежечка, мов стріла,
До домівки мене і Фріца
Через лан голосний вела.
Ми зустрілися з ним у вузі,
І не відаю сам, чому
Раптом стали ми вірні друзі,
Полюбилися один одному.
Ми не слухали, ми не чули
Чорний шепіт сліпих віків.
Ми навпіл розірвали минуле,
Що ковтнуло наших батьків.
Поклади мені руку в руку,
В очі глянувши — не моргай!
Виніс край мій жорстоку муку,
Щоб сьогодні ожив твій край.

Після першої дядько Оверко
Говорив ще про се, про те:
Як знімали хреста із церкви,
Як палили Письмо «Святе».
Після другої — він історик —
Про Хмельницького річ веде.
Як залізе в столітній морок,
То немов із могили гуде.
А як висушив третю чарку
(«Я за ваше здоров'я п'ю!»),
Пригадав дядько тітку Варку,
Ненаглядну кралю свою.
І почав:
«На моєму тілі
Дев'ятнадцять слідів од куль.
Ти мені не мішай, Василю,
І морганням очей не муль.
Я веду все оце до чого?
Жінка в мене, як грім, була.
Може, з виду і надто строга,
А в душі — джерело тепла.
З неї прямо хлюпала сила,
Ніби сік з виноградних грон...
Це вона Курта Шнайдера вбила,
Горлоріза на весь район».
Чому Фріцові стало жарко?
Чому виступив з нього піт?
«Отому, що убила Варка,
Скільки малось від роду літ?» —
«Скільки років?
Хай лічить дідько! —
Дядько входив уже в екстаз. —
А мені про це знати звідки?
Я не бачив його ні раз.
Я тоді, брат, служив у піхоті.
Я тоді, хлопче, був солдат.
І не хвастаю — в нашій роті

Поважали мій автомат...»
Я даремно міняв розмову,
Заганяв її в інше русло.
Фріца ранило кожне слово,
Кожне слово душу пекло.
Тиша раптом вповзла у хату,
Кинув бомбу із рота Фріц:
«Перестаньте!..
Це був мій тато...
Не кажіть
Про його убивць...»
Стало й дядькові раптом жарко,
Ледь промовив: «Оце тобі на!
Та налийте мені ще чарку!
Та горілки давай, не вина!
Ти вже, хлопче, не злись на мене,
Я кажу тобі як солдат:
То не батько твій, а скажений
Був убивця, падло і кат!»
Як побитий, Фріц вибіг з хати
І допізна блукав один...
Хилиталася темінь патлата,
Вечір важко ліз через тин...

КОНВАЛІЇ

Ранком двоє ми йшли по лузі,
Де хлюпоче Сула в береги.
Ми були з ним уже не друзі,
Але ще не були вороги.
Холод з нами ходив у лісі,
Дибки стали уперті чуби.
І мовчали в блакитній висі
Величезні столітні дуби.
А на тулубах їх шершавих
Кров сочилася з-під кори...
Доцвітали конвалії в травах,
Голубої весни прапори.
Білі-білі конвалії милі,

Вас насіяла тут весна.
Їй змагатися з літом не в силі —
Утікає на північ вона.
Утікає ярами, ярками
За далекі ліси і горби.
Їй махають прощально гілками
Мовчазні і суворі дуби.
Їй дорогу обмиють росюю
Теплі трави і світлі гаї.
За її неземною красою
Одридають в кущах солов'ї.
Білі-білі конвалії милі,
Перли радості у траві.
Вас обпалять вітри загорілі,
Галасливі вітри степові.
І самі зазітхають у листі,
Пил скорботи їм шлях замете.
Ви вмрете недоторано чисті,
Недоторкано білі вмрете.
Як ви руки йому не спалили,
Коли він осквернив красу:
«Покажи,
Де його могила...
Я...
Букетик йому однесу...»
І зірвав несподівано пломбу
Із душі зубів перехруст,
Я жбурляв не слова, а бомби
Із обпечених гнівом уст.
«Ти прийшов до моєї хати,
Як приходять любов навесні.
Тож не смій мені в серце плювати,
Не пробуджуй злоби в мені!
Не розхлюпуй моєї печалі,
Душу зрадою не бентеж,
Я тебе прокляну без жалю,
Коли квіти йому понесеш.
І не тому, що помста груди
На шматки мені зараз рве, —

Правди там не було і не буде,
Де ще пам'ять його живе.
Я лякати тебе не смію —
Над тобою не владен страх.
Хочеш ти, щоб минуле зміїв
Пробудило в наших серцях?
Може, хочеш, щоб знову пальці
Затискалися в кулаки,
Щоб зустрілися ми в атаці,
Як в минулому наші батьки?
Тільки розумом подивися.
Правду щиру побач в диму:
Жде ще дехто, щоб ми вп'ялися
У горлянку один одному.
Губи їхні од люті сині,
Злоба щелепи їм звела,
Хай минуле спить в домовині,
Не викопуй з могили зла.
І не гребуй моєю любов'ю.
Ми обидва сильні й живі.
Я ж не хочу, щоб плакали кров'ю
Ці конвалії в чистій траві.
Роздивися тверезо по світу —
Нас нова обнімає доба...
Не неси на могилу квіти,
Де заснула твоя ганьба!»
Він мовчав.
Але хмари з неба
Опустились йому на чоло.
«Це я знаю...
Про це не треба...
Розкажи, як усе було...»

ТІТКА ВАРКА

Навесні мені вперше мати
Із спідниці пошила штани
І сказала: «Годі гуляти,
Пасти свині, хлопче, жени».

То високе було довір'я,
 В мене аж забивало дух,
 Коли вперше вийшов з подвір'я
 Не хлопчисько вже, а пастух.
 Ми на вигоні в цурки грали,
 Заганяли в ямки ошля,
 Партизанили й воювали,
 Вкравши пруття стальні в коваля.
 Раз я біг завертати свині,
 Що взяли маршрут на буряк,
 І тоді із прозорої сині
 Скинув бомбу на вигін літак.
 Я кричав надриваючись: «Ма-мо!» -
 На зелений упавши єдваб...
 І зіяла холодна яма,
 Де сидів «партизанський штаб».
 Потім танки були й машини,
 Наполоханий плач і гам.
 І криваве намисто шипшини
 Замінило цукерки нам.
 Тато мій пішов до загону
 У Козацький сосновий ліс.
 Мама харч їм носила й патрони,
 І про це хтось гестапо доніс.
 Шнайдер маму одвів на страту,
 Їй на шию петлю затіг,
 А мене заховала від ката
 Тітка Варка в свинячий барліг.
 Лиш весною у темні ночі
 Виповзав я з свого лігва.
 Тітка Варка мене ув очі
 Цілувала й шептала слова:
 «Виростай для страшної кари,
 Виростай на ворожу біду...»
 І зірок незліченні отари
 Миготіли мені в саду.
 Раз вночі розбудив нас грюкіт,
 Хрипла лайка й глуха возня:
 «Одчиняй, партизанська суко!

Не сховаєш тепер щеня!.»
Тітка — в сїни мене за двері.
«Тільки крикну «тікай» — біжи!
Як повернеться мій Оверко,
Ти про мене йому скажи...»
А сама ухопила сокиру,
Притулилася до стіни
І сказала привітно й щиро:
«Хто там грюкає?» —
«Одчини!»

ТОМ

1

149

Двоє кинулись люто в хату.
Я тоді — з-за дверей на поріг.
Прямо в руки потрапив кату.
«Я тебе тут, щеня, стеріг!»
Глухо впала важка сокира,
Я ще й жаху свого не зборов,
Як на чуба мого з-під мундира
Полилася чужинська кров.
Доки тітці крутили руки.
Я, мов миша, пірнув в гарбузи,
Ніби заєць, помчав через луки,
Через воду брів до лози.
До світання тремтів між латаття,
Доки люди мене не знайшли...
Тітку Варку в розтерзанім шматті
Того ранку на страту вели.
І вона величаво мовчала,
Дивний спокій світивсь на чолі —
Тітка Варка отак зустрічала
Двадцять першу весну на землі.
Говорити ще можна багато,
Але ти зрозумів, чому
Замінив мені дядько тата,
Став я сином навек йому.

БАТЬКО

Фріц мовчав. І мовчало літо.
І отерпли мої вуста.

Закликала нас щиро жити
Солов'їна печаль проста.
Що було — того не забули.
Те, що є — перед нами тут.
Хай звільняється серце чуле
Од туману, брехні і пут.
Поклади мені в руку руку,
В очі глянувши — не моргай!
Виніс край мій жорстоку муку,
Щоб сьогодні ожив твій край.
Сонце впало на сизу хмарку,
Обрій полум'ям запалав...
На могилу селянки Варки
Фріц конвалій букет поклав.
Ми прийшли опівночі в хату,
І тоді, задавивши плач,
Фріц до дядька промовив:
«Батьку...
Ти, дурному мені, пробач...»
Дядько був до розмов охочий,
Але тут не знав, що сказати.
Тільки витер долонею очі:
«Ну, хлоп'ята,
Пора вже спати...»
Скільки дядьку Оверку весен,
Запитайте в гаю зозуль.
Ніби русла Дніпра і Нейсе,
Обпекли його шрами від куль.
Він строчити умів з автомата,
Чобітьми толочив лани,
Щоб не знали війни і розбрату
Ворогів колишніх сини.
Хто посмів би його осудити,
Хто б його покарати смів,
Коли б серце його розбите
Осліпили помста і гнів?
Міг би він за глибокі рани,
За любов, що сконала в петлі,
Невблаганним кривавим бураном

По ворожій пройтися землі.
Але смерть він дунив без ліку
На суворих дорогах війни,
Щоб жили у братерстві довіку
Ворогів колишні сини.
Світ зігрів він своєю любов'ю,
Переміряв шляхи вікові,
Щоб ніколи конвалії кров'ю
Не ридали
Ніде
В траві.

ТОМ

1

151

КИРПАТИЙ БАРОМЕТР

І. ЗАМІСТЬ ВЕЧІРНЬОЇ МОЛИТВИ

Ти лежиш іще впоперек ліжка —
Ну до чого мале й чудне!
А до тебе незримі віжки
Прив'язали цупко мене.
Кажуть, носа ти вкрав у баби,
Губи й ноги забрав мої,
Взяв у матері синю звабу
І в очах своїх затаїв.
Спи, грабіжнику мій кирпатий,
Сумнів диханням розігрій,
Я тобі стану в голови слати
Найніжніші подушки мрій.
Розішлю свої думи в дозори,
Щоб у сизому міражі
Не ступило свавільне горе
На кордони твоєї душі.
Бо не змок ще убивчий порох
Од потоків дитячих сліз —
Через трупи надій бадьорих
Твій одвічний і підлий ворог
До усмішки твоєї ліз.
Над народами, над віками
Встало горе, мов чорний гном.
Торохтять бойові тамтами
Над прозорим дитячим сном.
Відгодована злість, і хитрість,
І закута в броню брехня
Атакують добро і щирість
Серед ночі й білого дня.
Гуркотять бойові колісниці,
Свищуть ратища і шаблі...

І тривозі мойї не спиться,
Йде вона босоніж по землі.
І встає проти кривди і злоби
Мій обсмалений сонцем гнів,
Щоби спав ти спокійно, щоби
Ти сміявся і жебонів.
І ладнає совість гармати
Проти підлості і обмов,
І виводить зневіру на страту
Безпощадна моя любов.
Наливайся земними силами,
Вдосталь радощів зачерпни —
Над тобою тріпочуть крилами
Тихі-тихі спокійні сни...

ТОМ

1

153

II. ПОГРОЗИ НОЧІ

Вибіг він з туману муки, втомлено присів,
Гуртувались мляві звуки у сузір'я слів.
Мав він силу неборну, цей лукавий хтось,
Мені в душу світло чорне від тих слів лилось.
Він казав: «Скона твій спокій на моїх ножах,
Я — на місці, я — стоокий, я — всесвітній жах.
Дам тобі великі очі і великі вуха,
Страх до смерті залоскоче силу твого духа.
Гей, виходьте мої слуги, мої вірні діти,
Мою владу, мою силу дурню покажіть!»
Вибігали із туману з галасом і гиком
Довгорукі, волохаті, обплетені ликом.
Вузьколобі й куцоногі, з іклами-зубами,
Заходились вибивати тропака ногами.

ТАНЕЦЬ ПІТЕКАНТРОПІВ

Ми не брешем, не лукавим —
Що подужаєм — берем!
Ми сьогодні світом правим,
Все жерем,
Жерем,
Жерем!
Тільки ми од страху вільні,

Ми — сини Європи!
Ми — могутні,
Ми — всесильні,
Ми — пітекантропи!
Нам живеться ласо й любо,
А на совість ми плюємо —
Що потрапило на зуби,
Те жуємо,
Жуємо,
Жуємо!
Тільки ми від глузду вільні,
Ми — сини Європи!
Ми — могутні,
Ми — всесильні,
Ми — пітекантропи!
Танцювали, гупотіли, раптом провалились,
На їх місці генерали як з землі вродились.
Оточили мою душу й заревіли п'яно,
Били в груди кулаками, мов у барабани.

ХОР ГЕНЕРАЛІВ

Слухай, мрійнику, ідіоте!
Ти — в комедії лицедій!
Ми випльовуємо сотнями з рота
Недогризки людських надій.
Не цяцьками — ракетами бавимо,
А життя не вертає назад —
Син ітиме з очима кривавими
Крізь гарячий атомний чад.
Одсахнеться твоєї щирості
І шукатиме ласки у риб,
Коли з серця у нього виросте
Наша мрія — атомний гриб.
Ми його заберемо у тебе,
Вкрадемо юність його й любов
І піднімемо в розчахнуте небо
Над німим божевіллям дібров.
Здичавілі од крові нації
Будуть щирити ікла, мов звір,

І здихатимуть від радіації
У роззявлених пащах нір.
Як розірве космічну тишу
Передсмертний стогін землі —
Вічність подвиги наші запише
На своєму сивім чолі!..
Вони пливли у ніч, як манекени,
Крізь їхні вигуки байдужі і страшні
Прилинув синім видивом до мене
Маленький привид і сказав мені.

ТОМ

1

155

МОНОЛОГ МАЛЕНЬКОГО ПРИВИДА

Я — твій ровесник. Доля моя куца,
Печаль моя не відає кінця —
Старих світил чіткі орбіти рвуться,
І гаснуть ненароджені серця.
Я — твій ровесник. Плоть моя убита,
Із ребер в мене вирости дуби.
Мое життя потрощене, мов жито,
Ціпами божевілля і злоби.
Коли я біг розхристаний на луку,
Де обрій так прозоро глибинів,
Чужий солдат схопив мене за руку
І до людей у білому одвів.
І я дививсь на них незрозуміло,
В зіницях метушилися зірки,
І кров моя червоно цебеніла
У банку із рожевої руки.
І чорна ніч звелась в очах у мене,
І сон легкий навік мене зборов...
Моїм убивцям у голодні вени
Влили мою дитинно чисту кров.
Я — твій ровесник, пролісок надії,
Розтоптаний жорстокістю нікчем,
Я — син краси і голубої мрії,
Я — автор ненаписаних поем.
Я — твоя мука і твоє сумління,
Мені кати не обрубали крил:
Із ран моїх бере твоє коріння

Для боротьби і ненависті-сил.
 Немає в мене страху за плечима —
 Я розірвав його одвічний гніт.
 Великими блакитними очима
 Дивлюся я докірливо на світ.
 Іди і спопеляй байдужі душі,
 І сліпоту, й холопство прокляни,
 Щоб не зійшлись, в кривавицю заюшені,
 Народів обікрадених сини.
 Я — твій ровесник. Доля моя куца,
 Печаль моя не відає кінця.
 Я кличу вас у відчаї не гнуться,
 А вибухати, як нові сонця!

III. РАНОК

Над тихим сном мого малого сина,
 Над плетивом думок моїх і мрій
 Пливла тривога, ніби всевіт, сива,
 Гойдаючись на гребенях надій.
 Цідилась ніч кризь темне сито неба,
 І зорі танули, як вогники малі...
 Кирпатий мій! Дивлюся я кризь тебе
 У завтрашнє страдалиці Землі.
 Я бережу для тебе її квіти,
 Тобі несучу думок своїх огонь,
 Для тебе запускаю на орбіти
 Ракети із порепаних долонь.
 Ми народились в муках, щоб родити,
 Синами обезсмертити свій рід,
 Щоб квітував на диво всього світу
 Козацький геніальний родовід!
 Сини! Сини! Барометри кирпаті
 Людського спокою і завтрашнього дня!
 Ми перед вами разом винуваті,
 Що на планеті бійки і гризня.
 Ми винуваті, що міліють ріки
 І лисинами світять береги,
 Що десь духовні родяться каліки
 І виростають наші вороги.

Будь проклят спокій! Досить нарікати
На клопітливий і суворий час!
Грядуть сини — барометри кирпаті,
Вони за все спитають завтра нас.

ТОМ

1

157

ЗАЯЧИЙ ДРІБ

ЇМ СПРАВДІ ОДНАКОВО

— Нема прогресу,— вирішили блохи, —
Однак нас били й б'ють у всі епохи...

БАЛАКУЧИЙ ЛІХТАР

— Я Сонце б засліпив, — розхвастався Ліхтар,
— Якби мене хтось підійняв до хмар.
За що йому та слава? Аж обидно:
Воно ж сія, коли надворі видно!

ЩО ПРАВДА, ТО ПРАВДА

Жалілася Свиня: — Ніяк не зрозумію,
За що так люди хвалять солов'я!
Адже він навіть хрюкати не вміє...

КРИЛАТИЙ ТА БЕЗКРИЛА

Сів Горобець бідовий на Ракету,
Струсив із пір'я подорожній пил:
— Тобі не долетить до іншої планети,
Бо в тебе он немає зовсім крил.

ЗА ДІЛО Б'ЮТЬ

Орлові Муха скаргу подала:
— Мене всі б'ють, бо дуже я мала.
Орел їй відповів суворо, та правдиво:
— Тебе всі б'ють, бо дуже ти шкідлива.
Я хочу, щоб отак завжди судили:
Дивилися, кого й за що побили.

ТАКА СЛУЖБА

Собака день і ніч на всіх гарчить сердито.
А що ж йому робить?
Собаці треба жити.

А В КОГО Ж...

Над Пуголовком Жаба поглумилась:
— І в кого ти таке гидкенське уродилось!..

ТОМ

1

—
15'

ХВАЛИЛИСЯ МИШІ

— Людей із світу ми могли б звести,
Якби не підсобляли їм коти...
А комірник радів у вечоровій тиші:
— Я у тюрмі б сидів, та виручають миші.

КВОЧКА І СИТО

Курчаток Квочка висиділа в Ситі,
Тепер воно оповіщає всіх:
— Курей би зовсім не було на світі,
Коли б я не родило їх...

ХОВРАХ

Ховрах-мислитель думав у норі:
— Нащо те Сонце крутиться вгорі?

ОДНОБОКЕ ВИХОВАННЯ

Думки спокою не давали Толі:
— Нащо садить на вулицях тополі,
Коли дубців у татка й так доволі?

Є ЧОГО ДИВУВАТИСЯ

Кислиця не второпає ніяк:
— Чому від мене кривить губи всяк?

НА КОНКУРС КМІТЛИВИХ

Не загадка, не ребус, а морока.
Допоможіть, будь ласка, ви мені:
Виходить, дні бувають по півроку,
Якщо в Грицька за рік два трудовні?

СВІЖЕНЬКА НОВИНА

— Ви чули новину? — розказував Петро. —
Сула й Десна впадають у Дніпро...

АБИ ПОЧАСТУВАЛИ

Данило з радістю ковтне й дубову глицю,
Аби почастували на дурницю.

Є ЗА ЩО...

Одне ледащо Сонцю докоряло:
— Ну хоч би раз ти до обід проспало...

МРІЯ ДАРМОЇДА

Побачив море й вигукнув Онисько:
— Якби мені таку завбільшки миску!..

ЧОРНА ЗРАДА

Господар довго з чаркою дружив,
Без неї і не дихав, і не жив.
Тепер вона забутою стоїть.
— Що ж сталося? Облишив пить? —
З надією у Чарки Квас питає.
— Та ні, тепер він кухлями кружляє...

ПРОРОЧИЙ СОН

Омелько протоптав не менше ста дорожок
До різних ворожбитів і ворожок.
«Що означає сон, — питає усіх він з боєм, -
Що ніби я лишився зовсім голим?»

Не знаю, чи ворожки й ворожбити
Зуміли те пророцтво розкусити,
Але простак до них до того доходився,
Що справді майже голим залишився.

ЗГАДАВ ПРО ПРАВДУ

Кирило правди захотів,
Кирило гнівом дише,
Кирило в крісло сів,
Кирило скаргу пише:
«Зі мною не по правді учинили —
З роботи за брехню звільнили.
А де ж закон?
Де наша правда-мати?
Уже людині, бач,
Не дозволяють і збрехати!»

ТОМ

1

161

ЖЕРТВА ЗАКОНУ

«Чому виходить так, — Івана запитали, —
Багато заробив, але одержав мало?»
Іван лише зітхнув та пробурчав сердито:
«Хіба де правда є? Грабують рідні діти!
Я діток народив, пустив на світ їх жити,
Та ще й за це повинен їм платити!»

ДУБИ НЕ ГНУТЬСЯ ДО ЗЕМЛІ

Скрізь вітер нашумів,
Що дуб сякий-такий:
«Упертий дуже він
І зовсім не гнучкий.
До того вже, нахаба, загордився,
Що, скільки я не дув,
Ні разу не вклонився!»

Неважко зрозуміти вітрові жалі:
Дуби ні перед ким
Не гнуться до землі!

ЧИРЯК

Чиряк на шиї в чоловіка запишався:
«Чи ба, якої шани я діждався!
Про мене більш за все господар дбає:
Бинтами вкутує, на сонці вигріває,
Щодня до мене прикладає мазь —
Живу на шиї в нього, ніби князь!»
Розумний, бач, який! Але того й не розуміє,
Що не з добра ж господар його гріє.

МОЛОТ

— У тебе тільки й слави, що важкий, —
Якось до Молота озвався Кий. —
Дивись оно, маленького Ножа
І то усякий більше поважа.
А ти, мабуть, як буде треба,
Не зможеш і постояти за себе.
— Нічого, — Молот рубонув з плеча, —
Як буде треба, викую Меча!

ЧИ ДОДУМАЄТЬСЯ?

Влетіла Мошка в око до Вола
Та й Богу душу, звісно, віддала.
Побачила здивована Коза,
Як з ока у Вола скотилася сльоза.
Тепер вона все ходить та гадає:
— Чому так Віл за Мошкою ридає?..

ПОМСТИЛИСЯ

На Грубу Дрова затаїли злобу
І вирішили добре припекти
Оцю не раз обсмалену особу.
Не довго думали, вхопилися за діло.
— Ну й що ж?
— Нічого. Погоріли...

БЮРОКРАТОВІ

Тепер спокійно можна спочивати,
Ніхто його не потурбує вже —
Від клопотів щоденних бюрократа
Смерть-секретарка пильно береже.
Робить їм, правда, нічого обом —
Ніхто до них не рветься на прийом.

НЕ ДОЧЕКАВСЯ...

Він ладен з себе шкуру здерти,
Аби як-небудь виправити зло.
Посмів, нещасний, самовільно вмерти,
А помирать — вказівки не було.

БРЕХУНОВІ

І в спеку, і в мороз
Тут всяк сказать вагається:
Чи він умер всерйоз,
Чи тільки прикидається!

ХАБАРНИКОВІ

Він тут себе вважає випадковим,
Досада йому тім'я протира:
— Я був би досі ще живим-здоровим,
Якби підсунув смерті хабара...

ЛЕДАРЕВІ

Цьому однаково, чи помирать, чи жить —
Живим лежав і тут лежить.

ЗЛОДІЄВИ

Його за те Всевишній покарав,
Що він коси у смерті не украв.

ПЛАЗУНОВІ

Цей плазував на череві
І догоджати звик,
Начальникові килимом
Під ноги слав язик.

Тепер з могили темної
Благання шле у світ:
«Переверніть, о людоньки,
Зі спини на живіт!»

ЛЮБИТЕЛЮ ВКАЗІВОК

У цього пика від досади кисла:
Нема в могилі телефону й крісла.
А хочеться ж, їй-богу, хоч разок
Ще надавать підлеглим вказівок...

ЕПІГОНОВІ

Він, певне, ще б тягнув і в наші дні
На лан краси своє убоге рало,
Та вчасно пригадав, що видатні
І знамениті помирали.

КЛЯУЗНИКОВІ

Отрути й жовчі стільки в нім засохло,
Що черв'яки в його труні подошли.

КОКЕТЦІ

Вона в труні веде змагання з часом
І стогне у вечірню каламуть:
— Якби хоч раз пройтися вихилясом,
Якби хоч раз піжонові моргнуть!

ЗАЗДРІСНИКОВІ

А цей ночами все сичить і свище,
Хоч вже перетворивсь на порошок:
— Чого могила у сусіда вища
І домовина довша на вершок?..

ТОМ

1

РОЗЗЯВІ

Цей у могилі з горя занеміг:
Що власний похорон побачити не міг!

165

МЕНТОРОВІ

Нарешті люд знесилений спочив
Од язика, що всіх і всюди вчив.

ХОЛУЄВІ

Він тут снує свої тупі думки:
«Хіба такі за морем хробаки?
Хіба там так гризуть?
Хіба так просто точать?
На наших хробаків
Там і дивитись не захочуть!»

МАЙСТРОВІ ЗАСІДАНЬ

Він смерть благає: «Не карай,
О матінко сувора!
Хоч раз на рік мене пускай
В президію на збори!»

ВИРВАВСЯ НА ВОЛЮ

Він сам дивується з такого вчинку:
Узяв помер і... не спитався жінки!

КРИВЛЯЦІ

Тепер і він пробрався в люди —
Принаймні вже ганьбити мавп не буде.

ЗАТИСКУВАЧЕВІ КРИТИКИ

Він не виносив сміття з хати,
Щоб хтось комусь не мовив щось.
І ось тепер йому лежати
У купі сміття довелось.

П'ЯНИЧЦІ

Від щастя грішник аж сія:
— Яку не вдію шкоду,
Однак у витверезник я
Не попадуся зроду!

ПСЕВДОВЧЕНОМУ

Натомлений діяльністю своєю,
Почие тут в науку кандидат,
Тож прямо перед вами під землею
Закопано два рептухи цитат.

ПІДОЗРЛИВОМУ

Він хмуρο тут лежить
І знай підозріває,
Що тут усі живі,
А мертвих тут немає...

Зі збірки

«ТИ ЗНАЄШ, ЩО ТИ — ЛЮДИНА»

СОБІ САМОМУ

Вже два десятки стукнуло хлопчині,
І вже під носом натяк є на вус,
Лише для мами я в одному «чині» —
Як був малим, так, певне, і лишусь.
Сусіди кажуть: парубок нічого...
Дівчата кажуть: хлопець так-собі...
Якби, мовляв, був білий чуб у нього
Та щоб до чуба очі голубі.
Лише одна цих вад не помічає,
А інколи, бува, на однині
Вона мене несміло величає
Найкращим хлопцем в нашій стороні.
І всім я радий вірити охоче,
Бо за похвалами ніколи не женусь.
Чомусь лиш мамі вірити не хочу,
Що я завжди дитиною лишусь.

Не докорю ніколи і нікому,
Хіба на себе інколи позлюсь,
Що в двадцять літ в моєму серці втома,
Що в тридцять — смерті в очі подивлюсь.

Моє життя — розтрощене корито,
І світ для мене — каторга і кліть...
Так краще в тридцять повністю згоріти,
Ніж до півсотні помаленьку тліть.

* * *

Немає смерті. І не ждїть — не буде.
Хто хоче жити — ніколи не помре.
І будуть вічно веселитись люди,
І танцювать дівчата в кабаре.

І в сіру ніч, коли мене нестане,
Коли востаннє римою зітхну,
Я не помру, лиш серце в грудях стане,
Схолоне кров, а я навік засну.

Ти сидиш навпроти, кучерява,
Із-під вій на мене блись та блись.
У твоєму погляді лукавім
Хитрість і захоплення сплелись.

Та весела посмішка дівоча
Будить в серці не любов, не спів.
Ні, твого кохання я не хочу,
Як ніколи фальші не хотів.

Я для тебе іграшка, забава,
Але й то всього лише на мить.
Я ж не хочу, я не маю права
На дрібниці серце розпилить.

Бо крізь очі видно порожнечу,
Легковажність у душі твоїй,
Та й сказати мушу я, до речі,
Що поклявсь у вірності другій.

Тій дівчині, що тобі не пара.
В неї очі ніжні та ясні,
А у тебе нині пашать жаром,
Тільки кригу видно в тім вогні.

Я ж себе не дам тобі в забаву
Ні тепер, ні завтра, ні колись...
Не дивись на мене так лукаво,
Не дивися, чуєш, не дивись.

МАТЕРІ

В хаті сонячній промінь косо
На долівку ляга з вікна...
Твої чорні шовкові коси
Припорошила вже сивина.

Легкі зморшки обличчя вкрили -
Це життя трудового плід.
Але в кожному русі — сила,
В очах юності видно слід.

Я таку тебе завжди бачу,
Образ в серці такий несучу —
Материнську любов гарячу
І твоєї душі красу.

Я хотів би, як ти, прожити,
Щоб не тліти, а завжди горіть,
Щоб уміти, як ти, любити,
Ненавидіть, як ти, уміть.

Кусень хліба, молоко в торбині,
 Босі ніжки, збиті до крові, —
 Гонить хлопчик гуси по стежині,
 Прутиком похвиськує в траві.
 І звертають хлопцеві з дороги,
 Кидають привітно на ходу:
 «Ти куди, козаче кривоногий,
 Може, вже шукаєш молоду?»
 Тільки він всміхається солідно
 Та спідлоба гляне мимохідь,
 І йому нітрохи не обидно,
 Що його не хочуть розуміть.
 Бо ж ніхто не знає, що хлопчина
 Всі шляхи, де йшли мандрівники,
 Буде знати, як оцю стежину,
 Що веде від хати до ріки.

МАЛЕНЬКІ СОНЦЯ

Минула ніч, і сонце білогриве
Несе на тросі огненному день,
І блискітки, швидкі та метушливі,
Стрибають на асфальті де-не-де.

Мовчать каштани, стомлені і мляві,
Та ось під них, у царство тишини,
Ввірвалися чорняві і біляві,
Блакитноокі дочки і сини.

І вже каштанам ніколи дрімати,
І сонце не надивиться згори
На їх носи, рум'яні і кирпаті,
На витівки, на ігри дітвори.

І небо теплотою глибиніє,
І радість наливається в серця —
Сміються, бігають, пустують, мріють
Малесенькі замурзані сонця.

Ти до мене прийшла не із казки чи сну,
І здалося мені, що стрічаю весну.
Ти явилась мені — і здалося, що світ
Помолодшав навколо на тисячу літ.
Скільки ніс я для тебе тривоги і тепла,
Але ти, як весна, стороною пройшла.

Не бажаю я нічого, хочу тільки одного:
Стуку серця дорогого біля серденька мого.
Хай мене, немов пилину, носить доля по землі,
Подаруй мені хвилину — і забудуться жалі.
І минуле зло розтане, ніби привиди сумні,
І лице твоє кохане буде сяяти мені.

Осінній вечір морозом дихав,
У небі місяць, немов п'ятак...
Вона пройшла непомітно, тихо,
Голівку мило схиливши так.
Вона пройшла — і мені ні слова,
Лиш на хвилину звела брову..
І сіяв вечір густу полову
На пережовклу суху траву.

МЕЖА

Давить душу не осіннє олово,
Тож не дивно, що самі собі
Ми пускаєм кулі часом в голови,
Закусивши зойки на губі.

Шлях у всіх кінчається труною,
Кожному призначена межа.
Де порветься тихою струною
Муками натягнута душа.

Довго тужить сумна бандура
Про діла у старій сивині,
І якусь невідому зажуру
Навіває та пісня мені.

Не мелодія — збурена рана,
Не слова, а безжальні голки,
Тільки бачу не сині лимани,
І не горді козацькі полки.

А ввижається — там, біля шляху,
На потоптаній кіньми траві
Жирний ворон, мов чорна папаха,
На козацькій сидить голові.

А нав-круг по-ру-ба-ні
До-си-на-ють сни,
І да-ле-ко бу-бо-ни
Кли-чуть до вій-ни.

У душі моїй —
Місця немає туманам,
У душі моїй —
Сонце червоне буя,
І регоче, й гримить
Голубим океаном
Нерозтрачена радість моя.

У душі моїй —
Шторми і грізні прибої,
І тривога,
Мов хмара грозова,
Встає.
Я вродливий з тобою,
Розумний з тобою,
У тобі — моя ніжність
І серце моє.

Облягли нас тумани.
У їхньому клоччі
Піднімаються сумніви,
Мов комиші.
Ти не бійся дивитись
В мої розтривожені очі,
Очі —
вікна моєї душі.

Я не бував за дальніми морями,
Чужих доріг ніколи не топтав —
В своїм краю під буйними вітрами
Щасливим я і вільним виростав.

Мене ліси здоров'ям напували,
Коли бродив у їхній гущині,
Мені поля задумливо шептали
Свої ніким не співані пісні.

Коли не вмів ще й букваря читати,
Ходив, як кажуть, пішки під столом,
Любить людей мене навчила мати
І рідну землю, щоб там не було.

Чужих країв ніколи я не бачив,
Принад не знаю їхніх і окрас,
Та вірю серцем щирим і гарячим:
Нема землі такої, як у нас.

* * *

Я юності не знав. Нудотно і похмуро
Пройшли мої, можливо, кращі дні
У тісноті і сутінках конури

З думками власними на однині.
Я не шукав хвилиної утіхи,
Бо соромітними здавалися мені

Вульгарні танці і розмови тихі,
П'янке тепло дівочої руки
І губи, скорчені від сміху.

І все було у мене навпаки:
Коли гриміли духові оркестри
І шарпали підлогу каблуки,

У мене в роздумах проходили семестри.
Були зі мною сум і самота
Та ще нудьга й добука, ніби сестри.

Тепер смішні — дитяча прямота,
І аскетизм, і холодність уявні,
Бо сонне серце сполох калата.

І та моя відчуженість недавня
Мене залишила — і я бажаю жить,
Відкрить на вікнах посірілі ставні,

З людьми сміятись, плакати і любити.

Може, ти зі мною надто строга.
Та й чого б ти ніжною була?
Але ти в життя моє убоге
Зіркою яскравою ввійшла.

І нехай проміння те не гріє,
Що послала зірка здалека,
Та до неї лине й лине мрія.
Ніби світло, тиха і легка.

І не треба долі дорікати,
Всіх не може обігріть вона:
Нас до тебе горнеться багато,
Але ти ж одна.

ТІНЬ

Біг чоловік через поле дике,
 Біг чоловік через темний ліс,
 Повну вулицю лементу й крику
 У легенях набряклих ніс.
 Біг чоловік через сонні луки,
 Вибився з сили від голосінь.
 Тенором, повним черствої муки,
 Допитувався:
 «Де ж моя тінь?
 Тиха, сіренька, на мене схожа,
 Завжди зі мною ходила тінь —
 Жити без неї не можу,
 Ніби дерево без корінь.
 Вона мене в скруті завжди виручала,
 Зі мною ходила і спати лягала.
 Як день — то казала, котра година...
 Бувало, до сонця повернеш спину,
 І прямо перед тобою стелеться власна тінь,
 Милуйся до ночі, якщо не лінь.
 І раптом втекла.
 Я один залишився.
 І відразу ж без неї у дурні пошився,
 Бо не второпаю, котра година,
 Куди повертати потилицю й спину
 І як узнати — чи день, чи ніч,
 Раз тінь моя пурхнула пріч...»
 І побіг чоловік по світах блукати,
 Знемагати від сліз і квилінь,
 Спотикатися, шукати, благати:
 — Поверніть мені тінь!..
 А тіні байдуже. Живе сама.
 І видає себе за людину.
 І хоч нічого людського в ній нема,
 Ніхто не помітив зміни.

Я і в думці обняти тебе не посмію,
А не те, щоб рукою торкнутися смів.
Я люблю тебе просто — отак, без надії,
Без тужливих зітхань і без клятвених слів.

Навіть в снах я боюсь доторкнутись до тебе,
Захмеліть, одуріти від твого тепла.
Я кохаю тебе. Мені більше не треба,
Адже й так ти мені стільки щастя дала.

* * *

Як хороше радіти без причини,
Коли на місто сутінь опада
І чується, як тихо, безупинно
Дзюрчить у стоки весняна вода.

І сну нема, і спокою немає,
І відчаю, і певності нема,
Тебе ж у далеч владно закликає
Напоєна надіями п'їтьма.

І хочеться всю землю обійняти,
І йти шукать нечуваних пригод...
О, скільки музики натхненної багато
У шумі каламутних вод.

В мене була лиш мати,
Та був іще сивий дід, —
Нікому не мовив «тату»
І вірив, що так і слід.

Був певен, що батько лишній,
Крикливий, немов сусід,
Коли заставав на вишні,
На мене кричав, аж блід.

Та боляче б'ється, думав,
Не пустить гулять на став,
І тому не знав я суму,
Щасливим собі зростав.

І лиш як минули роки
І я непомітно зріс,
Мені часто кидалось в око,
Як сину сусід той ніс

То нові штанці святкові,
Сорочку, що так до лиця,
Або чобітки з підковою
Приносив йому од шевця.

Але мене й це не вабило,
Бо заздрити, знав, не слід,
І звався за обновки «бабою»
У мене малий сусід.

Я вірив, що краще всього
Пісні, які знав дідусь.
Вмощусь на коліна до нього
І в очі йому дивлюсь.

А він вимовляє, виспіває
Гарячі прості слова —
І все давниною сивою
В очах моїх ожива.

Мелькають червоні жупани,
Вирує, кипить Дніпро,
І Байда стріляє в султана,
Підвішений за ребро.

І грізні полки Богдана
Шляхетську орду женуть,
А з півночі десь за бураном
На поміч стрільці ідуть.

І плачу, було, й сміюся,
Як слухаю ті пісні...
Спасибі ж тобі, дідусю,
За те, що ти дав мені...

Знов на лірику тягне. І знову,
Тільки в иповзе вірш з-під пера,
Заведе моя жінка розмову,
Що за розум узятись пора.

І почне гомоніти й повчати,
Дорікати і лаять щодня:
В голові в тебе тільки дівчата,
Ну, хіба ж ти людина? Свиня.

Де ти взявся мені на досаду?
Глевтяки в тебе, видно, в душі!
І немає ні грому, ні граду
На твої недотепні вірші.

Без пощади, вагання і жалю
Кожне слово б'є в ціль, мов снаряд.
Посадить тебе треба на палю
Зо страшними злочинцями в ряд.

О домашній страшний Торквемадо!
Не спіши ти мене розпинать.
Я і сам був би сонячно радий,
Коли б в іршів не вмів римувать.

Чом, як клали мене у колиску,
Не втовкмачили «жисті» суть:
Вигідніш продавати редиску,
Ніж поетом на світі быть.

* * *

І знову сам воюю проти себе —
Два чорти схарапудились в мені.
Один волає: «Зупинись! Не треба!»
Штовхає інший: «Не впиняйся, ні!»

І я іду, і падаю, і знову
Спішу вперед або плетусь назад.
Мені дарма, що брехні і обмови
Об мене торохтять,
Як об гостинець град.

Мені дарма, плюю на остороги,
Топчу улесливості мох.
Мої чорти беруть мене на роги,
І щоб мені не збитися з дороги,
То треба дослухатися обох.

Я не люблю зими — вона така убога,
Одноманітна, барвами скупа,
І місяць блідий — круглий, як лупа, —
Втопає в царстві мертвого й німого,
Я не люблю зими — вона така убога.

Усе важке й безмовне, мов каміння.
Сама ж господарка на колії доріг
Зсипає зорі пригорщами в сніг,
Купаючи їх в сонному промінні.
Усе важке й безмовне, мов каміння.

Моралісти нас довго вчили,
Вибивалися з кволих сил —
Мов, людині потрібні крила,
Їй ніяк не можна без крил.

Я плюю на слова ці завзято,
Я обурений ними без меж —
Кури й гуси завжди крилаті,
Горобці і синиці — теж!

Я готовий кричати щосили,
Надриваючи голос свій:
Не потрібні людині крила,
Серце й розум потрібні їй!

Я хочу быть несамовитим,
Я хочу в полум'ї згоріть,
Щоб не жаліти за прожитим,
Димком на світі не чадіть.

Щоб не пекли дрібні образи
Дрібненьку душу день при дні,
Я згоден вибухнуть відразу,
Неначе бомба на війні.

І диву дивному даюся,
Що з того користі катма:
Чомусь не лопаюсь, не рвуся —
Напевне, капсуля нема.

* * *

Все було. Дорога закричала,
Блиснули байдужі ліхтарі.
Ти пішла від мене до причалу,
І згоріла в полум'ї зорі.

Вибухали дні незрозуміло,
І життя котилося моє...
Але там, де ти тоді згоріла,
Кожен ранок сонце устає.

Стільки в тебе очей,
Стільки рук і мозолів,
Скільки крапель в Дніпрі
І у небі зірок.
Ти не падав од вітру,
З біди не безволів,
Не насунув на душу
Ганьби козинок.
Не шукав я до тебе
Ні стежки, ні броду,
Бо від тебе узбіччям
Ніколи не брів —
Я для тебе горів,
Український народе,
Тільки, мабуть,
Не дуже яскраво горів.
Тільки, мабуть, не міг,
Як болід, спалахнути,
Щоб осяяти думкою
Твій небозвід,
Щоб устать, ніби зірка,
Сіянням окута
Твоїх подвигів гордих
Й незлічених бід.

Скромна праця моя —
То не пишна окраса,
Але в тому, їй-богу,
Не бачу біди —
Щось у мене було
І від діда Тараса,
І від прадіда — Сковороди.

Не шукаю до тебе
Ні стежки, ні броду —
Ти у грудях моїх,
У чолі і в руках.
Упаду я зорею,
Мій вічний народе,
На трагічний і довгий
Чумацький твій шлях.

В букварях ти наряджена і заспідничена,
Поворозками зв'язана, ледве жива,
На обличчі тремтить в тебе радість позичена,
На губах скам'яніли казенні слова.

Україно! Тебе я терпіти не можу,
Я тебе ненавиджу чуттями всіма,
Коли ти примітивна й на лубок похожа,
Коли думки у тебе на лобі нема.

Я люблю тебе іншу — коли ти бунтуєш,
Коли гнівом під кручі клекоче Дніпро,
Коли думаєш ти, коли бачиш і чуєш,
І несеш від криниці вагоме відро.

Україно, мовчи! Україно, затихни!
Не така ти багата, щоб тратить слова.
Хай брехня твоє слово дугою не вигне,
Хай не вірить твій розум в убогі дива.

Україно! Яка в тебе мрія шалена!
Ти не кліпай очима на мрію чужу.
Притулися горбами й устами до мене,
Перетни в моїм серці криваву межу.

Ти здави моє серце своїми руками
І угледиш, що в ньому немає води.
Не сиди в пелюшках над чужими віками,
Але гордо крізь смерть до безсмертя іди!

ЛИСТ
ДО ВСЕСВІТНЬОГО
ОБИВАТЕЛЯ

Не люблю я вас, дурнів приручених,
Ваш елейний холопський тон.
Часто в грудях моїх намучених
Вибухає сто мегатонн.

Чи ви чуєте, чи не чуєте?
Будьте прокляті ви усі,
Ті, що нині в перинах ночуєте
Й не купались ніколи в росі!

Вас тривога не будить ранками,
В мозок ваш не впивається піт,
Ядовитими диво-фіранками
Ви закрили од себе світ.

Ви премудрі, багато знаєте,
Ви умієте геть усе,
Анекдотами позіхаєте,
Коли вибухом землю трясє.

З почуттями, немовби гирями,
У турботах своїх дурних
Трясетесь над своїми шкірами,
Ніби хтось зазіхає на них.

Не трясіться, умріть з обидою,
Начадивши, як мокрий гніт,
Щоб дивився на вас з огидою
Мозолястий і чесний світ.

Та чи вас ужалити докорами,
Скам'янілі, цинічні дуби?
Ми врятуємо весь світ од сорому,
Од брехні, боягузтва й ганьби.

Жаль залізаних вас і приручених,
З мозком куплених за капрон...
Тому в грудях моїх намучених
Вибухає аж сто мегатонн!

ТОМ

1

201

НУДНИЙ КАРНАВАЛ

Ходжу. Сиджу. Лежу. І скнію.
Мовчу. І часом шаленію
Від власних гадок і гидот.
Не задавлю у серці змія —
Він ссе і ссе собі помиї
З моїх бездонних нечистот.

О, чому я такий порожній,
Такий дурний і «невозможний»,
Що сам себе убити рад!
Чи не тому, що мускул кожний
Із тиші рветься в світ тривожний
Під вітровій і зорепад?

Де ж ті одні-єдині руки,
Що в час досади і розпуки
Мене сховають в свій овал?
Немає їх! Лиш вітер грюка,
Та Смуток мій, Нудьга і Мука
Ведуть свій звичний карнавал.

Жаль було маленького солдата:
Карбував по вулиці він крок
І вігав начальників завзято,
Руку тицьнувши під козирок.

Крізь холодну стриманість мундира
Рвалася покора із грудей.
— Не людина ти, а лялька сіра, —
Бризкало у декого з очей.

Дуже мудрі і занадто вільні,
Втиснуті у дудочки штанів,
Зиркали поблажливо цивільні
На убожество його чинів.

Йшов солдат. І раптом вкляк на розі:
Де роззяви задавили брук,
Дівчина у відчаї й знемозі
Боронилась од зухвалих рук.

— Що ви тут? — заматюкався круто
Несподівано співучий альт...
Бився тім'ям одчайдушно й люто
Хуліган безсилий об асфальт...

Йшов солдат у сірому мундирі —
І йому позаздрили чи ні
Душі боягузливі і сірі
У своїм строкатому вбранні?

ОДУРЕНА

Він байдуже потис її руку
І не чув її милих докорів,
І так довго стогнали по бруку
Перестуки її підборів.
І стояв він тупий, плечистий
І байдужий, немов колода.
І здалося — на ціле місто
Заридала вона на сходах.

Древній, обікрадений народе!
Над тобою прошумів розбій.
Та кати не вкрали твою вроду,
Не всушили дужий мозок твій.
Нові покоління, як обнова,
В лоні сповиваються твоїм.
І дідівська гордовита мова
Служить вірно і слухняно їм.
Пристрасним, орлино-мудрим зором
Дивишся у всесвіт з-під повік...
Виродки — підтвердження суворе,
Що живеш і житимеш повік!

Я...

Він дивився на мене тупо
Очицями, повними блекоти:
— Дарма ти себе уявляєш пупом,
На світі безліч таких, як ти.
Він гримів одержимо і люто,
І кривилося гнівом лице рябе,
Він ладен був мене розіпнути
За те, що я поважаю себе.
Не стала навколішки гордість моя...
Ліниво тяглася отара хвилин...
На світі безліч таких, як я,
Але я, їй-богу, один.
У кожного Я є своє ім'я,
На всіх не нагримаєш грізно,
Ми — це не безліч стандартних «я»,
А безліч всесвітів різних.
Ми — це народу одвічне лоно,
Ми — океанна вселюдська сім'я.
І тільки тих поважають мільйони,
Хто поважає мільйони «Я».

Довго будуть сумніви долати
І морочить голову мені,
Хоч і знаю — назавжди пішла ти,
Назавжди розтала вдалині.

Щастя знов довірилось примарі,
Знов за ним у сіру ніч бреди...
На холоднім білім тротуарі
Білий сніг притрушує сліди.

* * *

Понеси мене на крилах, радосте моя,
Де на пагорбах і схилах сонця течія.

Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні
Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні.

Де замріяні дівчата ходять до криниць,
Де послались шовком ниви обіч ґрунтовиць.

Де мене, рум'яне диво з прутиком в руці,
Ухопив гусак сварливий за нові штанці.

Благослови, добра доле, вередухо вперта,
На цій землі мені жити та на ній і вмерти.

Ні перед ким не станеш спину гнути,
Не віддасися ворогу в ясу,
Якщо ти зміг, товаришу, збагнути
Свого народу велич і красу.

ПОВЕРНЕННЯ

Я йшов і йшов по синім узбережжі,
Мовчали гордо скелі кам'яні.
Лиш паморозь осіння на одежі

Та сутінки і марення нічні
Мене назад вернути закликали
У місто, де світилися вогні.

Я не вертав. Я йшов собі помалу,
Бо щось так владно кликало мене
Туди, де гори ввечері палали,

Окутані у сяйво чарівне.
А нині зорі, лагідні і тьмяні,
Лили проміння рівне і сумне,

Я був один, як тріска в океані,
Навколо мене — тишина і ніч.
А спогади пливли, мов на екрані, —

Я був тоді з собою віч-на-віч...
Та раптом громом розколело тишу
І я почув суворий владний клич:

«Куди ідеш?» — Спинився і не дишу,
А серце як не вирветься з грудей,
І я кричу у відповідь скоріше:

— Не йду я, а тікаю від людей
Шукать собі спочинку і спокою
У тишині і маренні ночей...

«Верни назад! — одгримує луною, —
Тобі однак од дня не утекти.
Верни назад і не жартуй зі мною!»

— Не жартувать? А хто ж то будеш ти, —
Волаю в темінь гордо і завзято, —
Що смів мене вночі остерегти?!

ТОМ
1

«Тут мало слухать, говорить — багато,
Я той, хто крізь скривавлені віки,
Крізь млу жорстокості, нелюдську і прокляту,

211

Вам передав огонь робочої руки,
Гарячу кров пустив у сині вени,
Окрилив і підняв людські думки.

Я вічний трудівник. Прислухайся до мене.
І повернися раз і назавжди
Туди, де труд і пісня на знаменах».

— Я праці не боюся, підожди,
Але боюсь, що в справ людських потоці
Мої безслідно згубляться труди.

«Іди назад і май собі на оці:
Твоє життя і щастя між людьми,
Бо правда і любов на їхнім боці.

Ти знидієш в обіймах ночі й тьми,
А той, хто стане краплею народу,
Вже не злякається ні смерті, ні чуми,

Не пропаде в озлоблену негоду.
Твого життя ніхто не відбере,
Коли воно доручено народу.

Бо знай: народ ніколи не умре,
Іди туди, де люди творять світло
І ставлять хрест на темне і старе».

Стояла мла, та промені, як мітли,
Змітали з неба зоряний пісок...
А вдалині казкове місто квітло.

І я пішов, прискорюючи крок,
Назустріч людям і навстріч світанню
Нового дня, нових ідей, думок,

І в серці місця не було ваганню.

Встає над нами сонце, як вставало,
Гудуть вітри в розгойданих дротах.
Зелені верби руки заламали,
І заніміло сонце на вустах.

Приходять ночі. Електричний пояс,
Немов зміюка, місто обвива.
Я лиш тоді, мій друже, заспокоюсь,
Як опустіє зовсім голова.

Як я люблю — давань не буду звіту,
Переді мною два десятки літ,
І в мене серце, мов несамовите,
Вистукує любов у білий світ.

О друже мій, попереду розлука,
А зустрічі — чи трапляться вони,
І наші спільні радощі і муки
Чи впливуть із серця глибини?

Я не скажу того, що сам не знаю,
І лиш бажання щире вироста,
Щоб, як життя наблизиться до краю,
Я міг почати так тобі листа:

Встає над нами сонце, як вставало,
Гудуть вітри в розгойданих дротах.
Зелені верби руки заламали,
І заніміло сонце на вустах.

І ми такі ж, як всі на світі люди,
І я від тебе клятви не беру,
Та лиш тоді я молодість забуду,
Тоді замовкну, як помру.

САМОТНІСТЬ

Часто я самотній, ніби Крузо,
Виглядаю з-за обрію кораблів.
І думка безпорадно грузне
В клейкім баговинні слів.
На своєму дикому острові
В шкірянці з убитих надій
Штрикаю небо очима гострими:
— Де ти, П'ятнице мій? —
Залпи відчаю рвуться з горла,
Гуркотять у байдужу даль:
— Пошли мені, Боже, хоч ворога,
Коли друга послати жаль!

Дядька затримали чи впіймали —
Дядька в сільраду ескортували.
Дядька повчали і докоряли:
«Як вам, дядьку, не ай-яй-яй
Красти на полі свій урожай!
В кого ви крали? Ви крали в себе,
Це ж просто сором — красти свій труд!»
Дядько понуро тім'я теребив
І смакував махру.
Дядько кліпав товстими віями,
Важко дивитися в очі ганьби,
Важко йому із домашніми мріями
Враз осягнуть парадокси доби.
«Та воно так, — у кулак кахикав, —
Красти погано... Куди вже гірш».
Рвися з горлянки свавільним криком,
Мій неслухняний вірш!
Чому він злодій? З якої речі?
Чому він красти пішов своє?
Давить той клунок мені на плечі,
Сором у серце мені плює...
Дядька я вбити зневагою мушу,
Тільки у грудях клекоче гроза:
Хто обікрав, обскуб його душу?
Хто його совісті руки зв'язав?
Де вони, ті — відгодовані й сірі,
Недорікуваті демагоги і брехуни,
Що в'язи скрутили дядьковій вірі,
Пробираючись в крісла й чини?
Їх би за грати! Їх би до суду!
Їх би до карцеру за розбій!
Доказів мало??? Доказом будуть
Лантухи вкрадених вір і надій.

ЧЕКАННЯ

Мерехтять у тумані огні,
Впали роси на заспані трави...
Ти прийди, усміхнися мені,
Ластів'ятко моє кучеряве.

Тихо вечір тумани пряде,
І не чути й не видно нікого,
Лиш чекання моє молоде
Одиноко стоїть край дороги.

У весняному сумі ночей
Я чекаю тебе, моя мила,
Щоби полум'ям синіх очей
Ти тривогу мою погасила.

Бубнявіють думки, проростають словами,
Їх пагіння бринить у завихренні днів —
Цілий тиждень живу і ходжу між левами,
Недаремно ж і місто називається — Львів.

Є міста-ренегати, є просто байстрята,
Є леви, що мурликають, наче коти,
Божевільно байдуже облизують грати,
І пишаються з власної сліпоти.

Але думать про них я сьогодні не хочу,
Бо мені, видно, трішечки повезло —
Я побачив у Львові Міцкевича очі,
Кривоносові плечі й Франкове чоло.

Сивий Львово! Столице моєї мрії,
Епіцентр моїх радощів і надій!
Вибухає душа — я тебе розумію.
Але, Львово, хоч трішки мене зрозумій.

Я до тебе прийшов із захопленням сина.
Од степів, де Славута легенди снує,
Щоби серце твоє одчайдушно левине
Краплю сили хлюпнуло у серце моє.

* * *

Не лицемірити, не чванитись пихато,
Не дуракам пускати в очі дим,
Не з мудрим виглядом зазубрені цитати
Вигукувати голосом худим, —

Я не цього бажаю, не папуга,
Щоб віддаватись цьому ремеслу.
Я хочу правді бути вічним другом
І ворогом одвічним злу.

І чудно, і дивно якось
Відчути, що поруч ти,
Що в серці тривога й м'якість,
На серці — думок бинти.

Ну чим я себе розважу?
Мені не пробачиш ти,
Що я в вечори оранжеві
Тебе не зумів знайти.

Несу я німих докорів
У грудях, напевне, з пуд.
В блискучому теплому зорі
Читаю твій ніжний суд.

Тепер крізь обов'язків грати,
Крізь холод порожніх днів
Збагнув, що не вмів шукати
І ждати тебе не вмів.

Ну чим я себе розважу?
Мені не пробачиш ти,
Що я в вечори оранжеві
Тебе не зумів знайти.

Не знаю, чи був я кволим,
Чи ти загубилась в юрбі?
Та знаю, що я ніколи
Цього не прощу собі.

МОЯ МОВА

Все в тобі з'єдналося, злилося —
Як і помістилося в одній! —
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій.

Ти даєш поету дужі крила,
Що підносять правду в вишину,
Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.

І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітувать в поемах і віршах,
Бо в тобі — великого народу
Ніжна і замріяна душа.

Борітеся — поборете.

Т.Г. Шевченко

Волають гори, кровію політі.
Підбиті зорі падають униз:
В пахкі долини, зранені і зриті,
Вдирається голодний шовінізм.
О курде, бережи свої набої,
Але життя убивців не щади.
На байстрюків сваволі і розбою
Кривавим смерчем, бурею впади.
Веди із ними кулями розмову:
Вони прийшли не тільки за добром,
Прийшли забрати ім'я твоє, мову,
Пустити твого сина байстрюком.
З гнобителем не житимеш у згоді:
Йому «паняць», тобі тягнути віз.
Жириє з крові змучених народів
Наш ворог найлютіший — шовінізм.
Він віроломство заручив з ганьбою,
Він зробить все, щоби скорився ти.
О курде! Бережи свої набої —
Без них тобі свій рід не вберегти.
Не заколилуй ненависті силу,
Тоді привітність візьмеш за девіз,
Як упаде в роззявлену могилу
Останній на планеті шовініст.

Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій.
І що мені робить, коли малий зажинок
Судилося почать на ниві нерясній?

Чи викинути серп і йти байдикувати,
Чи долю проклясти за лютий недорід
І до сусід пристать наймитувати
За пару постолів і шварку на обід?

Коли б я міг забуть убоге рідне поле,
За шмат цієї землі мені б усе дали...
До того ж і стерня ніколи ніг не коле
Тим, хто взува холуйські постолі.

Та мушу я іти на рідне поле босим,
І мучити себе й ледачого серпа,
І падати з утоми на покоси,
І спать, обнявши власного снопа.

Бо нива ця — моя! Тут я почну зажинок,
Бо кращий урожай не жде мене ніде,
Бо тисяча доріг, мільйон вузьких стежинок
Мене на ниву батьківську веде...

Обмивши губи в нарзані чи каві,
Дожовуючи свіжий бутерброд,
Ви стаєте великі й величаві
І любите Вітчизну і народ.

Ви чуєте народні віщі думи,
Його тривоги берете в серця,
Коли потієте у черзі за костюмом,
Затиснувши в долоні гаманця.

Ні, ви не блазні, ви не лицеміри —
Нікчемного презирства не убить,
І свій народ ви любите без міри,
Коли у міру вигідно любить.

За плату ви закохані в ідею
І зморшки морщите на ситому чолі...
Кому ж ви служите, приручені Антеї,
Відірвані від матері-землі?

Хто ваш народ? Яка у нього доля?
Куди його коріння проросло?
Чий могили стогнуть серед поля,
Забрівши здичавіло у село?

Хоч раз почуйте, грамотні руїни,
Нікчемні слуги чорного добра,
Як, обіпершись вітрові на спину,
Кричить Тарасова гора:
— Нема на світі України,
Немає другого Дніпра!..

НЕКРОЛОГ КУКУРУДЗЯНОМУ КАЧАНОВІ, ЩО ЗГНИВ НА ЗАГОТПУНКТІ

Не чути голосінь, іржавіють оркестри,
Оратори втомились від кричань:
В труні лежить не вождь і не маестро,
А просто — кукурудзяний качан.

Труна із тупості, бездарністю оббита;
Бредуть за нею стомлені думки:
Кого оплакувать, кого мені судити,
Кому із серця відбивать замки?

Кого трясти за петельки і душу?
Кого клясти за цю безглузду смерть?
Помер качан, і я кричати мушу,
Налитий смутком і злобою вщерть.

Качане мій, за що тебе згноїли,
Качане мій, кому ти завинив?
Качане мій, лягли в твою могилу
І людська праця, і щедроти нив.

Безсонні ночі, неспокійні днини,
Мозолі, піт, думок гарячий щем
Лягли з тобою поруч в домовину
І догнивають під густим дощем.

Прокляття вам, лукаві лицедії,
В яких би ви не шлялися чинах!
Ви убиваєте людську надію .
Так само, як убили качана.

Сам собі підспівувать не стану,
Нізащо себе не проклену —
Буду славить голубі тумани,
Гіркоту приємну долину.

Буду шаленіти від любові
До моїх прозорих сіл і міст
І шукати в кожному людському слові
Потаємний і великий зміст.

Нашої заслуги в тім не бачу,
Нашої не знаю в тім вини,
Що козацьку бунтівливу вдачу
Нам лишили предки з давнини.

Нам і те не добавляє слави,
Що вони од чужоземних сил
Заступили землю кучеряву
Горами високими могил.

Бо коли, закохані в минуле,
Прокуняєм свій великий час,
Наша лінь нікого не розчулить,
Слава ж та відмовиться від нас.

Спогади докучливі, як нежить,
Що тій славі принесуть нове?
Тільки тим історія належить,
Хто сьогодні бореться й живе.

Я не помру від розпачу і муки,
Лиш в самотності ночі навесні
Все будуть снитися милі, теплі руки
І оченята сині і ясні.

І будеш ти у кожному диханні,
І будеш ти навіки при мені
Гасить зірки очима на світанні,
Палить мене в безжальному вогні.

І буду ждати кожної години
В далекому чи близькому краю
Одну тебе, тебе єдину,
Маленьку милу дівчинку мою.

* * *

Маленьке — не смішне,
Адже мале і зерно,
Що силу велетням і геніям несе.
Мале тоді смішне,
Коли воно мізерне,
Коли себе поставить над усе.

Але скажіть, хіба такого мало,
Хіба такі випадки не були,
Коли мале, як прапор, піднімали
І йшли за ним народи, мов осли?
І чи тоді мізерне та смішне
Не оберталось раптом у страшне?

Заграє смерть іржавою трубою,
Та я, забувши, що минає строк,
На край світів блукати за тобою
Піду у жовтій куряві зірок.

Піду блукать по всесвіту широкім,
Незваним гостем побуваю скрізь
І десь знайду невблагану, жорстоку
Тебе, богине радощів і сліз.

І під шатром розписаного неба
Я поцілую очі твої злі, —
Візьму я все, о блуднице, від тебе,
Чим ти людей обходиш на землі!

ЩЕ ОДИН ПРОТЕСТ

До двадцяти бунтуємо завзято,
Шукаєм правди, клянемо брехню
І віримо, що нашому огню
Належить всяку нечисть спопеляти.

Тоді ми все бажаємо змінити,
В житті своє покликання знайти.
Яка хороша й нерозумна ти,
Наївна, мила юність неумита!

Та пройдуть дні, гарячі й безнадійні,
І ми стаєм холодні та спокійні,
Такі собі чиновнички черстві.

Уже в душі нема святого болю,
І розум наш не рветься вже на волю –
Ми раді тим, що ситі і живі.

Не знаю, ким — дияволом чи Богом —
Дано мені покликання сумне:
Любити все прекрасне і земне
І говорити правду всім бульдогам.

А часто хочеться закрити очі кляті,
Забути все і в затишку глухім
Кубельце звити, завести свій дім,
Щасливим бути, як дурак на святі.

Та тільки серце, серце ненавмисне
Пекучим болем душу мені стисне
І відчаєм її наповнить вщерть.

І шепче хтось (можливо, совість власна):
— Не йди туди, дорога то нещасна,
То не життя, то смерть.

ПОЕТ І ПРИРОДА

Пройшла гроза — і знову літня проза:
Парує степ, і оживає ліс.
І горобці, неначе з-за куліс,
Упали табуном на просо.

І знов спадають трафаретні роси
Із сінокосів буйних кіс,
І знову в небі невідомий біс
Підвісив сонце на прозорих тросах.

І, захолюнувши у дивній грації,
Зітхають свіжістю дівочою акації,
Вітрами обціловані до ніг...

А я дивився, серце розривалося:
Ну що в тім нового, сучасного ховалося? -
Так зрозуміти і не міг.

Я жив не раз, хоч не в одній оправі,
Вмирав не раз і знову воскресав,
Серцями людськими, мов каменем, кресав,
Втопивши біль у віковій заграві.

Тоді, як ви плелися невеселі,
Окутані кайданами в катівні,
Мартинови під ваші сни наївні
Мені стріляли в груди на дуелі.

Я не вмирав. На прив'язі міцному
Мене, мов пса, покірні холуї
Тримали в закутку холодному, тісному,
Закинувши в віддалені краї.

Та не піддавшись зарібку легкому,
Я не прислужував ніколи і нікому.

БАЛАДА
ПРО ЗАЙШЛОГО ЧОЛОВІКА

234

На свято Зелене з густих заплав
Прийшов чоловік і надію посіяв:
— Мене, люди добрі, пан Бог послав,
Щоб я вам зачав Месію.
Гріхами задавлене ваше село,
Брехня розлилася, як море,
Та встане мій син і лукавство та зло
За Божим велінням поборе.
Ведіть мені дочок сімнадцяти літ,
Я виберу суджену Богом, —
Сказав і присів біля шинку на пліт,
Припикши всіх поглядом строгим.
Коли ж привели перед нього дівчат,
Він мовив, махнувши рукою:
— Ну, що ж, доведеться
наступного року чекать:
Нема поміж ними святої.

І хто тільки міг, той прибуді служив,
Ніс їсти і пити до хати,
Щоб їх визволитель безжурно дожив
В селі до наступного свята.
І знову ведуть перед нього дівчат,
А він лиш хита головою:
— Гай-гай, доведеться наступного свята чекать:
Нема й поміж ними святої.

І зими біліють, і весни дзюрчать,
Роки пропливають, мов хмари,
А він подивляє паради дівчат,

Та все не знайде собі пари.
Лиш сумно щоліта кива головою:
— Нема й поміж ними святої...

І люди принишкли, покірні й сумні,
І моляться, хто тільки може:
Як треба, життя укорочуй мені
Та шли йому суджену, Боже.

ТОМ

1

235

На свято тридцяте слухняні осли,
Втомившись присуду ждати,
Навшпиньки у хату до зайди зайшли, —
Він мертвий лежав серед хати.

Коли ж, проклинаючи грішних дівчат,
Омить його люд позбігався,
Побачили раптом: безплідний кастрат
Месію зачать нахвалявся.

ДУМА ПРО ЩАСТЯ

Увійшла вайлувато в сіни,
з хати віє нудьга
й самота.
У руках засміявся віник —
спритно валянки обміта.
Тупотить об долівку ногами
і мороз вибива
з рукавиць.
З нею
в хату ввірвався гамір,
ошалілий сміх сніговиць.
Мов воскресли
принишклі діти —
тупіт, лемент,
вищання й писк.
Місяць хоче,
мабуть, погрітись —
суне в шибку
свій блідий диск.
Заглядає, цікавий,
у миску:
що ви з'їли таке смішне,
що од вашого
реготу й писку
тягне в хату
із неба й мене?
Хлюпа щастя
дзвінкою хвилею,
ніби тут вікувало воно —
не життя тобі, а ідилія,

як в поганих книжках
чи в кіно.
Де фотографи?
Де поети?
Нуте, хлопці, сюди скоріш!
Можна знімок утнуть
для газети
і жахливо веселий вірш.
Це ж така показна ситуація —
гарна мати
і троє дітей!
Це ж чудова яка ілюстрація
для підтвердження
наших ідей!
Застрибають веселі цифри
у ґрунтовно важких статтях,
та не встане
з словесних вихрів
многотрудне її життя.
Ви мовчанкою соромливою
постараетесь обминуть,
що в доярки цієї
щасливої
руки й ноги вночі гудуть.
І чи прийде
під ваші кашкети
блискавицею думка дзвінка:
в космос крешуть ото
не ракети,
але пружні цівки молока.
А для неї
це зовсім не диво,
бо збагнула давно таке:
справді,
зараз вона щаслива,
тільки ж щастя яке важке!..

І тому ця Марія .
чи Настя
будить дзвоном дійниці село,
щоб поменше
такого щастя
на радянській землі було!

КАЗКИ

ЦАР ПЛАКСІЙ ТА ЛОСКОТОН

ЦАРЕВЕ СІМЕЙСТВО

Там, де гори і долини,
Де гуляє вітровій, —
Там цвіте краса-країна
З дивним ім'ям Сльозолий.
І колись в країні тій
Був на троні цар Плаксієй.
Голова його — мов бочка,
Очі — ніби кавуни.
В Плаксієй було три дочки
І плаксивих три сини.
Старша звалася Нудота.
Середульшая — Вай-Вай,
Третя донечка — Плакота,
Всі сльозливі через край.
А цареві три сини —
Так і звались — Плаксуни.
Отака була сім'я
У царя, у Плаксієй.
Цілі дні вони сиділи,
Голосили та сопіли,
Та стогнали, та ревли,
Сльози відрами лили.
Цар Плаксієй велів сердито:
«Хай із нами день при дні
Плачуть всі в країні діти,
Бо сміятись і радіти
У моему царстві — ні!
Хто всміхнеться — в часі тім
Я його негайно з'їм!»
Ще була у Плаксієй
Грізна гвардія своя:
В ній служили молодці

Забіяки-сльозівці.
Хто сміявсь — вони хапали
І нагайками шмагали,
Так що в царстві тому скрізь
Вистачало плачу й сліз.
Цар любив, як плачуть діти,
Бо любив їх сльози пити.
Отакий був цар Плаксій
У країні Сльозолий.

ТОМ

1

241

ДЯДЬКО ЛОСКОТОН

Але в тому диво-царстві,
Зневажаючи закон,
Жив у мандрах і митарстві
Добрий дядько Лоскотон.
Він приходив кожний вечір —
Хай чи дощ іде, чи сніг —
До голодної малечі
І усім приносив сміх.
Мав він вдачу теплу й щиру,
Ще й лукавинку в очах.
І була накидка сіра
В Лоскотона на плечах.
Лоскотливі мав він вуса
І м'якенькі, наче пух.
І м'яке волосся русе
Розсипалося до вух.
Він як прийде, залоскоче,
То сміється, хто й не хоче.
Тільки де він появлявся,
Зразу плач там припинявся
І приходив до усіх
Голосний та щирий сміх.
Не любили Лоскотона
Цар Плаксій і Плаксуні,
Видавали заборони
Проти лоскоту вони.
І за дядьком Лоскотоном
Із нагайками в руках
Охоронці злих законів
Полювали по хатах.

Але дядько Лоскотон
Не боявся цих заслон:
Він ходив по всій країні
І носив з собою сміх
В розмальованій торбині,
В пальцях лагідних своїх.

АРЕШТ ЛОСКОТОНА

Розізлився тоді Плаксіє —
Цар країни Сльозолий.
Гнівно він гукнув із трону:
«Гей, ледачі сльозівці!
Хто впіймає Лоскотона,
Буде муж моєї дочки!
Хто його посадить в льох —
Вибирай одну із трьох!
Бо уже цей Лоскотон
Скоро нам розвалить трон:
Що тоді ми будем пити,
Як не будуть плакати діти?»
І завзяті сльозівці
Понеслися в усі кінці,
Щоб скарати по закону
Баламута Лоскотона.
Довго скрізь його шукали,
У всі шпари заглядали,
Перерили всі двори,
Обходили всі бори,
Час потратили дарма:
Лоскотона скрізь нема,
Бо його завжди і всюди
Од ловців ховали люди.
Опівночі Лоскотон,
Коли всіх колише сон,
Йшов собі в бідняцькі хати
Їхніх діток розважати.
Був тоді у Плаксіє
Лютий посіпака,
Віроломний, як змія,
Капітан Макака.
Так хотілося йому

Царським зятем стати,
Що ні разу в ту зиму
Не лягав і спати.
Все ходив, усе він слухав
І нарешті все рознюхав.
На світанку Лоскотон,
Насмішивши діток,
У міцний поринув сон
Між кленових віток.
А лукавий капітан
Підікрався змієм
Й Лоскотонові аркан
Зашморгнув на шиї.
Руки вивернув назад.
Міцно спутав ноги
І мерщій у Плаксоград
Рушив у дорогу...

ТОМ
1

243

ВЕСІЛЛЯ В ПАЛАЦІ

Лоскотона посадили
За вузькі грати,
А в палаці порішили:
— Час весілля грати... —
Гей, зійшлися царенята
І придворних свита
Наречених шанувати,
Сльози діток пити.
До вінця веде жених
Висохлу Нудоту,
Та дивитися на них
Зовсім неохота.
Хоч Макака був бридкий,
А вона ще гірша,
Їм поет один гладкий
Присвятив ще й вірша.
Стільки там було хвальби,
Так скрасив їх вроду —
Навіть жаби від ганьби
Булькнули у воду!
Але цар ходив, пишався,
Він із зятем цілувався,

Похвалявся: «Ну, тепер -
Лоскотон, вважай, умер!
Недоступним став для всіх
Голосний та щирий сміх.
Тож від радості стрибайте!
Тож від радості ридайте!
Ми тепер встановим скрізь
Віковічне царство сліз!»
Так розхвастався Плаксію —
Цар країни Сльозолий.

ЗВІЛЬНЕННЯ ЛОСКОТОНА

Та поки гуло весілля,
То п'яниці вартові
Напились якогось зілля
Та й поснули у траві.
А вночі йшли до в'язниці
Батраки й робітники,
Щоб звільнити із темниці
Лоскотона на віки.
Рознесли всі перепони,
Гнули ґрати, мов пруті:
— Гей, веселий Лоскотоне,
Це прийшли твої брати!
Йди до нас, веселий брате,
В нашу здружену сім'ю!
Підем разом догравати
Ми весілля Плаксію...

ПРОДОВЖЕННЯ ВЕСІЛЛЯ

У палаці кожен скаче
Та від щастя гірко плаче,
Ллються сльози, як ріка, —
Бачте, радість в них така!
Раптом цар упав на трон:
— Ой, рятуйте — Лоскотон! —
Всі відразу «ох» та «ах»,
Жах у кожного в очах.
А веселий Лоскотон
До царя стрибнув на трон

І сказав йому якраз:
— Насмієшся ти хоч раз!..
Став царя він лоскотати,
І Плаксій став реготати,
Так сміявсь — аж заливався,
Аж від реготу качався,
Кулаками очі тер —
Потім лопнув і помер.
Ой, була ж тоді потіха —
Цар Плаксій помер од сміху!
З ним придворні одубіли,
Бо сміятися не вміли.
А цареві три сини,
Три завзяті Плаксуні,
Так сміялись-реготали,
Що штани з них поспадали —
Тож всі троє без штанів
До чужих втекли країв.
Три царівни теж навтьоки
У чотири бігли боки.
Кровопивці-сльозівці
Стали п'явками в ріці,
А Макака-забіяка
З'їв себе із переляку.
Так веселий Лоскотон
Розвалив поганський трон.
Сам же він живе й понині,
Дітям носить щирий сміх
В розмальованій торбині,
В пальцях лагідних своїх.
Схочеш сам піти в цей край,
То маршрут запам'ятай:
Треба йти спочатку прямо,
Потім вправо завернуть,
А тоді поміж дубами
Поведе наліво путь.
Після цього вже помалу
Чимчикуй куди попало:
Як од втоми не впадеш —
В цю країну попадеш.

ПОДОРОЖ
У КРАЇНУ НАВПАКИ

Лесик, Толя й два Володі
Сумували на колоді.
Лесик скаржився: «Хлоп'ята,
Страх як тяжко жить мені —
Слухай маму, слухай тата,
Умивайся день при дні».
Толя теж сидить бідує,
Вилива жалі свої:
«Дуже Тоня вередує,
Розважай весь час її...»
А Володя скиглив: «Тато
Змусив квіти поливати...»
І зітхає вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь,
Хитруватими очима
На четвірку він дививсь.
І сказав до них суворо
Цей химерний чоловік:
«Я почув про ваше горе
Й через доли, через гори
Свою бороду волік —
Поспішав мерщій сюди
Виручати вас з біди.
Недалеко звідсіля
Є чудна одна земля —
Там ні дня нема, ні ночі,
Кожен робить там, що схоче...»
Тут всі четверо до нього:
«Поможіть нам, допоможіть!

Як пройти в оту країну,
Розкажіть нам, розкажіть!»
«Поможу я вам охоче, —
Каже власник бороди —
Ви на мить заплющіть очі —
Я відправлю всіх туди».
Тільки так усі зробили,
Всіх як вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над лісами,
Аж під небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Закричали:
«Тру-лю-лю!
Я роблю тепер, що схочу,
Що захочу, те й роблю!
Ми потрапили таки
У країну Навпаки!»
Ну, а цей чудесний край
Для малечі просто рай:
Там в річках тече чорнило,
Там ніхто й не чув про мило!
Всі замурзані по вуха,
Галасують всі щодуху,
Оком чують, вухом бачать,
Догори ногами скачуть.
Сажотруси хати білять,
Землеміри небо ділять,
Косарі дерева косять,
Язиками дрова носять.
Взявши торби, малюки
Ходять в небо по зірки.
Наберуть їх повні жмені,
Ще й напхають у кишені
І додолу з неба — скік! —
Хто на скирту, хто на тік.
Лесик, Толя, два Володі,
Як малі телята в шкоді,

ТОМ

1

—
245

Цілий день брикали, грались,
Реготали і качались,
То з якимись хлопчачками
Воювали галушками,
То в густих чагарниках
Танцювали на руках.
І кричали:
«Тру-лю-лю!
Що захочу, те й роблю!»
Потім, стомлені й щасливі,
Спали, висячи на сливі.
Одіспавшись, ласуни
Рвали з дуба кавуни
І з кущів серед левад
Смакували шоколад.
Якось їх біля млина
Стріла гвардія чудна —
Ці вояки в штанях синіх
Верхи їхали на свинях.
«Хто такі? — спитав похмуро
Найстрашніший мацапура. —
Це перевертні, не діти!
Гей, хапайте їх, в'яжіте!»
І вояки той наказ
Так і виконали враз
Та й погнали неборак
До палацу Невмивак.
Ждав їх в будці для собаки
Цар Великий Невмивака —
Він найстаршим тут вважався,
Бо сто років не вмивався.
Як побачив цар малих,
Закричав, завив на них:
«Що це в біса за прояви?
В них праворуч руки праві?!
Чом вони очима бачать?
Що це, слуги мої, значить?
Треба їх обмить чорнилом,
Бо від них одгонить милом.
Потім всім їм для науки

Треба викрутити руки,
Ще й відтяти треба вуха
Та навчить очима слухать.
Лиш тоді ці диваки
Зможуть жити в Навпаки.
А тепер цих недотеп
Замуруйте в темний склеп!»
Так, зіпершись на ломаку,
Гаркнув грізний Невмивака,
І дітей всіх чотирьох
Слуги кинули у льох.
У льоху в холодній тиші
Шаруділи сонні миші,
Од стіни та до стіни
Сновигали таргани
І, забившись у кутки,
Пряли пряжу павуки.
Пронизав усіх хлоп'ят
Страх нечуваний до п'ят,
Тож всі четверо щосили
У тюрмі заголосили,
І від тих солоних сліз
Льох увесь по швах поліз:
Спершу стіни тануть стали,
Потім двері з цукру впали.
І щаслива дітвора
З криком радісним «ура!»
Задала стрімкого дьору
Од царя страшного з двору.
А вояки в штанях синіх
Мчали назирці на свинях,
І кричали, й докоряли,
Й помідорами стріляли.
Ось-ось-ось були б спіймали,
Але свині раптом стали
Й повернули до лози
Смакувати гарбузи.
Як вояки не галділи,
Свині й слухать не хотіли —
Тільки рохкали й хрумтіли,

Гарбузи все їли, їли.
А наївшись, як одна,
Всі чкурнули до багна.
Тож вояки всі чимдуж
Мчали слідом до калюж
Та благали:
«Любі паці,
Вже пора вставать до праці!»
Свині добре все те чули,
Та й бровою не моргнули
І пролежали в багні
Дві секунди й ще два дні.
А тим часом наші діти
Мчали, мов несамовиті,
Через поле й сінокіс
Та й потрапили у ліс.
Тут, у лісі на поляні,
Квіти бавились рум'яні —
Грали в гилки, в коперка,
Танцювали гопака.
Як побачили малих,
Прудко кинулись до них,
Застрибали, заскакали,
У листочки заплескали:
«Йдіть до нас!
До нас у коло —
Потанцюєм, як ніколи!»
Квіти діток гратись кличуть,
А вони стоять, кигичуть:
«Там вояки в штанях синіх
Доганяють нас на свинях.
Хочуть ці лукаві круки
Повикручувать нам руки.
Ой! Ой! Ой! Де наші мами,
Що без них тут буде з нами?»
Квіти з жаху стали сині:
«Нас також потопчуть свині!..»
Тут до них підскочив дід —
Кущовик Червоний Глід:
«Не сумуйте, не кричіте,

Я поляну оточу,
І свиней топтати квіти
Відучу!»
Глід, Шипшина й Терен дикий
Вмить без галасу і крику
Всю поляну оточили,
Нашорошили голки
Й заганяли їх щосили
Свиням в ноги і боки.
І воякам шматували
Пишний одяг і тіла —
Впало ранених чимало,
Кров з них ріками текла.
Вже вояки як не брались,
Тільки геть пообдирались —
В колючках, усі в крові
Повтікали ледь живі.
Розізлився Невмивака,
Що зірвалася атака,
І звелів поставить, клятий,
Круг поляни вартових,
Щоб зухвальців упіймати —
Хай чи мертвих, чи живих!
Він сказав:
«Дітей схопіть
І в чорнилі утопіть!»
І вояки в штанях синіх
Сновигали скрізь на свинях,
Доглядали, щоб малечі
Не було шляхів до втечі.
Ну, а діти, бідні діти,
Стали худнути, марніти,
Стала їх бороти втома,
Закортіло всім додому.
І зітхала вся четвірка:
«Як нам тяжко!
Як нам гірко!»
Раптом трісь — і перед ними
Бородань малий з'явивсь.
Хитруватими очима

На четвірку він дививсь. :
«Хто із вас додому хоче, —
Каже власник бороди, —
Хай лишень заплющить очі —
Віднесу його туди...»
Тільки всі отак зробили,
Всіх їх вітром підхопило,
Закрутило, завертіло,
Заревло і загуло
Й над степами,
Над ярами
Попід небом понесло!
Як розплющили всі очі,
Гульк — уже в своїм дворі!
Їх стрічають, обнімають
І бабусі, й матері.
І кричать мандрівники:
— Нас тепер ніяким дивом —
Навіть бубликом красивим! —
Не заманите віки
У країну Навпаки !

Ото ж воно й почалося з того,
що одружився дурний Петро —
тільки до хати привів небогу,
зразу ж топиться пішов у Дніпро.
Стрибнув у воду — в воді не тоне,
почухав тім'я дурний, а тоді
почав серед річки —
хай Бог боронить! —
ходить на руках по воді.
Походить трохи та ляже полежить,
на хвилю закине ноги брудні —
і хоч би тобі що!
Схопив, правда, нежить
та рибалок до смерті злякав у човні.
Йому все байдуже —
ходить та чхає,
та грайливо моргає до риб,
а небога із кручі рукою махає:
— Вернись, чоловіче,
бо з'їм твій хліб! —
Почув те Петро та бігом додому,
що запопав — то усе перегриз,
добре, що жінка спалила солому
та в глечиках поховала дрова і хмиз.
Наївся Петро:
— Ну, стели постелю,
горличко ніжна моя, —
та сама лишень лізь під стелю,
а на долівці приляжу я. —
Отак і жили без нужди і горя,
сусіди шепталися, як один:
— Від чого товстіє Петрова Федоря? —

Аж гульк — у Федорі син.
І такий собі хлопець, що далі нікуди,
і такий тобі хлопець, що — ну.
На другий рік вже навчився бігати,
а на шостий — виматюкав старшину.
Прийшли тоді до Петра пузаті
та кажуть:

— Ти знаєш, чи ні,
що виродок твій губатий
сказав, ніби ми дурні? —
Розізлився Петро:
отак тобі й на!
Та я ж його витурю з дому,
щоб не балакав малий сатана
того, що усім відомо... —
Узяв і прогнав.
А що дурному?
Тільки приказував, як проганяв:
— Іди, лобуряко, з дому —
ти з мене останню сорочку зняв!
Іди собі, зла личино!
Може, десь виб'єшся у пани,
то гляди, не поскупися, сину,
матері справить картату хустину,
а мені кисет і штани...
Ну, йди вже, клята рахубо,
бо дома з голоду вріжеш дуба... —

І пішло хлоп'я із убогої хати
кращої долі собі шукати.
Де воно не ходило, де воно не було!
Спало, де впало, їло, що мало,
та, мов трава, росло.
Та хлопця й вигнало — слава Богу:
не менш сажня в ріст,
кулаки — мов горщата,
мов обаполи ноги —
і де те здоров'я бралося в нього,
коли все життя безконечний піст?

А люди про хлопця так говорили:

— Чому б не рости, коли він — Дурило! —

Отож, як Дурило уже зміцнів
і огидло хлопцеві байдикувати,
раптом ні сіло, ні впало він захотів
навідатися до рідної хати.

Спакував у кишеню речі,
доброго костура в руки взяв
і, як говорять, ноги на плечі,
та й пішов, куди знав.

Іде та й людей питає:

— А де тут дорога до Рідного краю? —

А люди говорять:

— Кругла Земля,
так що прямої дороги немає:
сонце сходить онно звідтіля,
а тамечки он сідає.

Спитай у нього. Воно
біга довкола Землі давно,

то, певно, тобі щось розумне поре. —

Махнув рукою Дурило
та й пішов навпростець,
добре, що сонце у спину гріло,
а в груди віяв вітерець.

Іде та й іде. Аж у ногах занило,
присісти хотів, та ба —
з-за кущів до Дурила
вибігла враз галаслива юрба.

— Ти куди йдеш?

— Додому.

— А де ж домівка?

— У Ріднім краю.

— А край де?

— Їй-богу, не знаю,
я, люди, шукаю вітчизну свою.

— А навіщо шукати?

Лишайся, хлопче, у нас —
у нас не життя, а свято,

щасливим зробишся враз. —
І вмиль та юрба оточила Дурила
і дружно до нього отак говорила:

РЕЧИТАТИВ СТАРШИН РАЮ

ВАСИЛЬ
МОНСТІКО

256

Порода наша мудра від природи,
ми знаєм все, бо осягнули все.
І глипає на нас зворушено і гордо
щасливий предок — щирий шимпанзе.
Йому гойдатись на гіллі рипучім
і на тропічних тішитись вітрах,
а ми підем і цілий світ научим,
як у чорнильних плавати морях.
У нас до того мудрі всі та вчені,
що лімітуємо чорнило і папір.
Вулкани діють дужі і скажені
в хребтах висотних паперових гір.
Ми знаєм все! Для нас усе відоме!
Що буде завтра? Запитайте нас.
Як живить вогнища руда суха солома,
так нас годує мудрість повсякчас.
Ми пронесем, ми підведем і підем,
ми дійдемо, ми сягнемо висот!
Ми стільки істин вам за миль націдим,
що подив назавжди заціпить рот.
Чого ж тиняєтесь по світу, ніби п'яні,
чого шукаєте, коли ми все знайшли,
коли ведуть дороги осіянні
під наше сонце з вашої імли?
У нас давно ніхто й не чув про горе
та інші нісенітниці й бридню.
Одна турбота чола наші оре —
а що, як в мудрі паперові гори
раптово влучить іскорка вогню?
Чи вистачить чорнила, щоб залить?
А більше нам нічого не болить...

Дурило, звичайно, розвішує вуха,
Дурило аж рота роззявив та слуха,
Дурило гукає:

— Зрікаюся Рідного краю!

Візьміть мене, друзі, до вашого раю! —

І друзі Дурила під руки беруть,

і друзі до себе Дурила ведуть.

А хлопцеві думка сидить в голові:

— Чого, люди добрі, в вас ноги в крові?

— Та це, — йому кажуть, —

така у нас звичка:

до щастя дорога веде через річку —

та річка із крові та трішки із сліз,

але ти не бійся.

Не втопишся. Лізь.

Вона не глибока —

Либонь, до колін...

— А кров там чия? — не гамується він.

— Чия? А відомо чия — тих людей,

що підло не визнали наших ідей...

Ми їх, значить, трішечки, зовсім помалу

кого задавили, кого зарубали.

— А це хто висить? —

питається в них.

— Це дурень один із отих навісних,

що пруться на острів...

— На острів? За чим?

— Та, правду сказати, либонь... ні за чим:

там щастя закуте в печерах німих —

не те, що для нас,

а оте, що для всіх.

— То нащо ж повісили?

— Так, для годиться:

якби не повісили, міг би втопиться...

І далі Дурило по Раю іде,

крут себе очима дурними пряде.

— А це що за ідол? —

питається знов.

— Це той, хто закон наймудріший знайшов:
навчив нас хапати,
навчив убивати,
навчив людям в вічі оману пускати,
навчив нас, як жити годиться на світі, —
читай заповіта його на граніті.

ЗАПОВІТ ЗАСНОВНИКА РАЮ

Що кому на роду написано,
то й конем не обскачеш того,
одному доля дарує лисину,
другому шляпу з широкими крисами,
а третього причастовує батогом.

А четвертому, п'ятому,
шостому і дев'ятому
цілісінький довгий вік
стільки добра обіцятиме,
що врешті з четвертого, п'ятого,
шостого і дев'ятого
поробить стандартних калік.

А найкраще тому, кому доля багата
не захоче нічого дати —
ані честі, ні глузду, ні сорому —
нічогісінько.

Ось цьому
ми з нікчемства свого п'єдестала створимо,
та освятим в кадильнім диму,
та сипнемо під ноги квітів,
та у лаври чоло вберем,
та, щоб весело жив на світі,
приведем панну Музу в гарем.
А самі заживем без гризоти,
бо відомо й дитині малій,
що у Музи цієї цноти
вже не більше, ніж у повій.
Стільки бідною торгували,
стільки вже продавалась сама,
що назвать її лярвою мало,

а сильнішого слова нема.
Ну, а нам що до того?
Ми люди тихі.
Нам би повне корито бурди,
теплу ковдру, затишну стріху
та цукерку вряди-годи.
Бо таке на роду написано:
від Адама до наших днів
будуть людям світити лисини
величаво мудрих вождів.

ТОМ

1

259

Думав, думав Дурило,
аж йому голова заболіла,
та ніяк собі не збагне:
куди і до чого той ідол гне?
Якщо йому правда — ріднесенка мати,
то нащо ж йому п'яти лизати?
А якщо йому люба лизня,
то тоді його ненька — брехня?
Так замислився, що аж присів,
сім днів не пив і не їв,
а на восьмий устав і каже:
— Якесь дуже дивне те щастя ваше!
Не хочу такого, щоб я вмер!
Сходжу ще на острів до тих печер... —

Та й ну Дурило від друзів нових тікати,
а ті йому в спину кілки метати.
Добре, що наш Дурило водою не брів —
він, як і батько,
ходить по воді умів —
отож він першим став у печері
і давай своїм костуром бити у двері.
За третім ударом упали двері,
і враз ніби сонце сяйнуло в печері.
І вийшло звідти дівча,
і всміхнулось мило:
— Спасибі за поміч тобі, Дурило!
Я долю тепер не мину і твою —

жду тебе, парубче, у батьківській хаті,
у твоєму Ріднім краю... —
Сказало і щезло.
Озирнувся Дурило —
дивиться:
гори вогнем охопило,
і кривава ріка змежевіла,
а там, за рікою,
на тихій Зеленій горі
біліє батькова хата,
а під нею засмучена мати
пасе сонячних зайчиків у дворі...

ВОВК-МИРОТВОРЕЦЬ

Голодний Вовк, що лиш розбій творив,
Якось вночі вівчарці говорив:
«Нема за мною й крапельки вини.
Я зовсім вже не той, що був допіру,
Я з вівцями давно бажаю миру,
Аби лишень погодились вони.
Отож прошу — пусти мене в кошару,
Бо з ними я сьогодні віч-на-віч
Бажаю повести правдиву річ...»

Вівчарка, хитрість бачачи наскрізь,
Сказала Вовку: «Ти в кошару лізь,
Але, як хочеш говорити любо,
Залиш надворі пазурі і зуби».

«Говориш ти зовсім не до ладу!
А як же без зубів я правду доведу?» —
Промовив кисло Вовк
Й пішов кричать по світу,
Що Вівці з ним не хочуть в мирі жити.

Жорстокий Лев на ліс наводив жах,
Всі мешканці його трусилися в куцах,
Коли в своїм свавіллі дикім
Виходив він на промисел із риком.
А безліч звірів, кинувши кубло,
Шукать притулку в інший ліс пішло.
І Лев задумався: «Як далі мені бути?
Це ж скоро нікого вже буде й проковтнуть!..»
І ось його наближені шакали
На цілий ліс гуртом загвалтували:
«Гей, звірі! Слухайте, радійте і співайте,
До Лева всі в обійми повертайте,
Хай кожен сумніви від себе проганя,
Бо Лев — уже не Лев!
Бо Лев — уже Ягня!
Ягня це кожному горлянку перерве,
Хто Левом ще хоч раз його назве!»
Та звірі всі тікали в дику хащу,
Бо Лев ім'я змінив, та не змінив він пашу.

ХМІЛЬ НА ДУБІ

Довився якось Хміль аж до верхів'я Дуба
І, зиркнувши на світ з такої висоти,
Надувся вельми, закопив губу
Та й став ректи:
— Хвала мені!
Тепер я вже при чині —
Не те, що вивсь раніше по тичині.
Тепер я на такій височині,
Що неможливо вже не заздрити мені.
— Мовчав би ти, базікало ледаче,
Ціна твоєму росту — гріш.
Куди б не вибравсь ти, одначе
Нікчемною zostавсь, як був раніш.
Який би виріс ти, охота подивитись,
Коли б не мав по чому витись?

Це, певне, Дуб сказав. А жаль,
Я б ці слова поставив за мораль.

Буває так, що у гаряче літо
Заплава ремствувати стане на Ріку:
«Куди вона так пре несамовито?
В таку жару не гріх і відпочити —
Ще вистачить роботи на віку.
Нехай, дурна, сама до Моря плине,
А я косу піщану протягну
І тут собі спокійно відпочину,
А восени притулок свій покину
Та ще й Ріку, дивись, пережену —
До Моря першою прилину».
Подума так і пересохне скоро.
Ріка сама уперто попливе —
Не тільки воду донесе у Море,
Але й запліднить спрагнучі простори
Та силою напоїть все живе.
Заплава ж вляжеться, куняючи ліниво,
Під сонцем висихаючи щомить.
Коли ж не висохне розумниця спесива,
То жабурина розведе на диво —
Вода в ній зацвіте і засмердить.

Скажу я вам, що звіку-зроду
І між людьми воно так є:
Хто спокою шукає у негоду —
Хоч здохне, хоч живим згниє.

МУДРА ПАЛЯНИЦЯ

Пухка, рум'яна Паляниця
Колись у кошику на ферму забрела
(Ясніш сказать — Петрова молодиця
Її поснідати взяла).
От поки поралися люди,
Хлібина, щоб розширить кругозір,
Грайливо випнула пшеничні груди
Та й стала оглядати двір.
І раптом — жах який!
Якраз перед собою
Побачила велику купу... гною.
«Тьху! — скрикнула, —
А що це за проява?
Чому отут розлігся у дворі?
Либонь, тебе не для забави
Вивозять від зорі і до зорі.
Обридло всім тебе тут обминати,
Морочитись з тобою день при дні...
Ох, як ще гною в нас багато —
Аж соромно мені!..»
Тут Кошик обізвавсь:
«Чого усіх ти ганиш?
Від того розумнішою не станеш!
Забудь свої чванливі болі,
Вгамуй свої дурні жалі —

Бо як гнойку не буде в полі,
То й паляниць не буде на столі.

Не Паляниця в байці хай шукає зміст,
А ті, хто паляниці їсть.

ТОМ

1

267

СУД

Параграфи присіли біля столу,
Примітки причаїлись по кутках,
Очима гострими підсудну прокололи
Цитати із багнетами в руках.

І циркуляр дивився в окуляри,
І грілися роззяви біля груб,
І вказівки скакали, як примари,
Із телефонних мудрих труб.

— Вона чужа, — параграфи сказали,
— Вона не наша, — мовив циркуляр.
— Нечувана, — примітки пропищали.
І в залі знявся лемент і базар.

І циркуляр на них поглянув строго,
І зал заворушився і затих...
...І розп'яли її, небогу,
В ім'я параграфів товстих.

Вона даремне присягала слізно,
Що не чинила і не чинить зла.
Була у суддів логіка залізна:
Вона ні в які рамочки не лізла,
Вона — новою думкою була.

ДАРИ БОГДАНА

269

В Стамбул посол приїхав від Богдана,
Привіз уклін та грамоту султану.
І на прийомі серед паш та візирів
Спитав султан: — Чому ж нема дарів?
Посол всміхнувся і сказав єхидно:
— Дари тут є, хоч їх тобі й не видно.
Наш гетьман щедрий (свідок Бог на небі)
Тобі, о повелитель ясноликий,
Дарує ту образу превелику,
Що був колись невільник у тебе.

ЯКЕ ЗУХВАЛЬСТВО!..

Сів Горобець і скаргу пише в суд:
«Від Солов'я життя мені немає —
Мої пісні, весь мій натхненний труд,
Цвіріньканням, бездара, називає!»

ДВА ОСЛИ

На ринок до сусіднього села
Повіз господар продават' осла.
І так втомився, що на півдорозі
Прип'яв осла та й захропів на возі.
Прокинувся під вечір, глянув і заквиснув:
Осла давно якийсь бродяга свиснув.
Та дурень став себе втішати:
— Як добре все-таки, що ліг на віз я спати!
Якби заснув на ішаку своїм,
Мене б украли також разом з ним.

МУДРА СОВА

Стара Сова, знай, все своє веде:
— Йй-богу, світ навиворіт іде —
Вночі всі сплять, а вдень спішать робити...
І не обридне ж їм навпомацки ходити!

ГОДИННИК

Годинник бідкався: «Здоров'я препогане.
А що ж то скоїться, як цокать перестану?
Це ж час зупиниться!
І всесвіт пропаде!
Ой-ой, біда! Рятуйте мене, люди, —
Без мене ж і для вас життя не буде...»

Давно годинник той лік часу не веде,
А час іде!

ДИВНИЙ ХАН

Прийшов великий Хан і так сказав Мулли:
— Я неба син і господар землі,
Тебе озолочу, віддам аж півкраїни,
Лиш вимоли мені в Аллаха сина.
Мулла засяяв і, зігнувши спину,
У Хана запитав ім'я його дружини.
Та Хан розгнівався: — Якби була,
Чи я б прийшов до тебе, о Мулла?!

З НЕОПУБЛІКОВАНОГО

ЗУСТРІЧ

Зустріч і небажана й раптова,
Краще, мабуть, і мені й тобі,
Щоб не стрілись ми сьогодні знову
На бульварі в гомінкій юрбі.

Ти холодний погляд опустила,
А лице в напруженім огні,
Певне, тому, що немає сили
Прямо в очі глянути мені.

Стоїмо у вуличному шумі,
Слів шукаєм, але слів нема...
Я тепер у новому костюмі,
Ти оце помітила й сама.

І, напевне, теж згадала нині,
Як мені тоді сказала ти,
Що зі мною у простій свитині
У «між люди» соромно піти.

Ні, тепер не знайдемо ми мови,
І не пройдем вулицею знов...
Я придбав костюм для себе новий,
Чи ж придбала ти собі любов?

1955 р.

* Зібрано у книзі О. Лищенко «Від імені покоління». К.: Акцент, 2004.

* * *

Я так люблю твої суворі чари,
Люблю твій дзвін і пороховий хрип.
Тобою завжди я і снів, і марив,
Сміявся і плакав під шуміння лип.

Мені з тобою море по коліна,
І ні по чому каторжні труди.
Моя українська мова солов'їна —
Дзеркальний струмінь чистої води.

09.07.1955 р.

Я не знаю, хто ти, що ти, чи люблю тебе, чи ні,
Та лоскочуть коси білі серце ранене мені.

275

І твої легенькі кроки, милу посмішку твою
Я завжди безпомилково серед інших пізнаю.

І твої манірні жести, і кокетство навісне
Не дратують, не дивують —
тільки радують мене.

Я не знаю, хто ти, що ти, чи люблю тебе, чи ні,
Тільки гладить білі коси часто хочеться мені.

18.11.1956 р.

* * *

Осінь. Довгі дощі, тумани,
На асфальті вода і бруд.
Одинокі гіганти-крани
Не цікавлять промоклий люд.
Тільки джаз в ресторані гримне
І кривлюсь я, гидую і п'ю.
Баба-осінь ридає нестримно
У спустошену душу мою.

03.12.1956 р.

Я йшов один. Алеї гомінливі
Пливли в задумі у вечірню млу,
І юнаки закохані й щасливі

В строкатім одязі, неначе на балу,
Дивились на годинник неспокійно
І дорікали долю свою злу.

Коханих лаяли за вдачу непостійну,
Або з-за жовтих зім'ятих газет
Дивились на прохожих безнадійно.

І лиш один закоханий поет,
Затиснувши у жмені чуба,
Вивершував любовний тріолет.

А поруч хтось, облизуючи губи,
Чарівній співрозмовниці своїй
Доводив палко непотрібність шлюбу.

І довго чулися у тиші голосній
Її слова обурені і гнівні...
Вони збудили в пам'яті моїй

Забуті дні, короткі хвилі дивні,
Вологих вуст незаймане тепло
І ласки по-дитячому наївні.

І знов моє похмурене чоло
Торкнули ніжно руки невидимі
І миле щастя серце залило,

І помисли мої крикливо-нелюдимі
Змінила ніжності бездумна пустота,
І я розтанув у солодкім димі,

І мізером здалася висота
Надуманого мною п'єдесталу...
Враз я прокинувся. Байдужа темнота

Засмоктувала холодно квартали,
І ти під одиноким ліхтарем
Розмашисто другого цілувала...

29.09.1956 р., Бієвці

Ридає ранок на холоднім бруку,
І зойки переляканих гудків
Таять в собі незрозумілу муку.
І тисячі стривожених підків
Привично крешуть об камінні плити
Попід німими зводами домів.
І місто холодом і втомою залите,
Ліниво корчиться у електричнім сні,
І вже його не в силах розбудити
Досвітні та безпомічні вогні.

13.10.1956, Київ

* * *

Захлинулись тісні бульвари
В каламутній повені мрій,
Де щасливі й нещасні пари
Йдуть назустріч долі своїй.

І банально бряжчать гітари,
І ридання, і пошлий сміх,
І шалені сердець удари,
Хаотичний думок розбіг.

І палають бездонні пожари,
Там, де сонце сідає, встає...
Полонили тісні бульвари
Божевільне серце моє!

18.10.1956, Київ

Темними і брудними кварталами,
Стежку вибираючи суху,
Двоє ходять мовчки по надталому,
Змішаному з водами снігу.

І, звичайно, дуже добре знає
Кожен з ідіотів і нездар,
Що цій парі вийти заважає
На сухий і зручний тротуар.

27.02.1957 р.

* * *

Візерунки хитрі і казкові
Заплела на вулицях весна...
Холодом повіяло в розмові
Перше, ніж настала тишина.

І слова здавалися порожніми —
Говорили різну чепуху,
Бо й були ми просто подорожніми
На короткім спільному шляху.

27.02.1957 р.

Ген, за горби сховалося світило,
Пішло собі до наших ворогів.
Напевне, їх до праці розбудило,
Покликало до фабрик і плугів.

Нащо йому ці суєтні турботи,
Нащо вслухатись у безглуздий гам:
Порівно гріє правду і підлоту,
Життя дає і нам, і ворогам.

Ми — люди всі, усі ми сонця діти,
Воно дає наснаги нам і сил,
А ввечері, оглянувши два світи,
Від розпачу кривавить небосхил.

11.09.1957 р.

Так пройде все. Душа закам'яніє,
І будуть сниться нам старечі сни
Про ясні ранки і дівочі вії,
Про пахощі далекої весни.

І будуть довго очі близорукі
Вдивлятися в осінню сизу млу,
І анемічні безпорадні руки
Шукатимуть паперу по столу.

Та квола старість закує морозом
Пошерхлі і спотворені вуста,
І в охололий, небайдужий розум
Хіба мізерна думка завіта.

Хіба в невтримній жалобі і зlobі
Беззубий рот прошамка в пустоту,
Щоб на нікому непотрібнім гробі
Поставили покійнику плиту.

29.09.1957 р.

Кожну весну, кожне літо
У закуреній траві
Зацвітають ніжні квіти,
Дивні квіти польові.

Пестять їх дощі та зливи
На дорогах польових,
Щоб русяві й чорнобриві
Задивлялися на них,

Щоб вони, як одежина,
Прикривали бідність фраз.
Квіти теж, як і людина,
Зацвітають лише раз.

Кожну весну, кожне літо
У закуреній траві
Зацвітають в полі квіти,
Але кожен рік — нові.

08.03.1961 р.

ТЕЛИЦЯ

(пародія на вірш
з несподіваним закінченням)

Як шуміли верби і тополі,
Жайвір обімлів у вишині,
Попасав я череду у полі,
У широких полі на стерні.

І, побігши завертатъ телицю,
Що була дременула у ліс,
Я зустрів дівчину, як зірницю,
Що ішла з граблями на покіс.

Тільки глянув — все забув на світі,
Запалав, а потім прохолов —
Безнадійно я попав у сіті,
Що сплітає каверзна любов.

Серце в грудях тьохкало і билось,
Брикалося, ніби порося —
Дівчина та в серці вкорінилась,
Увійшла у нього майже вся.

І тепер вона щоночі сниться,
Пестить очі ніжним пухом кіс...
Хай би здохла та була телиця,
Що тоді повіялась у ліс.

Коли в п'їтьмі заблудить місяць срібний,
Йдучи у чисте поле, де жнива, —
Ударить бубон голосно і дрібно,
Зітхне баян і тихо заспіва.

Спішу я в клуб, чому спішу — не знаю.
А в клубі стану в темному кутку
Та й задивлюсь, як дівчина кружляє
В нестримному веселому танку.

І серце б'ється, ніби у відчаї,
І чимсь мене зачепить за живе —
Чому вона не ходить, а літає,
Чому, як пройде, наче пропливе?

А сині очі, ніби дні весняні,
Таку надію гріють молоду...
Хіба ж я знав, що дівчині в коханні
Зізнався вчора хлопець у саду.

Здається, світ не був таким ніколи,
Хоч навесні — ми знаємо — завжди
Палають білим полум'ям довкола
Замріяні, завітчані сади.

Милує нас, приваблює і горне
Краса садів казкова і ясна —
Вона щороку нова, неповторна,
Як неповторна і сама весна.

І в серці ніжність світиться прозора,
Коли земля купається в теплі,
Коли в погожу, у травневу пору
Цвітуть сади на радісній землі.

Ні, докорять мені не треба долю,
Не треба гірко хникати в рукав —
Не знав би я ні радості, ні болю,
Якби тебе не бачив і не знав.

Зі збірника
«У ТВОЄМУ ІМЕНІ ЖИВУ»

На неї задивлялися навіть дідугани, і вже рідко який хлопець не мріяв очима з голови до п'ят. В одних у зорі світилося захоплення, в других — неприхована хіть, а треті милувалися нею, як шедевром краси. Коли вона кидала чорні коси на пружні груди і пливла селом з сапкою на плечі, хлопці божеволіли. Приходили боязко до її воріт і натхненно говорили про кохання, а вона тільки слухала і мовчала. Ніхто не наслідювався торкнутися її, мов боявся осквернити дотиком красу. Вона ніким не гордувала і нікого не ганила, а тільки прохала, прощаючись:

— Не ходи до мене більше. Добре?

І в тернових очах було стільки благання, що ніхто не зважувався їй заперечувати. Минало в хлопців оп'яніння від краси, закохувалися вони в звичайних кирпатих і гостроносих дівчат, а Ольга ставала для них приємною згадкою.

Андрій ніколи не наважувався підійти до неї. Та й куди йому, кульгавому горбаневі, було сікатися, коли й не такі, як він, од неї гарбузи качали. Вона часто ловила його погляд на собі і завжди у відповідь світилася привітністю, але він вбачав у тому образливу жалісливість.

Хлопці ставали трактористами і шоферами, йшли в льотчики і моряки, а він і мріяти про це не міг. Він копирсався в колгоспному саду, а вдома розводив квіти.

До квітів принадився, відколи померла мати. В його садибі не росла ніяка городина, лише виноград, яблуні, вишні і квіти, квіти. І могила матері з ранньої провесни аж до бабиного літа квітувала, мов клумба.

Він дарував розкішні букети нареченим, і всі були йому вдячні, і всі шанували його, а йому ж хотілося випити хоч краплю кохання.

— Чи й мені ти подаруєш букет на весілля? — запитала якось Ольга, коли в саду трусили яблука.

Він мало не отерп від несподіванки, але мовив:

— Ти вибереш сама, які захочеш. — Потім він посміливішав і сказав: — У мене їх дуже багато. І ще, коли захочеш, до твого весілля я зроблю вино з пелюсток троянд.

— Вино з троянди? — здивувалася дівчина. — Таке й вигадась.

— Не віриш? — захвилювався він. — Те вино — як ніжність.

Коли прийдеш по квіти — покуштуєш.

І він зашкунтильгав до куреня, куди його кликав сторож.

Андрій чомусь вірив, що Ольга прийде по квіти. Він виглядав її кожен вечір. Його збентеженість помітили навіть сусідські хлопчачки, які щовечора щебетали на подвір'ї. Це були вірні Андрієві друзі і надійні охоронці його квітів та саду.

Того, хто насмілювався зірвати без дозволу бодай гроно винограду чи квітку, піддавали безпощадному остракізмові. Його цькували так настійливо і жорстоко, як це можуть робити лише діти.

Ці голомозі квітникарі вечорами, як мухи, обсідали Андрія. Він розповідав їм, що бачать у снах квіти, як вони перешіптуються з сивими зорями, вигадував казки про дивовижні краї, де квіти не тільки пахнуть, але й розмовляють, і ходять, і граються в піжмурки, а в'януть лише тоді, коли в тій країні з'являється хоч одна нещасна людина.

— Квіти люблять щасливих. У нас від нещастя вони не в'януть, а плачуть. Ви бачили, скільки вранці на них роси? Ото їхні сльози. Хто росяного ранку знайде незаплакану квітку, той буде дуже щасливий.

— А ви знаходили незаплакану квітку?

— Ні, я не знаходив, та, мабуть, і не знайду...

Висіло над ними добре і щире небо, і малюкам здавалося, що всіяне воно не зорями, а квітами, і що посадив ті дивовижні квіти дядько Андрій.

Ольга прийшла в неділю зранку. Вона була така прекрасна, що відразу якось похнюпились квіти, а господар відчув себе нікчемною і не знав, де подітися.

— Це правда, що суха квітка, знайдена росяного ранку, віщує щастя? — запитала вона в Андрія.

Язик у хлопця прикипів до піднебіння, очі застигли від подиву.

— Хто... Від кого ти чула про це?

— Я приходила до тебе вчора ввечері і слухала, що ти казав дітям. Так то правда чи ні?

— Ні. То я сам вигадав. — Андрій заховав очі в куцх півоній.

Ольга зітхнула.

— Жаль, що я не вмю так гарно видумувати.

«Для чого тобі це, — дивувався хлопець. — З тебе досить тієї вроди, якою наділила мати. А в мене... Що я робитиму, коли зрадять мене ще й ті химерні вигадки?»

Перегодом вони сиділи в заплетеній хмелем і диким виноградом альтанці і смакували вино з троянд.

— Ти дуже гарний хлопець, Андрію, — мовила Ольга.

— Ти хотіла сказати, що я непогана людина? — перепитав.

— Я хотіла сказати те, що сказала, — засміялася Ольга і без усякого зв'язку стала побиватися: — Мені багато кажуть, що я гарна і тому мене люблять. Гадають, мені приємно від того. А хіба я вина, що я гарна? Хіба моя врода — це я?

Вона грайливо перекинула коси зі спини на груди.

— Я хочу, щоб хтос полюбив мене, а не мою красу, чорні брови та рожеві щічки. — Вона помітила, що Андрій хоче вклинцювати своє слово, і заговорила ще швидше: — Що та краса? Вітри видублять шкіру, дощі змиють рум'янець! Натягаєшся ящиків на токах, погнеш спину на буряках — де та врода й дінеться...

Вона замовкла, і Андрій не знав, що сказати.

— Ну, скажи, Андрію, коли висушить мене праця та негода, чи буду любою для того, хто спокусився красою?

— Не знаю, Ольго, — щиро зітхнув хлопець. — Не знаю, хто б тебе зміг не любити отаку!

— Я не весь вік такою буду, Андрію, — мовила сумно. — Так мені можна нарвати квітів?

Андрій кивнув головою, і дівчина побрела в барвисте живе озеро. Вона ходила між квітами, а за нею ходили його закохані очі. Ольга прискіпливо обдивилася чи не кожну пелюстку і вернулася до альтанки з порожніми руками.

— Мені жаль рвати їх, — соромливо зізналася. — Вони такі гарні. Краще я зайду іншим разом. Добре?

Він іде з нею до хвіртки і мовчить. Дівчина виходить на вулицю і, дивлячись у синій неспокій його очей, тихо каже:

— А до весілля ти неодмінно приготуй вино з троянд...

В Ониськи дерев'яніли ноги, коли десь поруч дзвенів його голос. Вона завжди йшла повз нього ледве жива і не сміла повести навіть бровою в його бік.

А Віктор кричав:

— Онисько! Коли ти скажеш, що я для тебе найкращий?

— Як надоїш од цапа повну дійницю молока, — шмагонула дівчина.

— Я не буду бігати за тобою, — кепкував парубок. — Я просто прийду сватацця.

— Приходь, гарбузи вродили добрі, — мов крізь щідилку пропустила слова, тамуючи за білизною зубів і образу, і біль, і надію.

Іноді дояркам уривався терпець і вони починали заступатися за Ониську.

— Ти її мізинця не годен, — казали йому.

— Ов-ва! Аби тільки сказав «ціп-ціп», то прибійжить, мов квочка, — не вгавав обліковець.

— Гляди, щоб не довелося самому на яйцях сидіти, — рубала Ониська під загальний регіт.

Тільки татові могла Ониська довірити, чого коштувала їй та розв'язність. Тато був зовсім юний. Він пішов на війну тридцятилітнім і таким залишився навіки. Ониська часто хотіла побачити його сивим і вусатим. Не виходило. Мати поздоровкалася зі старістю, а тато залишився молодим. Час уже втратив над ним владу.

— Ой, як мені важко, тату, — казала Ониська, опускаючи до пояса чорну тугу своїх кіс. — Як я його люблю і як... ненавиджу! — тупала маленькою ніжкою. — Що мені робити, тату?

Але батько мовчав, і тоді дуги дівочих брів сповзалися до кирпатого носа, а вії швидко-швидко кліпали, заганняючи назад неслухняні сльози.

Осінні світанки тривожні, як марення. Ониська заспаними очима обмацувала їх сиву бездонність і пірнала в їхню тривогу. По дорозі до ферми вона додивлялася свої дівочі сни.

Одного разу її розбудив Віктор.

— Чого йдеш, мов лунатик? — засміявся він біля самого вуха, і Ониська знов відчула, як терпнуть ноги. Але голова і язик у неї ніколи не терпли.

— Скажи краще, а чого ти так рано з пелюшок виліз?

Він змовчав, а потім якось несміливо взяв за руку. Онисьці зовсім не хотілося випрочувати її.

— Ніколи не думав, що в тебе такі тендітні руки...

— Мужик не повірять, поки не помацає, — сховала досаду в по-смішці.

— Підеш за мене? — раптом ні сіло ні впало запитав Віктор. — Підеш?

— Може, й піду за тебе... обліковцем працювати. — Вона таки випрочила руку і йшла немов по гострих лезах.

— То я прийду сватацця, — сказав він, ніби не чув її слів, і так само раптово, як з'явився, розтанув у сивій прозорості.

Цілий тиждень за Ониською, куди б не йшла, повзли перешіптування та хихоньки. Під неприховано цікавими поглядами її плечі сутулилися, а думки гнітила образа: «На все село розцвірінькав». Мука туги стискувала груди.

Віктор прийшов у суботу. В кепці набакир, у начищених до блиску хромовиках, вродливий і прилизаний, мов плакат. Він розсівся на лаві, закинув ногу на ногу, ніби виставляючи напоказ нові чоботи.

І відразу ж завів якусь порожню розмову з матір'ю. Говорив довго і одверто хизувався, а потім, наче між іншим, мовив:

— Я оце, тітко, прийшов сватати вашу Ониську...

Мати здивовано звела голову і сказала ображено:

— Хіба, Вікторе, тепер про це з батьками торгуються? В Ониськи своя голова на в'язах. — І, ніби підкреслюючи свою непричетність до того, що діється в хаті, повільно видибала на подвір'я.

Вони довго сиділи вдвох у хаті і мовчали. Кукурікали півні на рушниках і од їхнього мовчазного співу дзвеніло у вухах.

— То що ж ти скажеш мені, Онисько? — здалеку хлюпнув тривогою Вікторів голос.

— А ти в мене нічого не питав.

— Ти ж знаєш, чого я тут. — Він дивився так благально і винувато, що в неї все тіло сповнилося лінивою жагою.

— Ти ще не втоптав стежки і до моїх воріт, а вже стукаєш у серце, — струснула з себе млявість.

— Але ж ти кохаєш мене...

— Звідки ти знаєш? — насмішкувато підвела очі.

— Про це говорить усе село...

— Але одна людина цього не говорить. — Ониська відкинула на покуть вишивання і не знала, що робити з своїми руками. Гнівом спалахнули карі зіниці.

Віктор немов уперше побачив її.

— І ти осоромиш мене на все село? — зразу ж збагнув безглузду жалюгідність свого запитання.

— Який ти, Вікторе, — не слова, а сльози текли з її вуст. — Іди звідси геть і можеш набрати на грядці скільки завгодно гарбузів. Хоч підводою приїжджай. — Ониська глумилася над своєю мукою. — Одного тобі мало, бери цілий віз і годуй ними свою пиху...

Він пішов згорбившись, ніби й справді ніс на своїх плечах підводу гарбузів.

Ониська ридала над вишиванням.

Хмари повзли так низько, що перехожі несподівано виринули з них і так само несподівано тонули. Дівчина задерла голову, ніби хотіла протаранити очима їх клубчасту похмурість. Довгими віями вона торкалася країв хмар, а її очі були єдиними синіми цятками серед передгрозової сірості.

— Я не люблю тебе, — сказала дівчина, дивлячись у небо. — Ти брехав мені...

— Я не брехав тобі...

— Ти не любив мене.

Він дивився в землю і не бачив, що коїться над ними.

— Я люблю тебе. — Хлопець нервово човгав черевиком по зеленому горбику і вже вибив на ньому чорну підкову. — Я люблю тебе...

— Ти просто боїшся втратити мене і залишитись самотнім.

— Дурниці! — раптом загарячився він. — Коли я став байдужим тобі, то...

Вона метнула на нього дві сині блискавки.

— Чому ти весь час дивишся в землю?

Він важко, мов гирі, підняв свої очі і спідлоба глипнув на неї, але за мить його очі знову впали в траву.

— Це не має значення, куди я дивлюся.

— Ти ніколи не дивився мені в очі. Ти завжди був жадібним і нетерплячим, — розстрілювала вона його сумніви. — Ти не хотів бути щасливим зі мною, ти просто хотів ощасливити мене.

Вона раптом заплакала і ледве втрималася, щоб не припасти йому до грудей.

— Я теж хочу бодай одну людину зробити щасливою, — сердито ввігнала підбор в глевку землю і прожогом кинулася геть.

— Почекай! — Він рушив за нею.

Тягуче закашлявся грім, і об листя запорошчали великі, мов буруб'яхи, краплі. З хмар виринули двоє. Вони трималися за руки і бігли прямо під клен. Зупинилися захекані і мокрі, щасливі, що знайшли таку густу крону.

— Дивися, підкова, — вигукнув хлопець.

Вони присіли біля чорної дуги, впаяної в зелене божевілля. І якось несподівано зустрілися їхні очі, потім руки і губи.

— Підкову знаходять на щастя, — прошепстали її вуста.

Ті, що знаходять підкову, ніколи не думають про того, хто загубив її.

ТОМ

1

299

Інколи його за груди хапав довгий і тягучий кашель. Від куріння.
— Гнате, мені обридло твоє бухкання! — кричала вона тоді зі спальні. — Ти заважаєш спати.

Він винувато дивився на коричневі порт'єри і казав:

— Добре, Лі, я не кашлятиму.

— Взагалі ти міг би йти на кухню і кашляти там хоч до ранку! — солодко тягнула слова та, котру він називав Лі.

Світло разом з ним переходило до тісної кухні. Перед світом воно втомлювалося і гасло. Мабуть, втомлювався і він. Короткий нервовий сон сповнювався химерними видовиськами. Колись він глузував над позитивними героями убогих романів. Позитивним завжди снівся верстат або трактор. А йому тоді снилися всі дівчата, крім Лі.

А як не хотілося розлучатися з нею навіть уві сні!

Тепер йому снилися формули, снилися паралельні жирні лінії і вуса головного конструктора. Правда, в Якіма Івановича зроду над губами не було щетини, але Гнат у сні чомусь твердо знав, що то все ж його вуса.

Одного разу він сказав про це Якіму Івановичу.

— Добре, намотаю це на вус, — відбувся той жартом. — А взагалі такі сні спроста не сняться. Ти, мабуть, виснажився.

Яким Іванович любив Гната, але не виявляв своїх почуттів, щоб не було зайвих розмов. Як-не-як, а Гнат був його зятем. Того разу несподівано для самого себе він запитав:

— Ви часто сваритесь з Лідою?

— Ні, ми ніколи не сваримося...

— І вона ніколи не сичить на тебе?

— Буває. Але тільки тоді, коли я заважаю їй спати...

— Я так і знав, що ти заважаєш їй спати, — кинув Яким Іванович, і його добрі карі очі раптом стали сивіти. Так було завжди, коли він сердився.

— Боже мій, що ти зробив з кухнею! — щоранку жахалася Ліда, оглядаючи купи недопалків. — Ти сам скоро перетворишся в пунктирну лінію...

А Гнат любив свої прокурені ночі. Він любив свої сигарети, свій кашель і свої креслярські знаряддя. Звісно, без кашлю він міг би

обійтися, але без таких очей — ніяк! Він любив свою втому і свої химерні сни. І ще любив сонне бурмотіння дружини.

— Як ти насмалився цих смердючих сигарет...

Ліда не розуміла ні його сигарет, ні його кашлю, ні його снів. І не любила його втому і його ночі.

Коли Гнат зв'язав докупити свої думки, коли його безсоння втілювалося в химернім павутинні креслень, він прибіг у спальню і схопив Ліду за плечі:

— Лі, як усе здорово вийшло...

— Ну, чого ти? — крізь сонну ліню запитала вона.

— Лі, я знайшов те, що шукав!

— Але ж, милий, хіба через це треба будити все місто?

Він до ранку сидів на кухні і заїдав тютюновим димом її байдужість. Ранком він складав речі в чемодан і говорив їй образливі слова. Вона плакала і відповідала йому тим же.

А потім він стояв у кабінеті тестя, чи то пак головного конструктора, і виливав йому свою образу.

— Я пішов од неї, щоб не заважати їй спати. Я поїду на Північ і ніколи звідти не вернуся...

У Якіма Івановича очі були сиві, а голос байдужий.

— Иди й сідай за роботу. Нічого нюні розпускати, — сказав Яким Іванович. І замовк.

Увечері він сам прийшов до Гнатового столу:

— Ліда приходила до мене...

Гнат відкинув з чола чорну чуприну і немов з ями глянув на тестя.

— Що вона говорила?

— Тільки те, що завжди кажуть жінки в таких випадках. — Він обмацував очима незграбну постать зятя і думав, мабуть, про щось дуже далеке. — Я сказав їй: коли люблять — не носять своїх сліз до посередників.

Гнат одягся і ніяк не міг всунути лівий черевик у калошу. Потім вони спускалися з третього поверху і курили сигарети.

На вулиці реготав осінній вечір. Вони йшли крізь його регіт.

Несподівано Яким Іванович захопив Гната за плечі і повернув лицем до себе:

— Я сказав їй, що ти, може, повернешся до неї, коли вона проснеться. Тоді ти не заважатимеш їй спати.

Він пішов, майже побіг від Гната.

Гнат прийшов у готель і дуже рано вклався в ліжку. Йому снилася Ліда, паралельні лінії і неіснуючі вуса головного конструктора.

Ніхто не розумів, що гелготів довготелесий та сухоробрий каратель. Але всі бачили, як з його рота виповзали гадюки. Вони довго сичали у вухах, а потім їхнє сичання перекладав на людську мову переляканий учитель з сусіднього села.

— Він каже, що під вашим хутором вчора застрелено троє солдатів. Якби це трапилося тут, вони б забили всіх до одного. А так хочуть повісити лише тих, у кого в сім'ях є партизани. Якщо ж ви не видасте партизанських родичів, то будете знищені всі.

Двісті дідів, бабів, жінок та дітей стояли під божевільно гарячим сонцем, але їм було холодно. Цівки морозу струменіли з чорних отворів автоматів і кулеметів, націлених у всіх разом і ні в кого зокрема. Над натовпом висіли переджнивна спека і передсмертне мовчання. Потім знову з есесівського рота поповзли гадюки.

— Він каже, що ви можете мовчати ще десять хвилин, а тоді він зведе стріляти.

Десять хвилин бігали зморшки по чолах, десять хвилин стікало мовчанням сонце, десять хвилин задубілими очима вдивлялися в закручений шпориш, ніби хотіли віднайти в ньому який порятунок. Потім натовп заворушився, і озерце людей вихлюпнуло наперед тисячолітнього Опанаса Крокву. Він забув навіть уклонитися людям, а пішов прямо на вчителя.

— Скажи цьому кнурові, що то мої сини забили тих вилупків. І ще скажи, хай не сміють мене бити, бо я коростявий. Хай просто вішають.

— Скільки ваших синів у лісі? — переклав учитель запитання есесівця.

— Та всі до одного.

— А хто у вас є дома?

— Була баба, та вмерла.

— А щоб тобі язик не відсох! — висунулася з юрби сива жіноча постать, хіба на яке століття молодша від Опанаса. — Живою мене до могили кладе, та ще й прилюдно. Не втечеш ти від мене, ірде, і на той світ!

Есесівець реготав довго і смачно, коли вчитель переклав йому цей монолог старої.

— Це ваша баба? — спитав Опанаса.

— Угу. Моя. А чия ж іще?

— Правду казав дід, що ваші сини в партизанах? — допитувалися в баби.

— А правду. Хіба такий збреше? Усі соколята наші в лісі гнізяться...

Їх повісили на гігантському в'язі, біля колишньої церковки. Здивованими очима дивилися вони на врятованих ними людей і показували вслід карателям свої сині прикушені язики.

Опанас Кроква зроду не мав дітей, а баба Орися, що поєдналася з ним вірьовкою, ніколи не була його дружиною. Кажуть, у юності вони дуже кохалися і хотіли побратись, але батьки не дозволили. Видали Орисю за багатшого.

Може, це правда, а може, людська фантазія творить нову легенду про велику любов, яка вже на смертному одрі зачала життя.

Сиджу під клунею, а дід на низу змагається з сонцем — хто першим закінчить свої денні турботи. Довга тінь од горба вже облизує його ліву ногу, а права ще ступає по сонячній смужці. Гостра коса аж висвистує — так не терпиться дідові докосити останню ручку і нарешті спочити. А тінь уже сягнула дідових колін, потім раптово підскочила до пояса, поповзла на груди.

Я підвівся з місця і став навшпиньки.

— Іванку! — доноситься до мене дідів голос. Він стоїть уже по шию в тіні і жмутком сіна витирає косу. — Чуєш, Іванку?

— Ні, не чую, — кричу, склавши долоні човником.

— То чого ж озиваєшся, ледащо? — Голос у діда лагідний, і я знаю, що він зовсім не сердиться на мене. — Принеси кисет, бо комарі з'їдять.

Це дід, звичайно, лякає мене. Комарі ніколи не з'їдять його, бо він дуже великий і в сто разів сильніший від усіх комарів, що живуть на нашому болоті. Але мені приємно зробити послугу дідові. Я притьмом біжу через грядку до дідового піджака, добуваю з кишені кисет, вибігаю на сінокіс і, стрибаючи через покоси, мчу до діда.

— Ноги не поколи, — чую його настанову. — Летиш, мов заець переляканий.

— А хіба перелякані зайці швидко бігають?

— Та вже ж що швидко.

— Так, що й ви не доженете?

— Не знаю, не пробував.

— А чому не пробували?

Дід слинить цигарку і лукаво посміхається у вуса.

— Бо за це трудоднів не пишуть.

— А якби писали?

— Однак не взявся б. Не люблю дурне діло робити.

Відповідь не влаштовує мене, і я мов з торби висипаю перед дідом купу запитань.

— Гей-гей, — сміються його поймакані уста. — Бери краще косу та неси її до клуні.

Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо, і дзвенить земля на тисячу ладів, і я слухаю. Слухаю небо, і слухаю землю, і слухаю дідову мову. І в серце моє вливається якась незрима сила, що на віки вічні прив'яже мене до цієї землі, до співучої тихої мови.

...Чим густіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю. Він старів на моїх очах, і йому здавалося, що сила його і навіть саме життя його переливаються в мене, бо не було в діда синів — покосили їх пошесті та кулі...

— Безсмертячко ти моє кирпате, — шепотів дід, коли я засинав під музику його слів.

То були дуже гарні слова, бо поганих дід не говорив мені.

Я часто ображав і кривдив діда то своєю нетямучістю, то жорстоким дитячим егоїзмом. Але дід великодушно пробачав мені, як уміють пробачати великі люди. А дід був великим і простотою своєю, і тим, що не канючив од життя більше, ніж заслужив.

Любив дід читати історію та географію, а ще любив Шевченка та Горького, бо Шевченко — це, мовляв, селянський письменник, а Горький — городський.

— Правди такої, як у них, ні в кого немає. Інші теж розумні, але не такі. Не селянський і не робочий розум у них. Якщо я не зрозумів їх, то попроси у них за мене пробачення, коли виростеш.

Що ж, пробачте йому, графе Толстой і Антоне Чехов, не ображайтеся на нього, могутній Франко і ніжна Лесю, не гнівайтесь, Олександрє Блок, Володимирє Маяковський і Олександрє Довженко. А ще й ще інші. А ті, хто бачив, як сам відривав від рота, отдавши останню зернину фронтові, як годував на трьохсотграмовий трудовень своїх внуків, — ті, що бачили це і мовчали або цвірінкотили римами про кохання, нехай самі підуть до його могили і попросять у нього пробачення. Не збагнули вони ні сили, ні краси, ані роботи його. І якщо не простить він їх, то нехай тоді сплять свої книжки і візьмуться за іншу працю, щоб не була їх старість убогою.

...Я ходив тоді в восьмий клас. Дев'ять кілометрів було до школи. Як на мої чотирнадцять років, то це не так вже й мало.

В неділю дід цілий день читав. Географію, мабуть.

— Іване, піди врубай дров, — сказала мати.

— Чого це саме я?

— Бо я вже не можу, — промовив дід.

— Ви самі книжки читаєте.

— Не пащекуй, Іване! — гримнула мати. — Тільки на язик і проворний.

Я цюкав сизу лозу біля дровітні. Дід повз мене пройшов у клуню. В нього в руці теліпався цупкий конопляний налігач. Я цюкав лозу, а в клуні було тихо.

Раптом ніби обухом хтось гепнув по серцю. Я кинув сокиру в сніг і кинувся в клуню.

— Ді-дусю!

Він стояв і робив мішанку для корови. А від ясел за кожним його рухом жадібно стежила прип'ята цупким налігачем Лиска. Дід глянув на мене і, забачивши переляк на обличчі, стурбувався й сам.

— Що з тобою, Іване?

— Ви йшли з налігачем, і я подумав...

Я припав до його древнього кожуха і ревів, мов дитина, і просив прощення.

Увечері дід сказав:

— Ганно, нехай Іванко завтра не йде в школу.

— Чого?

— Раз кажу, то треба.

— Добре, Іванко не піде. — Мати здвигнула плечима.

Але то не була примха. В понеділок діда вже не було. Суворий і прекрасний, він лежав у домовині на старезній дубовій лаві. А на дворі світило сонце, скрипів сніг і кукурікали півні на відлигу.

...Я нікого так не люблю, як дідів. Це жива мудрість, неписана історія нашого народу. На своїх зігнутих плечах несуть вони стільки краси і ніжності, що може позаздрити їм будь-хто.

І коли в автобусі я бачу сідоглавого предка мого з в'язанкою бубликів, я чомусь думаю: зараз прийде в хату, добуде свій нехитрий гостинець і скаже своєму Іванкові:

— А глянь, що я приніс від зайця...

Він посадить на коліна своє чорняве чи біляве безсмертячко, і воно, роззявивши ротика, слухатиме його простодушні оповіді, в яких переплететься дійсність і фантазія. І колись обов'язково проснеться в його душі дідова краса, і житиме його дідова мудрість і дідова мова.

Ранком Шворня розбудив телефонний дзвінок. Опанас узяв трубку.

— Слухаю.

— Шворень? Це з редакції «Поетичний дріб'язок». Зараз до вас прийде наш кореспондент. Зустріньте його у всеозброєнні.

Опанас кинув трубку і зарядив пугача.

Скоро в кімнату ввалився незграбний і заяложений юнак. Його руда морда була обдерта і вкрита вуграми. Дивився спідлоба похололиво, але нахабно.

— Добрий ранок! Ягоди поспіли. Не ждали? А я от — ніжним тілом у віконце вліз і став.

— Хто ти? — дико вигукнув Опанас, спантеличений появою цього суцільного виродка.

— Я репортер. Я гібрид поезії та прози і газети незаконний син. Ясно? Я мислю образами. Все сказане тут ви можете знайти в моїй збірці «Лакований бруд». Спробуйте зрозуміть.

— Ви з «Поетичного дріб'язку»? — нарешті вибрав паузу Шворень.

— Я скроплюю там поетичну палітру. Питання перше: де, коли, яким чином ви народилися?

Шворень розкрив рота, але виродок не вгавав:

— Мене мати не родила, я родився сам. Мій талант — це мускули машинні, голова — лабораторний лабіринт. Я останнє слово науки. Стою край шляху в жовтім молочаї — відсидів за ділом я в калині. Да, бувало: Ех, летить жирафа понад житом. До речі, де пройшло ваше дитинство?

— Я народи...

— Ага. Я й забув. Біля хати я серцем порожнім напуваю голодних гусей. Кажуть, каламбур. А дозвольте запитати вас, що таке талант? Не знаєте? Ну, от. Талант — це... Стривайте, я відхилився. Отже, де ви навчалися?

Балакучий виродок навіть не збирався замовкнути.

— Я знаю, що прийде мій час і на мою сорочку тріпотливу ручища покладе. Що? Мене дивує ваша нескромність. Ви не смієте пе-

ребивати гостя, особливо мене. Ага! Я взяв тебе по голосу і звуку. Крокую рибною землею, скидаю чоботи сушити. Гарно? Сам собі заздрю. А ви знаєте: сіно пахне космосом і бронзою, що мені на пам'ятник кують. До вас не дійде.

У Шворня трусилися руки, він гарячково виробляв план дій.

— Над чим ви зараз працюєте? — захлинався «терорист». — Я очима чую, вухами я бачу, на моїй долоні всесвіт спочиває.

Він підійшов до дзеркала, глянув у нього і здивовано запитав:

— Це що за злодій? Вбивця? Грабіжник?

— Геній, — просичав Шворень.

— Справді? А я гадав, що тільки я...

— Дайте йому руку, — порадив Шворень.

«Терорист» повернувся до дзеркала і простягнув руку... Шворень стукнув його карафкою по тім'ї і жбурнув гостя за двері.

Хвилину було тихо. Потім під міцними ударами двері затріщали і в свіжі щілини ввірвався життєстверджуючий вірш:

Зорі кукурікають в квасолі,

Сіріус присів на перелаз.

В ковдрі неба в зорянім наколі

Віз я Київ милій напоказ.

У Шворня не було вибору. Він кинув писати вірші. Двійник більше не з'являвся.

Дерева цілий день вимітали небо своїми зеленими мітлами, і надвечір з-за хмар таки виглянуло сонце. Воно було велике і засоромлене. Гроза обмила втому не лише з вродливої природи — я майже фізично відчував, як у грудях забрунькувала радість. Якась безпричинна і вже зовсім нестатечна радість.

Я сів на лавку в скверику і усміхався деревам, сонцю, пошматованим хмарам і перехожим. Потім поруч зі мною сіла дівчина. Вона, теж радіючи всім єством, жадібно впивала очима красу надвечір'я. На її безпроглядно темних бровах втомлено присіли невидимі клаптики вологи, і від того брови стали трішечки сивуватими і неймовірно красивими.

— Чому ви посміхаєтесь?

Вона здивовано глянула на мене і відповіла:

— Хіба я знаю?

Ми сиділи і посміхалися всім і всьому, а я — трішечки — посміхався лише до неї, і вона — трішечки — посміхалася лише до мене. І нам було прекрасно і весело, і між нами не було нічого, крім німої щирості.

А потім на нашій лавці сів сивий-сивий чоловік і теж заходився дарувати всім і всьому свою вечірню посмішку. Він не заважав нам, а ми не заважали йому — простору для посмішок вистачало.

— Боже мій, до чого тепер безсоромна молодь! — зупинився біля нас перехожий, сповнений гніву. Це був такий дисонанс у надвечірній радості, що різонував навіть мої немусикальні вуха. Але я посміхнувся йому й мовив:

— Це ви, мабуть, не про нас кажете...

— Ні, я про вас! — Перехожий аж тупнув ногою.

— Даруйте, але ми нічого не робимо.

— Хіба можна так зухвало показувати всьому світу своє щастя?

— У нас немає ніякого щастя, — посміхнулася йому дівчина. —

У нас є тільки радість.

— І до того ж у кожного своя, — докинув я.

— Ви ображаєте людей, ви своєю поведінкою наводите тінь на теперішню молодь, — вичитував нас перехожий.

— Хіба посмішка може когось образити або накинути тінь? — допитувався я, хоч не сподівався ніякої відповіді.

Я знав, що він повчатиме нас, доки не зіпсує настрою і мені, і дівчині, і вечорові. А потім піде, задоволений собою так, ніби й насправді утнув щось дуже гарне.

— Ну, чого ви сидите перед очима у всіх і шкірите зуби? — дошкульпувався він. — Хіба для вас мало закутків?

— Чого це посмішки треба шукати по закутках?

— Бо треба поводитись пристойно.

— Ви, певне, думаете що ми... закохані? — раптом запитала дівчина.

— У всякому разі, якісь там фіглі-міглі між вами є, і не треба ними муляти очі порядним людям.

— Та ми навіть не знайомі! — засміялася дівчина.

Від несподіванки він ледве не став кам'яним монументом.

— Як? Ви навіть не знайомі? І ви сидите поруч і посміхаєтесь одне одному перед очима цілого міста?

Мені здавалося, що він репне від гніву. Він так заходився шпарувати нас банальностями, що навіть сонце спіткнулося і нахромилось на вістря тополі. Я хотів уже заткнути вуха і сторчма кинути-ся куди влучу, але тут озвався отой сивий-сивий чоловік.

— Якого дідька ви прилипли до цих молодят? Нехай собі посміхаються, це ображає тільки бегемотів.

— Через таких потуральників, як ви, і молодь у нас розбещена, — з жовцю напереваги ринув захисник цнотливості на сивочолого.

— Та йдіть геть, бо покличу міліціонера, — втомлено відпові-той. — Зануда.

— Це вас треба в міліцію! Безсоромники! — зарепетував ображений, але таки ушніпився йти, і за хвилину його постать, сповнена обуренням і прописними істинами, зникла за остріхом кущів.

А ми знову сиділи і посміхалися. І небо реготало так, що аж видно було його червоні ясна.

Коли поїзд смикнув вагони і Слава скочив на підніжку, ми збилися докупити і скандували щосили:

— Славі — слава! Славі — слава!

Слава махав нам на прощання якоюсь брошурою, щось кричав, але ми не чули і не хотіли чути, — тоді він висолопив язика і скорчив таку гримасу, що йому могла б позаздрити мавпа.

Таким він і пішов з мого життя, а якщо повернеться, — то, я певна, що таким самим. У мене в сумочці лежав сірий пакет. Цю коштовність Слава вручив мені вже на пероні і попрохав:

— Прочитаєш, коли поїзд удаль загуркоче...

Чудний, милий кривляка цей Слава. Я через нього набралася стільки лиха і неприємностей, що повинна б ненавидіти його, як кажуть, всіма фібрами душі. Передусім він недолюблював мою маму, а вона платила йому тією ж монетою так щедро, що навіть при ньому казала мені:

— Коли вже ти віднадиш оце опудало?..

Слава реготав і дражнився:

— Ображаючи мене, тьоха Зінет, ви ображаєте майбутнє. Ми — ваша зміна. Коли ви гратимете в шахи з Магометом або Ісавом, я ще швендятиму по землі і вноситиму посильний вклад у розвиток цивілізації...

— Боже мій, цей дикун базикає про цивілізацію! — драматично вигукнула мама.

У мене на столику стоїть Славине фото, яке я сама в нього попросила. Мама ненавидить цей відбиток, бо Слава на ньому ніби живий. Лукавим поглядом спідлоба оглядає він наше житло, і здається, що з його великих губ ось-ось зірветься насмішка. Невеличку бородавку біля носа я перетворила на симпатичну коричневу мушку, і від цього Слава став ще чуднішим.

...Ми поверталися з вокзалу, потім довго ще в нашій квартирі харчала радіола і дзвеніли чарки, але все було не так, як раніше. А може, це тільки мені було не так, а всім іншим — так. Може, інші

попрощалися з Славою навіки ще на вокзалі. Може, інших він не образив так, як мене, отією мавп'ячою гримасою. Я чекала, що він хоч попрощається зі мною по-людськи. Кривляка!

Коли всі нарешті розповзлися по домівках, я, стомлена, сіла на канапу і роздерла пакет. Роздерла і дістала з пакета... конверт! Звичайнісінький поштовий конверт з маркою в чотири копійки. Мені хотілося побити вчителя, котрий навчив Славу так красиво, ка-лі-гра-фіч-но писати. На конверті були слова: «Розкривати лише в тому разі, якщо кохаєш». Жахливим каліграфічним почерком написав Слава цю засторогу. Жоден раз його рука не здригнулася. Філолог!

Спочатку я кинула конверт на підлогу і люто топтала його ногами. Я мстила тому кривляці за чотири довгих роки, що він забрав у мене. Забрав свавільно, віроломно і кат його знає для чого. Чотири порожні, нікчемні роки! Тисячу чотириста шістдесят один день морочив мені голову, щоб піднести в дар оцей жалюгідний конверт вартістю в п'ять копійок!

Потім я вхопила конверт і розірвала його. Ні, звичайно не на шматочки, а просто дістала з нього мікроскопічно малий аркушик паперу і прочитала:

«Ще цілий рік ти колекціонуватимеш у залікову книжку дорогоцінні автографи екзаменаторів. Я чекатиму тебе цілий рік (Нахаба! Я чекала чотири роки! Одну тисячу чотириста шістдесят один день), хоч не знаю, чи зважишся ти кинути Київ задля якогось пришепелкуватого баламута. Але я чекатиму. Я кохаю тебе до божевілля. Слава».

І все. Більше ні слова. Навіть клякси не знайшла я на цьому холодному клаптикові паперу. Він таки справді божевільний. Завтра ж куплю гамівну сорочку і відправлю йому терміною посилкою. Нехай носить на здоров'я!

Невже зараз він уклався на свою плацкарту і спить?..

В Опанаса Шворня завжди збиралася літературна публіка. Невизнані генії всідалися за круглим столом і починали дискусії. Ці словесні поєдинки були такі гарячі, що за якихось півгодини кімната наповнювалася димом. А диму ж без вогню не буває.

Одного разу, коли письменники вже порозкривали роти, щоб здивувати світ новими великими думками, Шворень схопився з свого (точніше, позиченого в сусідки) стільця і закалатав:

— Товариство! Я пропоную влаштувати конкурс.

— Як? — підвів голову гуморист.

— Гм, — чиркнув сірником послідовник Ремарка.

— Що? — перепитав сатирик.

— Коли? — недбало кинув поет, готовий у будь-яку хвилину виявити своє обдарування.

— Валяй, — підвів підсумок реаліст.

— Ну, то слухайте. — Шворень хотів стати на стілець, але сусідка з дверей показала йому електричну праску, і Опанас змушений був продовжувати з підлоги. — Вчора я підслухав прощання двох закоханих. Як ви думаєте, що говорила дівчина юнакові? Певен — не вгадаєте: вона просила, майже благала, щоб він не їхав автобусом, а йшов пішки. Так от: нехай кожен логічно обгрунтує це її прощання. Хто буде найближче до істини, той переможе.

— А хто буде арбітром? — не втримався від запитання реаліст.

— Я дівчину приведу, — роз'яснив Шворень. — Хто перший?

Усі замовкли. За хвилину поет підвівся з місця і закотив очі під лоба. Він належав до новітньої школи, яка, — на заздрість тим, що відмовилися від розділових знаків, — творила красу, користуючись лише останніми.

Риска, дужка, знак окличний,

Знак питання симпатичний,

Три тире, чотири коми —

От вже й істина відома.

— Геніально! — вигукнув Шворень і так заплескав у долоні, що на смерть перелякав рудого kota, який дрімав посеред столу і був його єдиною прикрасою.

Після цього взяв слово послідовник Ремарка:

— Вона знала, що в той вечір він випив багато вина і пива. Отже, йому на кожній зупинці доводилося б вискакувати з автобуса. Тим паче, що в нього слабкий сечовий міхур.

Сатирик теж не примусив себе довго чекати:

— Він не мав постійної прописки і до того ж був п'яний. Дівчина боялася, що в автобусі його затримає міліція. Вона, по-моєму, спекулянтка.

Реаліст, почувавши тім'я трохи більше, ніж слід було, випалив одним духом:

— Вона ревнувала його до кондукторші.

Не встиг він знову піднести руку до тім'я, як затараторив гуморист:

— Вона працювала з ним в одній установі. Вона дуже скупа. Вона боялася, що юнак потрапить під автобус. В такому разі з усіх працівників збирали б по карбованцю на вінок, а дівчина не бажала розлучатися з карбованцем.

Цей феноменальний дотеп так розсмішив Шворня, що на нього напала гикавка. Нарешті, зібравши всі сили, щоб подолати регіт, Опанас звернувся до сусідки:

— А тепер, Пашо, скажи, хто з них був найближче до і-і-і-стіни?

→ Найближче до стіни сидить оте опудало, — вказала Паша на замріяного поета. — Але я не розумію, для чого таке дурне запитання?

— Я питаю, хто з них найближче був до правди?

— Та всі плели чортзна-що! А я просила хлопця, щоб він не їхав автобусом, бо хотіла, щоб стояв він зі мною до світанку. А останній автобус відходить дуже рано — всього о першій годині ночі. Дійшло? — відповіла Паша і, показавши язика невизнаним геніям, вибігла геть.

Білі привиди заходили до вестибюля, гупотіли незграбними ногами, ляскали долонями, і молочні хітони осипалися з них на підлогу.

— Оце так зима! — вигукували одні, бо фантазії на більше в них не вистачало.

— Привіт від Прадіда Мороза! — намагалися жартувати інші, кидаючи вологі пальта через бильце гардероба.

Ліна автоматично посміхалася їм, бо треба ж бути ввічливою. «До чого всі вони нудні і невиразні», — прялася думка. Нудні і невиразні піднімалися в танцзал і приймалися монотонно шліфувати паркет, залицятися до таких самих нудних і невиразних дівчат або збивалися табунцями і страшенно бездумно патякали бозна про що й для чого.

Ні-ні, Ліна не зневажає їх, просто їй страшенно жаль оцих бундючних гиндиків, що з дня на день тринькають свій час та енергію на танцюльках. Так, саме на танцюльках, бо вона не сміє кощунствувати і називати танцями оте шаркотіння.

— Про що задумались, міледі? — рве Лініне прядиво занадто вкрадливий голос. Ага, це той самий, що вчора і позавчора намагався полонити її дотепами й мімікою, взятими напрокат з індійських фільмів.

— Ви знову забули цигарки? — обминає очима його цукеркову посмішку.

— Ви вліпили прямо в десятку, мем.

— Номер? — збагачена його інформацією, Ліна добуває з правої кишені дешевого імпортного півпальта замусолену пачку «Казбеку». Немає сумніву, що цей галантний джентльмен смалить звичайнісінькі гільзи, котрі щовечора набиває якимось дешевеньким тютюном. Але з якою помпою він стукає мундштуком цигарки об коробку! Як велично чиркає сірником!

— Може, ви підніметесь зі мною на один танець?

— Ні, я не опускаюся до цього.

— О, ангел показує зуби! Але все-таки?

— Слухайте, — каже вона роздратовано, — це гардероб, а не колекціонерня компліментів з позаторішніх фільмів.

— Громадяни, будьте взаємно ввічливі, — метає лозунг чемний кавалер.

— Відвідувачі, не заважайте працівникам виконувати свої службові обов'язки, — ультрачемно посміхається Ліна.

— Може леді назвуть своє ім'я?

— Макбет.

— Я чекатиму вас біля виходу.

— Якщо балеро мають зайвий час, вони можуть скоротати його в товаристві однієї з балерин. — Ліна показала пальчиком угору.

— Ты меня не любишь, не жалеешь...

— Гурток художнього читання працює у вівторок і п'ятницю після третьої, — дає йому безплатну довідку. Хвала Всевишньому, заграли прощальний фокс, і тоненька цівочка людей потягнулася за одягом.

Ліна ненавидить свою «професію», але їй страшенно подобається одягати і роздягати людей. Щось є в цьому магічне й незрозуміле, і коли вона нарешті підшукає собі справжню роботу, їй ще довго ввижатимуться букети людських облич, сміятимуться, сумуватимуть і проситимуть очі. Кінець кінцем сюди, крім професійних шаркунів, знічев'я забивається і чимало гарних хлопців та дівчат. Куди не зажене нудьга! Може, і їй колись доведеться марнувати свої вечори в отакому танцзалі, і помирати від нудотних та порожніх розмов, і вислуховувати комісовані компліменти, і танцювати, «як поведе партнер»...

Хух!.. Нарешті останнє пальго, останнє «до побачення». Можна й додому, але в тьоті Паші сьогодні жах скільки роботи — нанесли снігу, багна, накидали недокурків біля урн. Ліна пурхає по вестибюлю, а тьотя Паша бурчить і проганяє її додому.

— Може, тебе хтось ще й чекає...

— Хто чекає, той дочекається. — Ліна торохтить совком, шастає віником і обстрілює тьотю Пашу кулетметними чергами вражень, а та докоряє їй за нерозсудливість.

— Колись і кортітима, щоб залицялися, та ніхто не захоче... Дівування, воно стече, як вода навесні...

Ліна похапцем одягається і водночас переконує тьотю Пашу, що вона зроду-звіку і не подумає виходити заміж, бо тепер тільки й чути, що про розлучення, а путніх хлопців дуже мало.

— Та йди вже додому, мороко ти моя гостроноса!.. А в хлопцях ти тямшиш, мов коза в рогозі...

Біля виходу її справді чекає білий привид. Він іде поруч, і від його розв'язної галантності не лишилося й сліду. Мимрить щось про погоду і неоковирно жартує. Лініне роздратування дримає в найтихішому закапелку душі.

— Мені подобається, що ти не ламаєшся і не кривляєшся, — каже білий привид.

— То чого ж сам граєшся в денді?

— А так...

— І мене чекав «а так»?

— Трішечки «а так», а трішечки не «а так».

— Мені не треба твоїх трішечок!

— А мені треба!

— Слухай, ти негідник чи ні? — ставить вона питання рубя.

— Може, й негідник, але не дуже, — зітхає хлопець, і вони замо-вкють, і йдуть поруч, і думають про своє.

— Можливо, я дурень, — раптом каже Недуженегідник.

— Дійсно, це ймовірно, — погоджується Ліна.

— А ти розумна?

— Хтозна. Мама каже, що я злюка.

— Твоя мама — великий чоловік!

І вони йдуть, а місто спить, а сніг валить і валить, і ліхтарі від снігу такі чудні й казкові, що Ліні здається, ніби вона ступила на іншу планету. І скільки загадок і несподіванок чекають її в цьому дивному, незнайомому, білому, рідному місті!

Він так і не посмів узяти її під руку і попрощався біля під'їзду, не прохаючи, як інші, постояти з ним «хоч хвилинку».

Ліна впала на біле, як сніг, простирадло і зітхнула тривожно і легко. У сні в неї з очей росли фіолетові квіти.

Омелько Гужко, сухорлявий балакун, скаржився на току вантажникам:

— Що в тих інститутах, їдрі його навиворіт, тільки думають? Понавчають усяких дівок, а тоді маєш з ними рахубу. Ні побалачать, ні виматюкатися.

Кучерявий секретар сільської Ради Трохим Канівець, якого в жнива одірвали од паперів, повчально замітив:

— Положим, без матірщини прожити можна. Оно жінки ж не матюкаються...

— Так то ж баби, — скорчив порепані губи Омелько. — А в нашому чоловічому ділі без цього важко. Прийдеш рано до тракторів, зразу ж тебе обступають з усіх боків — того дай, цього дай, отого дістань. А де його візьмеш? З носа ж не висякаєш... Пошлеш їх усіх к такій матері, і якось мов легше стане. А хлопці дадуть тобі здачі, то й самі підбадьоряться. — Він пихнув цигаркою, вивалив густу хмару диму. — В нашому ділі без цього ніззя.

Парубки дружно загиготіли. Данило аж навприсядки зайшовся. Омелько обминав оте капосне «ніззя», мов турок сало. І якщо воно таки випурхувало з його рота, всі знали, що бригадир тракторної бригади чимось дуже клопочеться. «Ніззя» — то його вуличне прізвисько, і Омелько вже не одну пляшку самогону ставив, щоб його так не дражнили. На тому латалося чимало любителів заправитися на дурняк.

— Чого іржите? — вилаявся Омелько. — Однак тепер самогону не сискать. А балакав я оте до чого? Прийшла сьогодні до мене агрономша та й каже: «Ви думаете що-небудь, коли трактор на оранку пускаєте?» — «А що?» — питаю. «А те, — вона мені, — що ондечки ваш Федько посеред борозни «рятуйте» кричить. Трактор зупинився». «Е-е, баришня, — пояснюю їй, — тут не думки потрібні, а запчасті». — «Ти диви, — прикидається янголом, — а я думала, що до трактора, крім запчастин, ще й голова не зашкодить». Ну мене й зайло. «Багато таких премудрих тут вештається, — од-

казую агрономші, — та тільки за весь їх розум копійку нову жаль дати». Ну, а потім зірвався язик з цепу, і я, значить, закрутив їй кілька обичайок. Вона попервах рака спекла, а потім оговталася і каже: «Матюкаться можна й ворону навчити. А трактор заправляти ворона не втне. А вам треба вміти. То везіть Федькові пальне. Механізатор мені!» Я ледве не провалився від сорому, а вона сміється очима і промовляє: «Як будете матюкатись, то поскаржусь, що поле засмічуєте. Від матюків же бур'ян росте».

— Ну це вже вона заливає! — вигукнув Трохим.

— Я теж казав їй таке, — провадив своє Омелько. — Вона гомонить, що про це і в книжці написано.

— А може, й правда, — озвався лінивий на слова здоровань Данило. — Мені батько теж казали, що земля любить усе чисте — і зерно, і слово, і совість.

— То, може, до неї треба й руки печатним милом мити? — пирснув Трохим.

— Для чого? — щиро здивувався Данило. — Хіба то брудні руки, якщо в них земля в'їлася?

— Руки треба мити до їжі. Гігієнічно. — Трохим вставив учене слово.

— А бідова ж дівка і на язик клепана, — захоплювався Омелько. — Щоб скинуть оце років п'ятнадцять, оддав би жінку сусідові і до агрономші підсипався б. Але ніззя, — зітхнув чоловік, і знову звалився на нього мішок парубоцького реготу. Все село знало, що бригадир любив свою Олену шалено й несамовито. Колись посмів її вдарити, і вона забрала руденьких близнят й майнула до матері.

Він благав її повернутися, став навколішки, але марно. Тоді Омелько ліг під ворітьми й сказав, що не встане і ріски в рот не візьме, доки Олена не простить йому.

— А не простиш, то вмру. Тільки перед смертю собі кулака відрубую.

Він лежав колодою біля воріт два дні і дві ночі, — добре, що літо було, — а третього дня сипонув дощ. Змилувалася тоді Олена й забрала його в хату.

— Ой, скажу тітці, — давився реготом Трохим, — доведеться вам язика рубати.

— Ну, вона не така дурна, як ти, і розуміє, де в жарт, а де до діла, — насупився бригадир. — А на твоєму місці я не ловив би гав. Таку дівку, як агрономша, не зустрінеш, хоч три дні пішки шмаляй.

— Що це ви, дядьку, мене тут висватуєте? — сполохав тиху бачку грудний дівочий голос. — Ще подумують, ніби я вас найняла. — Вона стояла перед хлопцями і грала карими очима. Губи ясніли посмішкою, а ніс задерикувато стирчав угору.

— Та це я не про тебе, — огризнувся Омелько. — Яка з тебе краля, коли ти підстрижена?

Примхливість відразу як вітром здуло, і на її рожевому обличчі вже малювався інший клопіт:

— Чи йтиме ще машина в село?

— Та ждемо ж оце. Тут хіба що на одну ходку лишилося, — сказав Данило.

Всі почули себе ніяково і мовчали. Сонце з-за обрію прощально махало червоною косинкою, і дівчина впивалася тим прощанням. Вона втомлено присіла на ручній каламашці та й засумувала під перехресним вогнем парубочих зіниць.

— А в якій же книжці написано, що від матюків бур'яни ростуть? — порушив мовчанку Данило. Дівчина повела бровою на Омелька. «Ич, старий брехун, а казав — не про мене тельняк», — торжествувал її погляд.

— Забула, як зветься. Дуже давно читала. — Вона знову була весела і жвава, і ніхто не повірив би, що дівчина взагалі сумувала колись. — А чого ви, хлопці, такі похнюплені? Не обідали, може? Так у мене цілий вузлик ласощів усяких. — Вона спурхнула з свого сидала, блискавично послала газету і припрошувала: — Хто не боїться, що причарую, їжте! Тільки щоб потім називали мене Тама-рою, а не агрономшею. Добре?

Вони відщипували від крайця дрібні шматочки, кидали їх у роти і дякували їй очима не за їжу, а за щирість.

У небі вже проростали перші зорі, а в душах крізь кірку насто-роженості проштрикувалися перші пагони довір'я. І капосні цвіркуни підгледіли те проростання й розплескали про це по всьому полю, а коники не вірили їм і спросоння виплигували на тік, щоб на власні очі пересвідчитися в тому.

Коли довгождана машина намацала своїми довгими віями каламутний тік, бенкет каламашки вже закінчився, і Омелько Гужко подавав на десерт щось дуже легке й приємне, бо всі наввипередки пред'являли йому паспорти щирості — посмішки.

Вітер лагідно підштовхував її в спину. Вона вимахувала сумочкою і загравала з вітром — підставляла йому рум'яні щоки або раптом обкручувалася на одній нозі, і він грайливо окреслював її непорочний стан. Дівчина відчувала, що на ній схрещуються цікаві погляди, і їй це явно подобалося. Може, вчора, а може, тільки-но ранком вона відкрила в собі жінку і трепетно переживала це відкриття.

Вона ніби вдруге народжувалася на світ. На сіруватих великих очах раптом заискрилася блискуча вогка поволока, конопляні пасма волосся чомусь поніжнішали і прищулилися до лобика, а тіло стало таким легким і слухняним, що вона й сама дивувалася, як це вітер не вхопить її на свої легкі лапаті крила і не понесе кудись далеко-далеко.

Дівчина була об тій порі, коли кожного манить щось загадкове, незбагненне і таємниче. Вона ще не знала, що то звичайна потреба юності кохати і бути коханою. Вона тільки знала, що прагне чогось дуже гарного і ще не звіданого, чогось такого, без чого й жити не варто. Дівчина йшла на роботу. Цілий вечір і ранок мати начиняла її інструкціями і годувала повчаннями, а вона дослухалася лише незрозумілої бентеги свого ества. Ну й що, коли вона вперше йде на роботу? Колись вона й до школи йшла вперше, а потім це стільки разів повторювалося, що аж обридло.

— Тато насилу підшукав тобі місце, — наставляла мати. — Тримайся його. Робота чиста, і люди там гарні.

Подумаєш, люди там хороші! Ніби в іншому місці немає ще кращик. Ось вона стоїть в автобусі, і всі на неї дивляться такими добрими очима. Хіба в поганих людей бувають добрі очі? І, взагалі, хіба погана людина стане дивитися на гарну?

Вона випурхує з автобуса і, заграючи з білим сніговієм, біжить до заводууправління.

— Де тут завком? — довірливо запитує в вахтера.

— Це, дочко, на третьому поверсі праворуч, — каже він їй цілком серйозно, як і личить вахтерові говорити з дорослою людиною.

— Я прийшла на роботу. Мене звуть Оксана Оришечко, — на повному серйозі доповідає вона вже підтоптаному чолов'язі з темними очима і галявиною серед чорної чуприни.

— Ага. Дуже приємно, — відповідає той і міряє її лінивим поглядом. — Я голова завкому Крекотень. Для відвідувачів товариш Крекотень, для вас — Микола Панасович.

Він запалює цигарку і не дуже доречно запитує:

— Де вчилися друкувати?

— У мами. Вона друкарка.

— Сідайте за машинку.

Він диктує їй метрів сорок бездумності з протоколу чи газети, а потім безбарвним голосом підбадьорює:

— Добре. Молодець. Зрідка це нам ставатиме в нагоді. А тепер підшійте газети, бо тут справжній кавардак. — І простує до свого кабінету.

Оксана мугиче пісеньку про сніг і вітер, газети тріпотять в її руках сірими крилами і слухняно лягають одна на одну. Вона з легеньким вихлясом огинає стола з підшивками і заходить до кабінету.

— Миколо Панасовичу, газети підшиті.

— От і добре.

Якусь хвилину чути лише його важке дихання.

— Якщо будуть відвідувачі, кажіть, що прийматиму з другої години. Зараз зайнятий. — Перед ним лежить розгорнутий журнал, у голосі його лінь і втома.

— А що мені робити? — вихоплюється в неї.

— Не спіши поперед батька в пекло, — несподівано переходить на «ти». — Будеш потрібна — скажу.

Знічев'я вона гортає підшивки газет, друкує листа знайомій у село, скорботно заглядає в маленьке дзеркальце. Часом її викликає Микола Панасович:

— Надрукуй список заочників.

— Зніми копію з цього листа. Два примірники.

Стікає день. Проповзає тиждень. На незриму вісь часу намотуються одноманітність і нудота. Шурхотять папери і стукає серце.

— Коли вже я почну щось робити? — питає вона одного разу.

— Ти прекрасно справляєшся з обов'язками.

— А хіба в мене так і не буде справжнього діла?

— Справжнього діла? — Микола Панасович навіть осміхається. — Наївне ти дівчисько. Кожне діло — справжнє. Так нас учать.

Вона починає щось палко доводити, а він поблажливо і докірливо хитає головою. Йому смішно чути її докази. Він — син свого часу. Колись якось висунувся, його підняли і посадили в це крісло. І він сидить. І сидітиме без жодних нарікань, доки не пересадять в інше. Як це завжди буває з людьми низької культури і убогої душі, совість його не турбує. Він навіть зверхньо дивиться на людей, особливо неспокійних, і вважає себе незамінним. Порожнечу справді нелегко замінити чимось.

— Знаєте, Миколо Панасовичу, — несподівано для самої себе каже Оксана, — завтра я не прийду на роботу...

Вона не чує, що він бубонить їй услід. Вона вже біжить по східцях, сумочка викреслює кола, а в грудях оживає щось незмірно дороге і ніжне, відвойоване в байдужості.

Оксані знов хочеться, щоб на неї дивилися. І справді, в автобусі вона ловить чийсь погляд. Ага, це он той чорнявий. Він зводиться з місця і пропонує:

— Сідайте, будь ласка.

— Я зараз сходжу, — прямує дівчина до виходу, почувавши на собі його незвичайний погляд. Перед тим, як зійти, вона озирається, раптом показує парубійкові кінчик язика і виплигує на асфальт.

Вітер підхоплює Оксану на свої білі крила, вона кокетує з ним і зовсім не думає про те, що мама страждатиме від її нерозважного вчинку.

Не привітавшись, він повісив на стілець сірого піджака і заходився долонею витирати піт з лоба.

— Ти давно працюєш з Сергієм?

— Другий рік, — відповів я.

Він довго тарабанив пальцями по столу.

— Я знаю його з дитинства. Він був моїм другом, а тепер став ворогом. Я не знаю, чи він простить мене.

— Люди часто стають ворогами без причини, — сказав я, аби не мовчати.

— Він має право ненавидіти мене. — Я бачив, як важко Борисові зізнатися в цьому. Він добув з кишені кілька жовтих, наче настояних в нікотині аркушів, і поклав їх на стіл.

— Це історія вашої сварки? — зацікавився я.

— Ні, це зойк його душі і, коли хочеш, історія моєї підлості.

Мене коробило це одверте самобичування, бо хіба щирий падлюка здатний на щире каяття? Підлість завжди певна своєї сили і правоти.

— Я не вірю театральним жестам, — сказав я і побачив, як забігали тіні по Борисовому чолю. — І, крім того, чим я можу зарадити? Я не беруся мирити вас, бо Сергієві не потрібні такі друзі.

— У Сергія мало друзів, я знаю. Він не вірить нікому. Ні, ні, ти не заперечуй, — він дивився мені в очі, не блимаючи. — Я вбив у нього віру в людей, ти можеш повернути її, — вгадавши на моєму обличчі досаду і протест, він схопився з місця. — Не відповідай нічого. Спершу прочитай.

Кленучи себе за слабохарактерність, я все ж розгорнув жовтий рукопис і мляво занурився в читиво.

I

Хтось легко доторкнувся мого плеча, відхилив край ковдри.

— Спить.

— Буди його.

Голоси були знайомі, але ранкова млість і дрімота не дозволяли мені зосередитися. Я навіть не збирався впізнавати цікавих. Та перегодом ковдра сковзнула на підлогу, а слідом за цим хтось почав реготати. Потім регіт затих, і до болю знайомий голос забубонів над вухом:

— Серьога-двонога, побійся Бога...

Я зірвався з ліжка.

— Борис? От чортяка! Де ти взявся?

— Ага, впізнав-таки. Але перше, ніж лізти обніматися, піди вмийся.

— І вмийся, — я позіхав і посміхався, безрезультатно шукаючи ногами нічні туфлі. — Все-таки, як ти потрапив прямо сюди? Я іноді сам тут блукаю.

— Ну, це не дивно. З твоєю розторопністю... Швидше повертайся, я приїхав до Києва тільки на два дні. Тобі доведеться стати моїм екскурсоводом.

— Ого, яка нудота!

Мій однокурсник Віктор, з яким я наймав кімнату, спантеличено дивився на цю зустріч і завзято кліпав очима.

Борис три роки тому кінчав зі мною школу, і я знав його досить пристойно, щоб не заперечувати його примхам. Київ його цікавив не більше, ніж Древній Рим. Але в ньому вистачило запалу доїхати до Софіївського собору. Спостережливість у нього була диявольська, і після десятихвилинних оглядин він самовпевнено проголосив:

— Ручаюся, що бані позолочені. А це, очевидно, Богдан.

Як і всякий провінціал, для повної гармонії почуттів Борис збагатив свої враження порцією дешевого морозива, проковтнув його з фантастичною швидкістю і, облизуючи губи, заявив:

— У Києві дуже мало вродливих дівок. В наших Лубнах і то більше. Ходім на пляж.

І ось ми на пляжі. Мій кмітливий супутник по дорозі встиг підмітити, що Дніпро ширший від Сули, сказав, що така маса води викликає в нього підозру і тому він купатися категорично відмовляється.

— Буду вартувати твій одяг і мружити очі дівкам. Це я вмю. Та й, признатися, я без трусів.

Це було більше, ніж до речі. Я чомусь не дуже радів його товариству, але давнє знайомство не дозволяло безцеремонно попрощатися з ним.

Я плавав один і не звертав жодної уваги на те, що діялося довкола. Мою насолоду перервав стурбований голос:

— Не пливіть туди, там вир! Я знаю. .

Остерігала дівчина. Я оглянувся і наші погляди зустрілися.

— Там вир, — повторила вона.

Я вдячно посміхнувся їй, пірнув і вплив прямо перед нею (я дивлюся у воді, тому цей фокус був для мене дрібницею).

— Спасибі.

— Ні за що. А ви купаєтеся, мабуть, рідко?

— Навпаки. Просто цей вир не страшний.

— Чого ж вернулися?

Ми пливли поряд, і я чув, як вона легко дихала.

— Ви непогано плаваєте, — зробив я сміливий висновок.

— Ви теж. Знаєте що, давайте позмагаємося, хто більше про-
буде під водою.

— Згода. Тільки я не вірю дівчатам. Особливо русявим. Візьмемо-
ся за руки — хто перший смикне, той програв.

Ми тричі повторювали цю затію, і я виграв.

— Ви не щадите мого самолюбства, — образилася вона.

— У мене є своє.

Течія зносила нас униз, і ми повільно наближалися до широкого
затону.

— Я вас побачу коли-небудь? — спробував я реставрувати розмову.

— Звичайно.

— Де?

— На екрані. Я актриса.

— Актриса? До побачення. — І я повернув убік.

Вона засміялася і швидко догнала мене.

— Ви розсердилися. За що?

— Та ні. Просто знайомство наше недоречне.

— Чудний. Але чому?

— Я такий собі студент. Що може бути спільне в нас? Хіба трохи
побавитися.

— А хоч би й так? Ви нічого не втрачаєте.

— Нічого і не виграю. Та й, зрештою, я не цяцька.

Ми виходили на берег. Незрозуміле роздратування будила в мені
ця на диво вродлива дівчина. Вона була така струнка і крихтна, і
від неї віяло чимось несказанно ніжним.

— Ви актриса чи русалка? — з удаваною грубістю запитав я і
з удаваною байдужістю застрибав на одній нозі, витрушуючи
воду з вуха.

— І те й інше,— вона спокійно стежила за моїми анархічними діями. — Ви, може, нарешті захочете взнати моє ім'я?

— Можливо, але не зараз. Почекаю, доки станеш зіркою.

— Тоді я скажу сама! І негайно.

— Не треба. Однак затулю вуха.

— Ви неможливий. Але я не відстану, доки не взнаю, хто ви такий.

— Якщо вам це вдасться, я зумію оцінити ваші міліцейські здібності.

— Ви занадто ввічливий, — бідна Русалка ледве не плакала. Очевидно, жінок ніщо так не допікає, як байдужість. Мене охопила неждана радість, але я все-таки знайшов сили, щоб флегматично відповісти «дякую», і попрямував до пляжу. Русалка йшла поруч, бренькала пальцем об губи і зрідка зиркала на мене. Слово честі, в її очах світилася не тільки образа.

— Сержога-двонога, де тебе носить? — ще здалеку закричав темпераментний сторож майна. — Я скоро загину від нудьги.

— Вода сьогодні така приємна, — сухо і невдоволено відповів я, вмощуючись на піску. Русалка відважно сіла поруч.

— Хто це? — не стримав своєї цікавості Борис.

— Не знаю. Певне, водяна царівна. Я впіймав її у Дніпрі.

Русалка гордо мовчала і зосереджено пересипала пісок.

— Ти міг би познайомити нас.

— Я сам її не знаю.

Я перевернувся на спину, закрив очі долонею і прикинувся, ніби мені чхати на їхню присутність. Скоро вони стали перешіптуватися. Доносилися окремі слова з розмови моєї дивної компаньйонки і периферійного Дон Жуана, але про що вони гомонять, я так і не втямив. Я вирішив помститися і прикинувся, що сплю. «Отямився» я від легкого дотику. Наді мною стояла Русалка і сміялася:

— Боже мій, до чого все-таки нечемний. Він спить!

— Хто? — роздратовано запитав я і, щоб посилити ефект, покосився на Бориса. Він самовдоволено та розуміюче посміхався.

— Ходімо купатися,— люб'язно запросила Русалка.

Я мовчки встав і пішов за нею в Дніпро.

II

Через кілька днів я отримав листа і був страшенно здивований.

«Сергійку! Ручаюся, що це послання буде для тебе несподіваним і, можливо, дасть підстави гадати, ніби я чіпляюся до тебе. Ну й

думай що завгодно. Ти вже думав, що я ніколи не визнаю, хто ти, а вийшло навпаки. Твій земляк дуже балакучий і розповів мені все. Я навіть знаю, що в школі ви підстрелювали за однією дівчиною, і вона віддала перевагу йому. І правильно зробила — ти такий дурний і недогадливий, чи, може, злий? Якщо в тебе є совість, зайди коли-небудь, або напиши.

Зіна-Русалка».

328 Далі йшла адреса і повний титул автора, а потім інформаційне повідомлення: «У нас дзвінок не працює, так що стукай».

Мені дуже сподобався тон і стиль. Я спробував якомога стриманіше і веселіше відповісти їй.

«Русалонько! Я не прихильник епістолярної творчості, але хочу віддати тобі належне — ти молодчина. Більше того, я покохав би тебе, коли б ти була років на п'ять молодша. Але, на жаль, двадцятилітніх актрис майже не буває. До речі, твоя дитяча безпосередність досить мила, вона пасує тобі. Ні дзвонити, ні стукати мені не доведеться. Лінь. Бувай.

Рибалка».

Відповідь прибула негайно.

«Я вчора одержала твого зухвалого листа і півдня вартувала біля університету, щоб надавати ляпасів автору. Але ти досить спритно уникнув заслуженої нагороди. Думаєш, я не бачила, як ти шмигнув у тролейбус? Я не настільки примітивна, щоб не здогадатися сісти в наступний і мчати на вокзал. Жаль, що електричка відійшла перед самим моїм носом.

Тільки ти здатний думати, що мені аж двадцять п'ять літ, бо насправді їх всього вісімнадцять. Можеш приїхати, і я покажу тобі метрику. Між іншим, дзвінок уже справний.

А твій Борис дурень — він прислав мені плаксивий трактат про мою красу і запевняє, що я гарна, мов медом помазана.

Русалка».

Це вже було занадто. Лють і досада так і рвалися з мене. Я написав гнівного, але плутаного листа і відправив їй. Ось ця бездарна писанина.

«Шановна! Твої байки мені добряче огидли, і я хочу покласти їм край. Не стану заперечувати, що ти прекрасно зіграла дитячу роль у цій комедії, але досить. Завіса падає. Я не настільки тупий і обме-

жений, щоб дозволяв бавитися зі мною вродливим лялькам. Якщо маєш хоч мізерні останки порядності і сорому, відстань. Не здумай писати ще — читати і відповідати не буду».

III

ТОМ

1

329

Я живу в невеличкому робітничому селищі під Києвом. Тут немає міської беззмістовної суєти, але немає і сільського сонного спокою. Вечорами шумить сосновий бір, і тривожні гудки паровозів не порушують його величавої байдужості. Я люблю слухати його мову, але вона не чарує мене — така монотонна, поважна, горда. Я ходжу далі, в яри, де, мов крізь сон, марять видіннями столітні дуби, безтолково сваряться осики, і клени — безнадійні песимісти — зітхають за молодістю. Це єдина моя розрада і розкіш.

У мене немає друзів, кого б я безтямно любив і кому б беззастережно вірив. Я не зневажаю людей, але чомусь прагну триматися осібно. Це, мабуть, тому, що я бачу всіх наскрізь. Я хочу, щоб люди були щасливими, але для цього їх треба зробити спершу розумними.

Сьогодні в лісі мене чекала несподіванка. Якись диваки в музейних шароварах, розшитих жупанах та чорних і сивих папахах метушилися в яру, качали доісторичні гармати і неймовірно галасували. Десятки роззяв сиділи на деревах, сотні щільним кільцем стояли навколо яру.

Повертатися додому не хотілося, і я став походжати між збудженими неробами. Коли спустився до греблі, мені заступила дорогу кумедна проява у старомодному платті.

— Я знала, що побачу тебе. Не впізнаєш?

— Русалка! Для чого ти нарядилася в це ганчір'я?

— Хіба не бачиш — іде зйомка.

— А-а, я й забув. Ти ж актриса.

— І ніяка я не актриса. Просто в мене хвора мама, і я знімаюся в масовках. Тоді я просто похвастала. І чого ти так на мене в'ївся?

— Не дійшло, значить?

— Я тебе, Рибалко, ненавиджу! Мені охота відлупцювати тебе.

— Спробуй.

— Трохи жаль, — зітхнула середньовічна красуня. — Якби ти знав, як мене дратує твоя флегматичність!

— Я можу звільнити тебе від моєї присутності.

— Та ні, вже так не буде. Зйомка кінчається, і я не відйду від тебе, доки ти не поясниш все до цурки.

— Що ж тобі пояснювати?

— Чого ти злишся?

— Я просто був роздратований і написав, можливо, зайве. Ти об-
разилася?

— Ні, я була задоволена.

— То чого ж тобі ще треба?

— Зараз я піду переодягнуся. Ти почекай. Я швидко.

— Я не ждатиму.

— Тоді я прийду додому!

— Я можу там не бути.

— Все одно колись прийдеш. Я дочекаюся!

— Ну, гаразд. Іди переодягайся.

І чого я так ламався, що тепер аж самому противно згадувати?

Ми довго гуляли в лісі. Русалка так багато говорила, що запам'ятати все зміг би хіба досконалий кібер. Хилюлося за північ, коли ми спохватилися і побігли до електропоїзда. Здається, в нашому вагоні ми були тільки вдвох. Заспаний кондуктор єхидно глипав на нас, але і Русалку і мене це турбувало менше всього.

Місто спало тривожним електричним сном. Ми вдвох ішли безлюдними вулицями, і коли над нами зависочили склепіння мостів, здавалося, ніби ми спустилися в катакомби, а Зіна сильніше стискувала мою руку і шептала:

— Тут водиться шантрапа. Ти не боїшся?

Скоро ми справді зустрілися з годованцями ночі. Флегматичний юнак грубувато попрохав у мене припалити. Він зробив глибоку затяжку, артистично сплюнув і спокійно заявив:

— Така молода, а вже бл...дь.

— Ти кретин! — несподівана лютя кров'ю ударила мені в скроні.

— О! Ти, здається, лаєшся? Це нечемно. Доведеться для першого разу відпустити тебе в самих трусах.

Я помітив, що ззду до нас наближаються ще дві постаті.

— Зійди з дороги, — я впритул підійшов до вдячного курія. —
Зійди з дороги!

Він спокійно витяг фінку і не без презирства процідив:

— Роздягайся. Ви, мамзель, також.

Я, очевидно, здорово перетрусився, бо тільки тепер згадав про Зіну. Ні, так осоромитися я не міг! Боксер з мене був непоганий, і

скоро пасинок ночі з розчавленим носом повалився на асфальт. Я схопив Зіну за руку:

— Тікай, дурна!

Бідна Русалка ледве переставляла ноги. Ми відбігли всього метрів тридцять, поки наші благодійники встигли отямитися. Позаду почувся погрози, густо пересипані емоційним матом.

Але ми вже виграли час. Зіна нарешті зрозуміла, в чому справа, і страх надав їй такої легкості, що я ледве встигав за нею. Шантрапа відстала, бо ми вибігли на освітлену вулицю.

Ішли мовчки, поки відсапалися.

Зіна зблідла, руки її тремтіли, але балакучість знову повернулася до неї.

— Ти шикарно його стукнув. Я навіть не зрозуміла як. Ти боявся? Їх було з десяток.

— Їх було троє.

— Справді? А мені здалося... Ну, це пусте... На вокзал тобі доведеться йти іншим шляхом. Я покажу.

— На вокзал мені йти не треба. Остання електричка відійшла півгодини тому.

— Ну, тоді залишайся в нас. Справді, як я раніше про це не подумала?

— Перестань плести нісенітниці. Ти сама прекрасно знаєш, що я в тебе не залишуся.

— Дурень! Але чому?

— Просто негарно.

— Ну й що? Шантрапи не боявся, а спати зі мною в одній кімнаті хіба небезпечніше?

Вона й сама зрозуміла комічність цього запитання. Ми засміялися і пішли повільніше. Так і проходили по вулиці до ранку.

IV

Зіна цілком заволоділа мною. Тепер я не дивився на неї з погордою і все частіше знаходив привід, щоб на хвилину-другу забігти до неї. Ці приводи були наївними і немудрими, але вона з дитячою щирістю вірила, що без її порад я кроку не можу ступити. Між іншим, вона не дуже й помилялася.

Зіна була милою дитиною, безпосередньою, простодушною, і фальшивила тільки тоді, коли самовіддано пробувала гніватися на

мене. Особливо її дратував мій нігілізм. Здебільшого вона й затівала ці розмови.

— Минулого разу ти говорив, — починала вона, кусаючи пухленьку губу, — що жорстокість завжди злочинна. А якщо вона в ім'я майбутнього?

— Бачиш, Русалко, — відповідав я глибокоумдро, — там, де пахне кров'ю, щастя і радість інших нагадують мені варварські вакханалії над сплюндрованим Римом і Грецією. Варвари в ім'я майбутнього знищили рабство, але вони не пощадили і багатющої культури. Вони прирекли людей ціле тисячоліття лишатися дикунами і крестинами. Цей шлях нерозумний. Люди повинні знайти інший. Для цього і жив Ленін.

— Але ж і Ленін умів бути жорстоким.

— Це брехня! — кричав я. — Він був безпощадним, а не жорстоким. І це природно — правда завжди безпощадна. Ні, крові на ньому нема.

— А революція, а громадянська війна?

— Він не вбивав, — уперто продовжував я. — Він тільки скинув у могилу те, що вмерло і смерділо.

— Ти вмєш викручуватися, — скаржилася Русалка. — А я не вмю. Але чого ж ти хочеш?

— Я просто не бажаю, щоб моє життя залежало від уміння дипломатів-канатоходців балансувати над прірвою. Вони ожиріли і кожної хвилини можуть зірватися. І тоді рватимуться атомні бомби. Це страшно.

— Ти розумний, — дорікала мені супротивниця. — І я тебе люблю, хоч ти вредний і дурний.

Ця логіка здавалася мені розумнішою від найстрункіших умовиводів геніальних мислителів. До чого я тоді був премудрим, аж згадувати соромно.

Через два місяці, коли я був на практиці, Зіна прислала листа.

«Сергіюку, мені дуже нудно без тебе, навіть посваритися і то ні з ким. Мама зараз лікується в Кисловодську, а я сама і мені страшно, бо твориться щось неправдоподібне. Передусім докучає приставанням твій Борис, що вже влаштувався тут на роботу. Він дурний і самовпевнений. Що він проти тебе?

З ним би я справилася, так трапилася ще одна халепа. Ти, певне, не забув тих бандитів, що хотіли роздягти нас під мостом? Їхній отаман Маятник (ти йому здорово розквасив носа) впізнав мене, і

з цього все почалося. Сергіюку, він хоче, щоб я стала його коханкою, і сказав, що вб'є тебе, коли я цього не зроблю. Я сказала, щоб він навіть не думав про тебе, коли чекає моєї згоди. Нічого іншого вгадати я не могла. Для міліції він недосяжний, вона марно полює за ним вже кілька років.

Сергіюку, я нічого не боюся і ладна вмерти, ніж належати іншому. Приїзди, і ми одружимося. Адже ти теж нічого не боїшся, правда?

Якби ти знав, як я тебе люблю, то приїхав би сюди, і ми б убили цього бандита, або вмерли, як Ромео і Джульєтта. Тільки не називай мене дурною за те, що я прошу поцілувати цей папір, бо його цілувала я. Ти такий добрий і не будеш гніватися на свою навіжену Русалку, еге ж?»

Я тоді не повірив, що це серйозно, і вирішив, що Русалка, як завжди, гіперболізує. Я написав їй веселого листа, спокійно діждався кінця практики і повернувся до Києва тільки на початку вересня.

Зіна зустріла мене на вокзалі і довго дорікала за байдужість та безпечність.

— Він так мене вимучив. Він і сьогодні обов'язково підійде до нас і повторить погрозу. Я боюся.

— Якщо це справді так страшно, ми не зустрінемося з ним. Я візьму таксі, і ми під'їдемо прямо до будинку.

— Таксі неймовірно дороге...

— Дурненька, хіба для мене є що-небудь дорожче від хорошого настрою моєї Русалочки?

Зіна вдячно стиснула мою руку і зітхнула.

— Ти такий брехун, Рибалко!

— Бачиш, он він стоїть біля кіоску? З сигаретою. Я ж говорила, що він ждатиме нас.

Ми від'їхали метрів п'ятдесят, і я попрохав шофера зупинити машину. — Почекайте мене хвилин десять.

— Ти куди? — Зіна тримала мене за руку, я чув, як вона тремтіла.

— Піду привітаюся з Маятником. Ти не хвилюйся, все буде гаразд, — я з силою звільнив руку і пішов до суперника.

— Хелло, Маятник. Як твій ніс? Я колись мав щастя стукнути по ньому. Надіюся, ти і надалі дозволятимеш мені цю маленьку розкіш. Впізнаєш мене?

Маятника трохи спантеличила моя нахабність, але відповів він стримано.

— Пригадую. Удар був на славу. Але ж, мабуть, прийшов не для того, щоб просити пробачення?

— Ти маєш рацію. Я просто прийшов сказати тобі, щоб ти більше не стояв тут. Зіна — моя дружина.

— Брехня! — Маятник виплюнув сигарету і повторив: — Брехня! Вона цього ніколи не зробить. Вона знає мою вдачу.

— Не хвастай, Маятник. Твоя карта бита. І якщо ти цього не хочеш зрозуміти, мені доведеться добити й тебе.

— Чудак, як би ти зміг?

— Це вже мій клопіт. А зараз — гуд бай. Мене чекає дружина, — і я попрямував до таксі.

— Я так перетрусилася, — говорила Зіна в перервах між поцілунками і сльозами. — Ти такий відчайдушний і не жалієш мене. Що ти йому сказав?

— Нічого, тільки збрехав, що ти вже моя дружина.

— Він уб'є нас, уб'є, Сергійку. Але раніше я стану твоєю.

Хитаючись Русалка підійшла до вікна і розпустила фіранку.

— Ти не думай, що я бравую. Але навіщо берегти від тебе те, що цей гвалтівник може забрати силою?

Вона линула до мене, плакала і лаяла за нерішучість.

V

Маятник на деякий час облишив свої переслідування, і ми стали забувати про його існування. Тільки в жовтні Зіна одержала від нього листа, по суті адресованого мені.

«Мамзель! Вам ще не обрид цей божевільний забіяка? Передайте йому, що моє терпіння лопнуло. Я хочу негайно говорити з ним. Я благородний чоловік і не люблю конфлікти на любовному ґрунті розв'язувати ударом ножа в спину. Хай він післязавтра о дванадцятій ночі з'явиться під міст, де ми зустрілися вперше. Зі мною будуть два мої хлопчики — тільки на всякий випадок. Він може також захопити з собою кількох колег. Попереджаю, що в разі провокації церемонитися не буду. Сподіваюся, мамзель, ви зуміли оцінити моє терпіння і мої почуття до вас».

Зіна застосувала всю свою владу наді мною, щоб тільки я не йшов на побачення. Але я не хотів, щоб мене вважав боягузом навіть мерзотник. Тоді вона поставила ультиматум: взяти з собою хоч Бориса. Довелося згодитися.

І ось ми під мостом. Залишаю Бориса, стискую кулаки і наближаюся до Маятника. Він стоїть і курить. Позаду дві тіні підпірають колону.

— Ти прийшов? — Маятник спокійний. — Гадаю, ти вже порозумнішав, і ми швидко дійдемо згоди.

— Це залежить від тебе, — закурюю, щоб не хвилюватися.

— Отже, почнемо з того, що ти відмовляєшся від Зіни.

— Почнемо з того, що цього ніколи не трапиться, — механічно поправляю я.

— Непогано, — Маятник усміхається. — Деякі мої хлопчики можуть повчитися в тебе. Але мені цього не треба.

— Да, Маятник. Ти бандит закінчений. Однак ми тут не для того, щоб обмінюватися компліментами.

— Ти не дурак і не боягуз, — Маятник знов демонструє свої зуби. — Але я буду змушений підсадити тебе на небо, якщо лишишся таким упертим.

— Це не так легко, Маятник, — поспівчував я.

— Не думай, що нас тут троє. Я знаю твій характер. На всякий випадок стоїть ще по два хлопчики з обох боків мосту. Це добре, що ти взяв з собою молокососа. Він викличе міліцію і твій труп не валятиметься до ранку.

— Значить, я в сільці?

Маятник милостиво кивнув головою.

— Спасибі за щирість. Тоді доведеться зробити по-твоєму, — я підійшов ближче, простяг йому руку, а наступної миті двома ударами в здивовану морду і шию повалив негідника на асфальт.

Потім у моїх зіницях затанцював хаос. Я чув лемент і прокльони, і це було останнє, що я пам'ятаю. Вже, коли з діркою між ребрами я лежав у лікарні, слідчий сказав, що Зіна привела міліцію дуже вчасно. І ще він сказав, що я осел і що мене дуже мало вчили.

VI

З лікарні мене передали в обійми Миколи Винокура.

Очевидячки він добра людина, але краще б я не знайомився з ним.

Він довго обнюхував мене з усіх боків, вивернув душу, мов кишеньку, і не знаю, чи поживився чим-небудь з неї.

Раз я не стерпів і сказав:

— Чого ви хочете? Невже це такий злочин, що я не доповів нікому про своє рандеву з Маятником?

Він окинув мене явно співчутливим поглядом, вилаявся і поспівчував своїм камерним тенором:

— Чого я хочу? У мене руки сверблять, щоб виставити тебе в три шиї на вулицю.

— То зробіть це, Бога ради!

Він знову глянув на мене, як на закінченого ідіота, і раптом запитав:

— У тебе є вороги?

— Немає.

— Жодного?

Я трохи покопирсався в пам'яті.

— Якщо ви маєте на увазі особистих ворогів, то дійсно їх у мене немає. Крім Маятника, звичайно.

Він довго-довго штрикав мене своїми сірими сердитими очима, потім взяв з шухляди папірця і перед тим, як тицьнути його мені в руки, продзвенів:

— Цікаво, хто з твоїх друзів написав оце?

Я читав ту шпаргалку, відцокану на машинці, і голова моя йшла обертом. Якийсь падлюка писав, що я «знайшов помилку» в марксизмі і тепер мізкую, як би накивати п'ятами за кордон. Маятник нібито взявся доправити мене туди, але в останню хвилину ми посварилися. Ще там було написано, що я зоологічно ненавиджу радянську владу і навіть пробував створити підпілля.

Я не втримався і зареготав. Слідчий вихопив у мене з рук папірус і кинув його в шухляду.

— Ану вгамуйся ти, осел!

— Ви вірите, що там є хоч зернина правди?

— Допитую тут я, — гримнув він, а потім додав м'якше: — Коли б вірив, то не показав би його тобі. Взагалі ти не бачив цієї гідоти, — він зиркнув у шухляду.

Він довго мовчав, потім поскаржився:

— Ти влізь у мою шкіру. Я веду не слідство, а чортзна-що. Мені не треба доводити твою вину. У мене немає і не буде жодного доказу, окрім оцієї шпаргалки. Але ти... ти маєш докази, що невинен?

— Але ж це очевидно!

— Дуже ти розумний, хлопче. Ти не намагався створити підпілля? Де докази, де свідки, що це й справді так? Ти знайдеш людей, які посвідчать, що ти і не думав і не гадав про втечу за кордон?

— Але такі ж звинувачення можна висунути першій-ліпшій людині!

— Йдеться не про першого-ліпшого, а про тебе.

— Мене знають на курсі...

Винокур презирливо поморщився і махнув рукою:

— Я говорив з твоїми однокурсниками. Всі кажуть, що ти відлюдькуватий і замкнутий. Тільки один — Віктор... як його... ну, отой, що жив з тобою, заявив прямо: Сергій чесний хлопець, хоч і з заскоками. Він написав петицію, бігав збирати підписи, але ніхто не захотів його слухати.

Він знову довго мовчав, а я колупався в черепі: що б йому відповісти?

— Що трапилось з твоїм дідом? — раптом ввірвався він у мою задуму. Я здригнувся.

— Діда забрали в тридцять сьомому. За що — ніхто не скаже. Він був комуністом з тринадцятого року. Батька розстріляли німці. Він партизанів.

Не знаю, чому мене раптом ніби прорвало. Я розповів йому все-все про себе і маму і сказав, що мій арешт доб'є її.

— Напишіть їй, що мене кудись послали... ну, у відрядження... кудись далеко... або з делегацією... Що завгодно, тільки... не правду...

Я раптом розхникався, мов школяр, сльози лилися з очей, як вода з несправного крана. Я сидів, і хлипав, і не міг взяти себе в руки, бо по всьому тілу качалися судороги. Чорти б того побрали, хто вигдавав сльози і всяку рідню! Коли б я був з інкубатора, мов курча, то жив би собі, як трава, і ні про кого не думав, і про мене ніхто не думав би.

Може, мені так здалося, але Винокур теж ледве не розрюмсався. Він відійшов у куток і довго стояв спиною до мене. А може, йому було гидко дивитися, як нюняє такий бугай. Нарешті він повернувся до мене і сказав:

— Ну, досить. Як тобі не соромно? Іди спочинь.

Мене відвели в камеру.

На другий день він сказав мені найстрашніше.

— Нам треба думати про тебе. Про маму вже пізно.

Я скочив, мов ошпарений, і благально дивився йому у вічі. Він схилив голову і майже прошепотів:

— Так. У неї розірвалося серце, коли знала... Їй написав Віктор. Це було тиждень тому.

— І мені не дозволили навіть... попрощатися з мамою?

Він був страшенно білий. Мов чортзна-що. Він не міг дивитися не те, що мені в очі, а навіть у мій бік. А що він винен? Це той вишкребок, що заклав у машинку свій брудний папір, убив мою маму. А може, і діда? А може, той самий вилупок з розбовтька продав і мого тата?

— Осколок її серця стримить у моїх грудях, — чувся далекий тенор Миколи Винокура. — Я повішуся, якщо не визволю тебе з цієї клітки.

«Повіситися — це гарна ідея. Спасибі, що підказали», — це я подумав, а вголос мовив зовсім інше:

— Тепер мені однаково.

Потім тижнів зо два мене допитував один сухар з головою, немов більярдна куля. Він розставляв мені стільки пасток, що я врятувався тільки тому, що не боявся в них попасти. Хотів запитати, де Винокур, та спохватився. Для чого кидати тінь на добру людину?

Уже на волі я дізнався, що Винокур заради мене їздив у Москву до якоїсь великої шишки. Мене випустили після того, як посадили одного гада-міністра. Жаль, що тільки одного.

На волі мене чекав Віктор і лист від Зіни. Вона писала, що я по-кидьок і їй краще ковтати кактуси, ніж бачитися зі мною. Щоб ти вдавилася тією слиною, що виплюнула мені в душу! Зрадниця!

На курсі всі стали такими запопадливими і чемними, що блювати хочеться...

Я сиджу в кухні за непривітним столиком і, коли пишу, він рипить в такт моїх рухів. Весняні ночі короткі, особливо остання ніч у житті.

Мотузок лежить у шухляді. Через кілька хвилин я візьму його звідти, а на його місце покладу оцей лист. Кому потрібне моє життя, коли воно не потрібне мені?

Я стомився. Кінчаю.

VI

Я відірвався від паперів і глянув на Бориса.

— Цьому позерові дійсно довелося не солодко, але причому тут ти?

Він добув з кишені ще один неймовірно потертий аркуш і мовчки віддав мені.

«Гадюко! — прочитав я. — Ти пам'ятаєш, як прийшов увечері до мене і сказав: — Сергія перевели з лікарні у в'язницю...

— За що? — стрепенулася я.

— Ми його не знали, Зіно, — скрушувався ти. — Він був зовсім не такий...

— Що він зробив? Кажі і не вимотуй жил!

Ти довго м'явся, а тоді оперіщив мене по серцю.

— За розпусту і бандитизм. Він — колега Маятника. Всі оті «зіткнення» — лише трюк, щоб заволодіти тобою... У нього було безліч таких, як ти...

Мене теліпала малярія, я ревла і проклинала тебе за брехню, але ти... ти «був» у слідчого, «розмовляв» з прокурором, нарешті, «бачився» з Сергієм.

— Сергій не захотів навіть говорити зі мною. Я запитав: «Що передати Зіні?» — «Скажи їй, — засміявся він, — що в своєму гаремі я відводив їй третє місце. Може пишатися», — ти говорив це чи ні, мокрице?

Як я повірила тобі? Боже мій, що я за нікчема! Сьогодні прийшов до мене Микола Винокур — це той слідчий, що вів Сергійкову справу. Він ледве не впав з несподіванки, коли дізнався, чому я порвала з Сергієм.

Жалюгідний інтригане! Ти хотів пробудити в мені якесь почуття до тебе. Ти досяг мети: я гидує тобою!

Я йду до Сергія і плазуватиму перед ним навколішки, доки він не простить мене, ідіотку. Але ти... ти знаєш, які в нього кулаки. Якщо ти завтра ще будеш у Києві, то післязавтра будуть твої похорони. Винокур сказав, що він вестиме слідство і ніколи не доведе його до кінця.

Гидує! Гидує! Гидує!»

Я вивчав листа, ніби хотів прочитати щось ненаписане. Тільки тоді, коли мовчанка начинилася динамітом, я люто запитав:

— Хіба не ти писав на нього анонімку?

Він скорчився, скривився і квакнув:

— Сергій ладнав петлю, коли до нього ввалилися ти і Зіна...

— Ти хочеш йому повернути віру в людей?

Він закивав головою, і мені здалося, що в нього ворущається вуха.

— А звідки ти взяв, що він не вірить у них? — Цим запитанням я розстріляв його впритул. — Він ладнав петлю тому, що зневірився в собі.

Він довго вовтузився і, мабуть, намагався думати, бо я чув, як скрипів його мозок. А втім, то скрипів стілець.

— Знаєш, — сказав Борис, — не можна ж каратися все життя. То все було через Зіну. Зараз вона мені байдужа, а Сергія я люблю по-старому...

Дикий регіт навалився на мене.

— Знаю, що це смішно, — провадив Борис. — Але справді я люблю його.

— Тоді піди і порозумійся з ним.

— Сергій, може, і не підозрює, що я стільки завинив перед ним. Але Зіна... вона витурить мене. Якби ти переговорив з нею і взнав, чи вона сказала йому...

— Слухай, Борисе, — сказав я, — давай говорити начистоту. Що ти хочеш від мене?

Він знову довго вовтузився і шукав потрібних слів, мов нитку в коконі.

— Мені обридло жити в закапелку. Я хочу бути з людьми. Ну, я винен. Але ж...

— Словом, ти хочеш мати гарантію, що Сергій мовчатиме, якщо ти знову появишся в Києві?

Він вивчав і вивчав паркет. Я ледве почув його «так».

— То для чого вся ця мелодрама з каяттям. Навряд, щоб Сергій захотів бруднити об тебе руки, — мені чомусь дуже хотілося стати прокурором. — А взагалі тобі краще в закапелку сидіти. Сергій погидує, але я і Зіна... Ми ніколи не забудемо, як витягали його з петлі. Та я кричатиму на всіх перехрестях, що ти гадюка...

Він схопив піджака і пустився втікати, а я, мов одержимий, кричав йому вслід:

— Я ходитиму по всіх усюдах і гвалтуватиму: «Люди! Між вами плазує гадюка. Не повірте їй знову!»

Мені привиділося, що тролейбус, в якого він пірнув під моїм віконом, скривився від огиди.

Він прийшов з війни з партійним квитком, чотирма орденами, однією рукою і двадцятьма ребрами. Коли відбухкав у хаті бубон, ухекався хтозна колишній баян, а гості перепили й переїли все, що недожувала війна, і розійшлися, Петро сказав матері:

— Передай Мотрі — нехай виходить заміж...

Мати сплеснула репаними долонями:

— Вона ж тебе, як Бога ждала!

— Ну й що... Хай виходить заміж, — повторив голосом, сповненим безпросвітної досади і терпкого полину.

— Ти думаєш, вона не знає... який ти? — ледве не заголосила мати. — Та вона ж, голубка моя сизокрила, любить тебе всякого.

— Не треба, мамо, — жорстко обірвав син. — Не хочу про це й слухати.

Другого дня прибігла Мотря. Великими, повними чорного горя та образи, очима заглядала в його сині льодинки і питала:

— Ну чого ти, любий, так? Ну, не бери мене, але ж не гидуєш...

— Я не гидуєш тобою, Мотре. Але...

— Ну, то залишимося просто друзями...

— Це неможливо, — глухо вичавив з себе, дивлячись кудись обіч неї.

— Ну, чого? Ну, скажи — чого?

— Це неможливо, — стиснув єдиного кулака і повторив: — Це зовсім неможливо, бо я люблю тебе...

Вони балакали довго, важко й гнітюче. Опівдні вчителька несла свою біду і незаслужений сором крізь допитливість підсліпуватих вікон. Вона йшла і плакала, і не ховала своїх сліз.

На третій день в селі вибухнув ще один вулкан. Петро прийшов до контори і сказав голові:

— Дайте якусь роботу.

— Та що ти, парубче! — майже сахнувся той. — Ти ж учитель, а в нас нікому навчати дітей навіть до пуття писати.

— Я не хочу працювати в школі.

— Бог з тобою, Петре, — звівся старий Лимар зі своєї археологічної табуретки. — Чого ти не хочеш у школу?

Петро дивився кудись повз нього.

— Я не піду в школу. Якщо ви людина, то призначте мене лісником.

Він раптом розридався і кволо присів на лавку.

Петро став лісником. Обходив усіх, особливо малечу, десятою стежкою. Днював і ночував у лісі. І хоч лісник видався з нього путящий, в селі боялися його. Одні запевняли, що, крім руки, він втратив на війні ще й клепку; інші казали, що йому замість ребер вийняли серце.

Петро не дослухався того патякання. Він занурився в лісницькі справи по самі вуха і мав з усіма тільки ділові стосунки. За два роки він засадив дубами, кленами, липами та вербами ледве не всі колгоспні яруги та приярки, що десятиліттями вигривали під сонцем свої безплідні жовті лисини.

Хтозна-що поріднило його з дідом Омельком, котрого в селі прозивали Хетезе. Може, те, що після чотирьох похоронок із фронту дід також став цуратися і людей, і хати, і навіть ледве живої баби своєї. Однорукий гевал і миршавий, прибитий старістю та нестерпним горем дід Хетезе блукали селом і лісом, немов два закоханих привиди. Чи розмовляли вони коли — того ніхто не міг сказати, не взявши гріха на душу. Може, розмовляли, а може, й ні.

Тільки коли Петро та дід випивали чарку-другу, навколо них збиралися цілі табуни дітей. Дід тоді ставав справжнім заводом. Він за якийсь окраєць часу поспівав обділити босоногих телепнів свистками з липи, сурмами з ліщини, сцикавками з бузини, набридливими деренчалками. І тоді в кожній хаті свистіло, сурмило, цвіркало, деренчало, і матері не відали, що чинити, — дякувати, чи клясти діда.

Доки дід майстрував, Петро розказував дітлахам історії та казки, що вони навіть не помічали, як безжально тнуть їх комарі. Та наставало похмілля, і знову все поверталось до нудотного сірого річища. Знову щось розковане гнало їх від людської мови, сміху та співу, і вони, мов приречені, нишпорили по лісі, шукаючи роботи для рук, а можливо, й зілля для розп'ятих мукою душ.

Я був тоді ще пуп'янком. Але я добре запам'ятав, які на смак

хліб із жолудів та млинці, вчинені на висівках і молодому липовому листі....

Коли зайшли жнива, ми бігали з рогозяними кошиками на стерню і збирали колосок до колосочка, терли їх у долонях, виминаючи пшеничне золото. Виснажені матері видобували з того зерна пригорщі борошна, а ранками частували нас неймовірно смачними перепічками.

Та якось увечері мати сказала мені:

— Приїздив тхось із району. Казав, щоб не збирали колосків. То ти, Грицю, не йди завтра в поле.

Проте ми... пішли в поле. Все було добре; але ополудні на нас наскочив об'їждчик Привітний.

Старші хлопці встигли чкурнути до яру, а мені він заступив жеребцем дорогу:

— Ану, байстрюк, чухрай до сільради. Узнаємо, чий ти, та матері мозку вставимо.

Лаючись і цвѡхкаючи нагайкою, він погнав мене по стерні перед конем на шлях. Не знаю, скільки я біг. Стерня кусалася, піт градом лив мені в очі, кошик бив по ногах, а тіло сповнилося тваринним жахом і втомою. Я біг і почував, що ось-ось упаду і вже не встану, а над вухом сопів кінь.

— Ти що ж це робиш, гаде?! — раптом щось стороннє ввірвалося в мою свідомість. Я зупинився й відірвав очі від стерні. Переді мною страшний, мов чорт, верхи на коні гарцював Петро.

— Дя-дечку, я-а не бу-ду, — заскиглив я.

Але Петро не чув мого благання. Він ринув повз мене. Я відскочив убік і, вже падаючи навзнак, побачив, як він рвучко опустив нагайку на голову Привітного.

— Ти що, здурів? — заверещав той. Але Петро другим ударом збив його з жеребця і гамселив довго, люто й нещадно. Привітний спершу назвав лісника одноруким сатаною, потім благав, а перегодом зовсім ушух.

Непритомного, Петро привіз мене додому. Понад рік водили мене до різних бабусь виливати переляк. Що було потім, розкажую з чужих слів, бо весь той рік я ледве животів і мало що проривалося в закамарки моєї пам'яті.

Петра хотіли оддати під суд за знущання над людиною, що виконувала службовий обов'язок... Але перед тим його вирішили привселюдно, щоб іншим була наука, виключити з колгоспу.

Збори проводилися на вигоні, бо прийшли на них усі, хто міг рухатися. Лементували жінки, мовчки смалили самосад чоловіки і навіть підлітки не вибрикували, як завжди.

Представник з району — отой, що в «підштаниках», взяв одразу вола за роги:

— Петра Підошву треба судити.

— Що? — вирвалося з гущі й полохливо сконало.

Представник же запропонував вислухати Петра.

— Що я вам скажу? — звівся той. — Якщо ви за те, щоб глумилися над дітьми, то женіть мене з колгоспу і з партії під три чорти. Доки сам не пішов. Я не за це воював. У мене немає руки, у мене на четверо ребер менш, аніж в інших людей. Війна вбила і моїх ще не народжених дітей — останні слова він сказав пошепки, та їх почули всі. Петро раптом обернувся й гукнув у схвильований натовп. — Мотре, ти тут?

— Тут, — наче з того світу озвалася дівчина.

— То перед усією громадою прошу в тебе прощення за кривду...

Він майже впав на траву, і разом з ним упала мовчанка. Її роздер білоштанний з району:

— Спекулюєте нагородами? Сльозою свій злочин змити хочете? Не вийде!..

— А щоб ти сказився! — підскачів дід Хетезе. — Дайте я скажу.

— Ви, діду, безпартійний й не маєте першочергового права говорити...

— Це я не маю права? А цього не хочете! — він тицьнув у повітря свою мізерну дулю. — У мене чотири похоронки на синів-комуністів. То я не маю права?

— Хай дід каже. Намовчався вже, — загули люди.

І дід забалакав:

— Ти мене в должності не понизиш, бо нижчої, як у мене, немає. Ти й кривди мені не заподієш, бо страшнішої біди від моєї не знайдеш. Отож слухай і не перебивай. Були в мене чотири сини — Яків, Іван, Василь та Прокіп. Люди збрехать не дадуть. Осиротив мене Гітлер, і нікому поховати старого. Знайшов я собі п'ятого сина — Петра. Не добив його фашист, так свій вчепився, — дід раптом знову накинувся на приїжджого: — Та чи ти хоч нігтя його вартий? Може, ти, стерво, і убієнних синів моїх із колгоспу виключиш? Кажі мені правду, бо спуцу з тебе підштаники і кропивою шмагатиму...

Діда насилу втихомирили. Петрові сказали, щоб не давав рукам волі, а білоштанного попросили більше не потикатися в село.

Після зборів до Петрової хати прийшла Мотря. Вона живе в нього й донині.

ТОМ

1

345

Їм не було про що говорити. На балконі танцював білий вихор, за балконом починалося небо, а в кімнаті кінчався світ. На охороні квартирної тиші стояло сім сліпих слонів. Він приходив з роботи, старанно витирав черевики об гумовий килимок і запитував:

— Де Боря?

— Гуляє у дворі.

Потім він сідав на дивані, розгортав газету і починав диміти сигаретою. Іноді вона додавала:

— Боря став дуже вредним. Сьогодні він побив Валерика.

— За віщо?

— Той поламав Ігоркову машину.

— Валерик завжди тусає менших. Боря правильно зробив.

— Але ти почув би, який лемент зняла Зіна...

— Терпіти не можу цю сварливу обивательку. Не смій наказувати Борю.

У кімнаті лежала тиша. На балконі танцював білий вихор, і тополиний пух прилипав до білих занавісок.

Вони вже давно сказали одне одному все, що мали сказати. Власне, їм було про що говорити лише перші два-три роки. Потім Ольга примітила, що Петрові нецікаво слухати її розповіді про кухонні пристрасті, а Петро помітив, що Ольга позіхає, коли він починає говорити про свої будівничі клопоти. За мовчазною угодою вони перестали говорити про це, і виявилось, що, власне, їм взагалі нічого ділити.

Часто він приходив з вечірньою темрявою. Глитаючи холодний борщ, він чув, як вона мовчить у ліжку.

Потім ішло удавано сонне:

— Де так довго був?

— Сьогодні нам привезли цемент.

Знову тиша і знову сонне:

— Коли ми тільки одружилися, цемент привозили рідше...

— Тоді ми будували майстерню, а зараз будуємо завод. Там у мене були десятки робітників, а тут сотні.

— Там просто було менше дівчат.

— Так. І ще в тебе менше часу було для вигадок...

— Мамо, якби ти побула на заводі, то й сама приходила б пізно.

Ти не знаєш, як там здорово! — раптом встрявав у розмову Боря.

— Тобі давно пора вже спати! — ставила вона його на своє місце. — Яйця курей не вчать!

— Курей ніхто не вчить, — огризався син.

— Боря! — це вже батько.

Значить, він дійсно поліз не в своє.

Одного разу після такої розмови Петро запитав:

— Як ти можеш жити і ні до чого не прагнути?

Вона страшенно образилася.

— Як це ні до чого не прагнути? Я прагну зберегти сім'ю.

— Від кого?

Оскільки їй нічого було відповісти, вона застосувала найпереконливіший жіночий доказ — сльози. Йому стало жаль Ольги і він сказав:

— Але ж це не може бути метою життя. Сім'ю не треба берегти, коли вона справжня.

Ольга була глибоко нещасною. Він зробив її такою. І Петро ніс на своїх плечах тридцять два роки свій завод і свою вину перед нею. Він ходив тяжко, і земля вгиналася від його кроків. Він ходив між людьми, він сварився і захоплювався ними, і, мабуть, від того став сивіти. Він почував себе пилінкою в білому вихорі.

Він знав, що його люблять. Але він знав, що одну людину він зробив нещасною. І це була та людина, яку він мріяв зробити найщасливішою в світі. Від однієї думки про це його широкі плечі ставали вужчими, а кроки важчали.

«Коли я втратив Ольгу?» — цей гвіздок завжди стирчав у його серці. Петро не знав, як витягти його звідти. Він любив ту Ольгу, що була раніше. Але ту, що створив сам, ніяк не може збагнути. Він вручив їй красиву сумку домогосподарки і потім загнав у цю сумку її життя.

Він іде по будові, ставний і привітний. Його скрізь чатує приязнь і любов. Цим людям і цим стінам оддав він свою красу, яку вкрав у Ольги.

— Доброго ранку! — вітають його люди.

«І ніхто не знає, що я злочинець», — думає він, а плечі його вужчають, а в куточках очей і в зморшках на чолі ховається сум.

Я три місяці зітхав за однією особою жіночої статі. Любов була такою блискавичною, що мені пророкували швидку і легку смерть. Це дуже збентежило мого колегу по роботі. Він вирішив за всяку ціну вирвати мене з обіймів кістлявої карги і кинути в обійми платонічної коханки.

— Забудь ти її, — благав мене схвильований друг.

Я мовчки стогнав і продовжував повільно вмирати. Колега долоною витер вологі очі і зробив останню спробу відвернути мою згубу.

— Слухай, безталанний коханцю, — співчутливо шептав він, — дозволь мені діяти від твого імені.

Я дав згоду.

Друг почав свою діяльність просто. Він щодня надсилав їй мої записки, супроводжуючи їх власними дотепами.

— Ну як справи? — через кожні півгодини довідувався я.

— Як по маслу, — відповідав колега і прохав паперу на записки.

Щовечора він робив поширений огляд подій минулого дня, докладно розповідаючи, як вона зашарілася при згадці про мене. В окремий блокнот він занотовував кожне її зітхання і кожную посмішку.

— Ще день-два — і вона твоя, — сяючи від щастя, запевняв мене агент мого серця.

Ви, звичайно, не здивуєтесь, якщо я скажу, що через день-два моя кохана і мій приятель одружилися. Убитий горем і знесилений коханням, я хотів умерти. Проте миттю передумав і став другом їхньої сім'ї. Зараз усі раюємо. Правда, останнім часом колега зовсім втрапив розум. Він погрожує розлученням. Але хай тільки спробує! На профспілкових зборах — а без них не обійдеться! — виступлю і скажу, що він за людина. І не подивлюся на те, що він мій друг.

ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΗΙ ΣΤΑΤΙ

Зараз, коли вже вгамувалися полемічні пристрасті, а читачі одержали можливість познайомитися не лише з критичними сентенціями, а й з творчістю Івана Драча, — зараз уже рідко хто сумнівається в тому, що поріг храму української поезії переступив своєрідний та багатобічячий талант. Якщо музу Івана Драча не заколисає поблажливість критичних няньок і не оглушить майже базарний лемент деяких любителів бачити у всьому сенсацію, ми матимемо поета, книги якого збагачуватимуть наш мозок і розширюватимуть духовні обрії літератури та читачів. У всякому разі його перша книга «Соняшник», яка щойно вийшла у Держлітвидаві і вже зникла з полиць книжкових магазинів, дає всі підстави для таких надій.

Незважаючи на те, що І. Драча раз у раз зараховують до однієї «школи» з М. Вінграновським, я особисто не бачу ніякої схожості між ними. Крім тієї, зрозуміло, що обидва вони талановиті поети. Поезія М. Вінграновського стихійніша, емоційно енергійніша і, можливо, тому багатослівніша, ніж Драчева. Іван Драч у своїх творах досить-таки врівноважений, ріка його почуттів глибока і часто-густо могутня, але стихійними повенями загрожує дуже рідко. А в таких віршах, як «Небо моїх надій», вона закута в бетонні береги.

Ті критерії, з якими молодий поет підходить сам до себе, — високі і багато до чого зобов'язують. Вимогливістю і усвідомленням своєї відповідальності перед культурою рідного народу дихає, скажімо, його симфонія «Смерть Шевченка».

*Поет став морем. Далеч степова,
І хмарочоси, й гори ним залиті.
Бунтують хвилі — думи і слова,
І сонце генія над ним стоїть в зеніті...*

Коли домовину з прахом українського гіганта беруть на плечі Шекспір, «буряний Бетховен», «гарячомудрий Пушкін» та Гойя і йдуть з нею в кругосвітній похорон, то це зовсім не від бажання автора похизуватися своєю ерудицією чи намагання створити так званий «інтелектуальний колорит». Це, по-перше, гарячий протест

проти спроб принизити Кобзаря і зробити його домашнім, хатнім пророком. А по-друге, — і це не менш важливо! — поетичний і сильний протест проти хуторянства в мистецтві взагалі і в поезії зокрема. І, можливо, саме через це історичний твір звучить сьогодні так по-сучасному і являє інтерес не тільки для шевченкознавців, а й для широкого загалу любителів поезії.

Іван Драч багато й охоче пише про мистецтво, науку, літературу. Це добре, але в цьому ж може приховуватися і загроза «заенциклопедитися». В тих віршах, які торкаються згаданих тем, Іван Драч передусім цікавий як гарячий опонент літературного снобізму і палкий проповідник гуманістичних начал мистецтва і науки.

*Атомні сльози течуть в імлі
На чистий пензель солоною правдою...
Він сам — геніальна сльоза землі
В штанях, замурзаних райдугою!*

Це — про Пікассо. І, по-моєму, краще про цього художника навряд чи скажеш. Принаймні досі я не чув. Про Врубеля І. Драч сказав теж вагомо і опукло:

*Він суть пізнав. Він розтинав основу,
Відкинувши ледачу простоту,
І барви дихали п'янким болиголовом,
І бризки сонця стигли на льоту.*

Звичайно, не можна звужувати ідейний виднокіл цих творів тільки отим «про Пікассо», «про Врубеля». Це і про смисл мистецтва, і про значення творчості, і проти ледачої простоти, що на протилежність простоті великій і справжній породжується лінивим розумом. В «Етюдів покоління», що присвячений світлій пам'яті академіка О.І Білецького, ми бачимо І. Драча замисленим над тим, що завжди хвилювало і хвилюватиме юність, — над сутністю скороминущого життя людського, над обов'язком індивіда перед народом і перед часом:

*Умирають майстри...
Сплять монархи труда.
Зріє черга велика
До незайнятих тронів
крізь думи густі.
Підмайстри мого віку!
Я ваші ридання
покликав,
Щоб на цвинтарі чолами підрости...*

Навряд чи такий заклик вихопився б з уст запеклого реформатора і ворога всяких традицій, хоч саме це інкримінують Іванові Драчу деякі суворі судді. Коли людина іде «підростати чолом» до великих людей, до вірних синів і слуг народу, підозрівати її в тому, що вона хоче зруйнувати зроблене ними, просто комічно. Коли поет жадібно п'є з келиха знання, коли він до шаленства любить культуру рідного народу і закохано милується її здобутками, то який же він в біса «новатор» в тому фальшивому значенні слова, яким наповнили його зараз.

Новаторство, коли воно справжнє, ніколи не було і не буде руйнівною силою. Воно — глибоко природне і закономірне, як естафета поколінь. На досвіді митців минулого виростають праці попередників. Так не тільки в мистецтві. У фізиці Ейнштейн і Курчатов не вчинили ніякої диверсії проти Архімеда, хоч і не стали в двадцятому столітті відкривати закон Архімеда.

В сучасній українській поезії є Тичина, Рильський, Плужник, Малишко, Сосюра. Впевнено штурмують її вершини Ліна Костенко і Дмитро Павличко, а за ними цілий батальйон молодих та завзятих. В першій шерензі цих «атакуючих» йде й Іван Драч.

Боятися цієї «навали» смішно, бо в літературі немає крісел, штати в ній не затверджуються, і ніхто не посяде в ній чужого місця. А те, що молоді поети «не такі», як інші, — то це ж якраз і добре!

Приємними несподіванками були для мене в книзі І. Драча «Балада про випрані штани», «Балада про дівочі перса», «Солов'їний етюд», які спростували уявлення про одноплановість його поетичної палітри. Глибока людська драма постає у прекрасному вірші «Дві сестри» — розповіді про обоє обікрадених життів.

Стань!

Подумай!

Скільки доль забутих

Навіть не спиналося на ноги.

Непомічена прийшла людина,

Непоміченою тихо вмерла.

Стань! Тяжка провина безневинна

Над тобою крила розпростерла.

Ці слова, повні болю і муки, може підказати лише чиста громадянська совість, глибоке усвідомлення своєї відповідальності за все, що діється на нашій землі, зрозуміло, такі слова нашіптує ще й любов до людей.

У книзі Івана Драча «Соняшник» надібалося кілька слабких віршів, але — всупереч прогнозам критиків — жодного безнадійно туманного чи просто незрозумілого.

Ще хотілося сказати тут кілька слів не про самого поета, а про тих, що мітингують навколо його імені, і нікого, крім нього, не визнають. Те, що Іван Драч хороший поет, безсумнівно, як і те, що до нього теж були поети, які с'як-так писали геніальні вірші. Той, хто «не визнає» їх, може поспівчувати самому собі. Не тільки тому, що він обкрадає себе, а й тому, що його «пристрасна любов» до Драча не викличе взаємності. Глибокомисляча людина, яка любить поезію і мистецтво, а не лише свої вірші, ніколи не дозволить крикунам поставити себе в смішне становище божка. Не дозволить цього й Іван Драч — поет, в якого є важливіша робота, ніж ворожба над тим, яке місце відведеться йому в поезії.

Кажуть, чукчі знають сорок «сортів» снігу. Зате в їхній мові немає узагальненого поняття сніг. Є сніг рипучий, є сніг сизий, є сніг лапятий і навіть гарячий. І кожен з них існує особно, уперто відмовляючись об'єднатися зі своїми братами в слово-федерацію, тобто в узагальнююче поняття. Не зрозуміло, як чукотські поети миряться з таким неподобством. Адже їм, бідолашним, треба знати всі оті сорок «сортів». І це в той час, коли, як засвідчує наш досвід, варто запам'ятати, що сніг білий, і можна пересипатися ним у віршах скільки заманеться.

Безперечно, кожна високорозвинена мова має безліч узагальнюючих понять. Нарікати на це було б нерозумно, але мені здається, що письменнику чи художнику треба згадувати про них вряди-годи. Принаймні, малюючи ліс, не слід малювати дерево взагалі, а краще взяти на олівець певну конкретну породу, скажімо, липу. Тим паче, що це прекрасне дерево згадують лише тоді, коли в кулуарах обговорюють чиясь дисертацію чи статтю. Коли їдять мед, то забувають, що й він буває липовим.

Мені часом здається, що в нашому літературному гаю, особливо в поезії, «проізрастає» дуже багато синтезованих рослин, котрі, маючи всі ознаки дерева (зелені, і таки ж дерев'яні), не мають ні своєї крони, ні свого глибинного коріння. І ще мені здається, що найкращим ґрунтом для таких диво-рослин є наша непомірна, прямо-таки безмежна любов до загальних слів і понять. Візьмемо хоча б таке священне для всіх нас поняття, як праця, і краєчком ока глянемо, як ми поведимося з ним.

Те, до чого старші письменники йшли через творчі муки, з людськими болями і ваганнями, що для них було відкриттям і знахідкою, ми з самовпевненістю і настирливістю дилетантів перетворюємо в банальність. Коли ми пишемо про працю, то твердо знаємо, що вона буває фізичною і розумовою. Якщо оспівуємо фізичну — «дайш» мозолі і піт, якщо розумову — замислене чоло і натхненні очі. Висновків ми не шукаємо. Висновок уже давно готовий, від-

критий ще Адамом «на другий день живота свого»: всяка праця возвеличує людину, всяка праця потрібна суспільству, отже, спасибі тобі, Марійко, за мозолясті руки, за недоспані ночі і за кухню смачної моні.

Все це дуже правильно і дуже благородно. Але все це не поезія, а тільки інтелігентське сюсюкання, тільки профанація літератури. Та й чи може бути поезією бездумне одописання, позначене «школярським підлим прагненням зробити все гладенько-правильним»?

В теперішній пересічній молодій поезії відбувається парадоксальне явище — відокремлення праці від людини. Якщо вже вірш «трудовий», то оспівується в ньому не індивідуальність, а якийсь середньоарифметичний трудар, що перевиконує виробничі завдання, кохається в своїй справі, а вертаючи додому,

*Каже Тоня гордо:
— Попрацюю від душі,
Буду мати орден.*

Не знаю, якими словами можна дошкульніше образити людину. Мабуть, автори подібних шедеврів забувають, що не всяка навіть потрібна праця може бути предметом захоплення. Зрештою, працюють і воли, правда, про ордени вони не мріють. Людська праця має свій внутрішній зміст, і коли поет не бачить його, а милується механічними рухами, які виконує, скажімо, токарь біля верстата, то він пише не про людську працю, а кат його знає про що. Виробничі процеси можна і треба механізувати, але поезія була, є і буде творчістю, а не механізованим процесом віршування.

У Максима Рильського є невеличкий цикл «В косовицю». Написаний він настільки людяно й сердечно, що після першого знайомства я буквально марив ним.

*Одспівала коса моя,
Сохнуть теплі сіна.
Переходжу лісами я —
Тишина, тишина...*

Коли читаєш цей цикл, якась несамовита, пристрасна, шалена радість рокоше в душі, просинається в ній щось незрозуміло ніжне і прекрасне. Поет не придивлявся, як хто з косарів вивертає п'ятку, а вихлюпнув на папір свій сонячний настрій — і диво дивне сталося! Слова задихали хмільним ароматом сіна, терпкою радістю і солодкою втомою від праці. І тоді разом стільки бачиш, чуєш і почуваєш.

*Ти цілий день в густі валки гребла
Напоєне вином і медом сіно.
Жарота без жалю тобі некла
Відкрите без лукавості коліно.*

І навіть оте граціозне «люто», що так несподівано постає в середині третього рядка («жаЛЮ ТОбі») — яке воно тут доречне і скільки говорить! Дозволю собі процитувати ще заключний акорд цієї невеличкої симфонії.

*Ой зелена земля моя,
Голубі береги!
Велетенською плямою
Вітер кинув луги.*

*В праці радісній тону я —
Сотні радісних кіс...
Від хустини червоної
Вітер пісню доніс.*

Це про людську працю, бо це згусток емоції і мислі. Про косарку так не напишеш, як би не пнувся. Можна ще нагадати, що згаданий цикл написаний майже 30 років тому, але час не торкнувся його, та й не торкнеться. Бо це — справжнє, а не підробка. Таку поезію не можна не любити, з такою поезією треба по-хорошому змагатися.

Дуже радісно, що найталановитіші молоді поети підходять до себе з великими вимогами, з усвідомленням тієї елементарної істини, що вони не зачинають українську літературу, а розвивають її. Кажучи це, я думаю про поезію Ліни Костенко, котра позначена печаттю зрілості, вишуканою, майже віртуозною простотою почерку та глибини думок. Не крикливий, але щедрий і потужний талант поетеси — дуже вдячний матеріал для сенсації і, очевидно, саме через це критики майже не помічають його, хіба часом галантно піднімають капелюхи та ввічливо розкланюються або затівають безгрунтовні балачки про «камерність» і «відірваність» від сучасності таланту поетеси. Зокрема, це силкувався нещодавно довести критик Равлюк. В полемічному запалі він закреслив геть усе, зроблене поетесою, і навіть «довів», що вона... не любить Батьківщини. Даруйте, а про що ж тоді поема «Чайка на крижині»? Очевидно, критика вразила відсутність тих зовнішніх атрибутів, що, на думку декого, є ознаками громадянського пафосу. Але це невелике горе, бо Л. Костенко робить те, що повинен робити кожен поет, — вво-

дить нас у світ людських почуттів і роздумів. Щоб пересвідчитися в цьому, варто прочитати хоч би вірш про нічних вогників, що ранком перетворюються в людей, чи вірш про робітницю, котра, вертаючи зі зміни, схилилася на плече сусідки по автобусу і заснула. Скільки тут любові до людей праці, наших сучасників, зодчих майбутнього. Мене дужче турбує те, що багато молодих поетів усе ще в полоні загально-декларативних понять і, пишучи про працю, обмежуються вигуками та заклинаннями. Дуже багато меду точиться там, де його не гріх було б економити. Скільки, наприклад, славослів'я про доярок та свинарок довелося перечитати мені за своє куце життя! Зворушені та розчулені поети бачать щастя цих чесних робітниць у тому, що вони вдосвіта приходять на ферму, а повертаються звідти вже присмерком. А, якщо подумати, може, цим і не варто захоплюватися? Може, краще було б, якби вони мали більше часу?

Безперечно, праця доярки — подвиг. Але ж не треба забувати, що подвиг — це майже завжди самопожертва. Іноді те, що ми називаємо подвигом, є великою людською драмою. Чесна трудівниця, мати, дружина — де вона бере сили і часу годувати сім'ю, створювати домашній затишок, півдоби клопотатися на фермі та ще й зрідка цікавитися, що пишеться в книгах і показується на екранах? Захоплюватися тим, що в наш час на жінці ще висить такий тягар, по-моєму, блюзнірство. Захоплюватися треба людиною. Більше того, треба бути їй вдячним. Але разом з тим, треба дивитися правді у вічі, а не в потилицю.

Саме безкомпромісною чесністю припали мені до душі «Дві сестри» та «Похорон голови колгоспу» Івана Драча. Він тверезими очима подивився на ті речі, якими часто захоплюються люди з ледачим мозком. І головне в них все-таки не формальне новаторство, а новаторство духовне. Бо якби поезія Івана Драча несла в собі лише формальну новизну, повторюючи сто разів спожиті думки, то вона навряд чи когось захопила б.

Певен, що кращі поезії Ліни Костенко, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Роберта Третякова, Віталія Коротича та деяких інших молодих поетів можна і треба цінувати без жодної знижки на молодість. Та й взагалі в поблажливості не місце в літературі, вона тільки псує письменників. Потрібна сувора і нещадна критика. Така критика, яка б розвивала і збагачувала наш мозок, а не самолюбство. Повірити в свою геніальність можна без улесливості рецензе-

нтів. Для цього особливих розумових задатків не треба. А вчинити суд над самим собою може далеко не кожен. Якщо ж поет уміє тільки образитися на критику, він уже не поет.

Дуже багато розмов точиться про чутливу, тонку, вразливу душу письменника, яку, мовляв, треба оберігати від усяких неприємностей. Але що ж то за чутливість, коли вона не чує, де правда, а де базікання? Що то за духовна тонкість, коли вона у чесній критиці вбачає лише прикрощі? Образитися не обов'язково навіть тоді, коли тебе хочуть образити. Не треба забувати, що від надмірного споживання цукру людина втрачає зуби.

Про все це кажу тому, що, на мою гадку, критика для письменницької праці має величезне значення. Тільки тоді, коли в літературному гаю частіше працюватиме гостра критична сокира, у нас менше «проізростатиме» дерев невизначених порід.

СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА

*Читати без дозволу чужі щоденники —
Еверест підлості.*

Невідомий афоризм
простака Вільсона

18.IX.1962

Зачинаю цей щоденник не тому, що хочеться побавитися у великого. Мені потрібен друг, з яким я міг би ділитися геть усіма своїми сумнівами. Вірнішого і серйознішого побратима, ніж папір, я не знаю.

Земля вже двадцять восьмий раз несе мене навколо сонця. Мало встиг я зробити за цей час гарного і доброго. Зате навчився я пити горілку, смердіти тютюном, навчився мовчати і бути обережним, коли слід кричати. І найстрашніше — навчився бути нецирим. Брехня — мабуть, моя професія. Талант брехуна у мене вроджений. Є три категорії брехунів: одні брешуть, щоб мати з цього моральну чи матеріальну вигоду, другі брешуть, аби брехати, а треті служать брехні, як мистецтву. Вони, власне, вигадують або домислюють логічні кінцівки до правди. Ці брехуни, з моєї брехунівської купини, видаються мені благородними. Вони — художники. Вони — резерв літератури. Без них нудно було б жити, без них і правда стала б куцою та побутовою, нудотною і дріб'язковою. Благородна брехня возвеличує правду.

Керуючись цим, я частіше всього вдавався до третьої брехні.

Я розумію, що поет з мене такий собі. Але бувають і гірші. Такі, як я, теж необхідні для літератури. Ми своїми кволими думками угноїмо ґрунт, на якому виросте гігант. Прийдешній Тарас або Франко. Жду його, як віруючий прищестя Христового. Вірю, що мені пощастить почути радісну осанну на честь його приходу. Хай тільки не зневажає він нас, маленьких чорноробів поезії. Він виросте з нас.

Я міг би прислужитися літературі більше, якби природа не обділила мене слухом і очима. Я не бачу всіх відтінків і не чую всіх звуків. Музика — моя мука. Ніколи не доросту до того, щоб глибинно розуміти

ії. Ніколи я не побуваю на такому святі барв, з якого не повертається щасливий Сар'ян. Я не можу навіть по-справжньому заздрити Сар'янам і Шостаковичам, бо ж неписьменний не може заздрити Льву Толстому. Він заздрить сусідові, який уміє розписатися.

19.IX.1962

ТОМ

1

Діти часом несвідомо говорять видатні речі. Пригадую: рік тому ми з Олесем гуляли біля Казбецького ринку. Уздрівши пам'ятник деспота, він запитав мене:

— Тату, хто це?

— Сталін.

Одну мить він дивиться на нього і ніби між іншим запитує:

— А чого він туди виліз?

Справді, Сталін не зійшов на п'єдестал, не люди поставили його, а він сам виліз — через віроломство, підлість, виліз криваво і зухвало, як і всі кати. Тепер цей тигр, що живився чоловічиною, здох би від люті, коли б дізнався, якою знахідкою для збирачів металолу стали його бездарні, лубкові пам'ятники.

Це страшно, коли прижиттєва слава і обожествлення стають помертною ганьбою. Це взагалі не слава, а тільки іграшка, якою тішаються дорослі діти. Не розуміють цього тільки убогі душею і мозком.

27.IX.1962

Сьогодні проїздом у наших Черкасах мелькнув Микола Вінграновський. Вперше я зустрівся з ним у 1958 р. Мабуть, у вересні, бо на другий день ми сиділи в кімнатці, яку він наймав на площі Калініна*, і ласували виноградом. Ми майже подружилися, але потім — розлука. Він зовсім забув про цю зустріч за чотири роки. Я — ні. На мене він ще тоді справив глибоке і сильне враження. Я повірив у нього з першого знайомства і, гадаю, не помилився.

Будьте прокляті ви, нікчемні гроші! Ви зробили мене рабом газети, і я не зміг поїхати разом з Миколою до Канева. Давно в мене не було такої втрати, бо, по правді кажучи, нікого було втрачати.

8.X.1962

* Тепер Майдан Незалежності. — Упор.

Три дні і сто вражень. Вінграновський, П'янов, Коломієць і грішний аз вчинили кавалерійські наскоки на Кривий Ріг і Кіровоград. Хоч жодного разу не вдалося виступити перед численною аудиторією, я лишився задоволений. Микола, безперечно, — трибун. Слова у його поезіях репаються від пристрасті і думок. Поруч з ним глибинієш душею.

З П'яновим ми сперечалися про «Троянди в траурі». Мені здається, що не можна плутати Мадонну, створену митцями, і суто релігійну Матір Божу. Лицеміри в рясах прекрасного Ісуса і його матір перетворили в насильників людської плоті і духу. Коли навіть найпрекрасніша легенда (а Ісуса і Діву Марію я вважаю витворами геніальними) стає засобом духовного пригнічення, тоді вже про «дійових осіб» легенди я не можу судити безвідносно до того, що роблять бузувіри, прикриваючись їх іменами. Ніякі високоблагородні і високогуманні настанови будь-якого вчення не можуть прислужитися поступу, коли вони стають еталоном. Непорочна Пречиста Діва варта захоплення, але, даруйте, — не наслідування. Зречення плотських радостей протиприродне, а тому жорстоке і реакційне.

До того ж у «Трояндах в траурі» я зовсім не мав наміру «повалити богів». Я виступаю в них проти нової релігії, проти лицемірів, які не без успіху намагаються перетворити марксизм у релігію, в прокрустове ложе для науки, мистецтва і любові. Сумні приклади з кібернетикою, генетикою, бурхливе проростання поганок в літературі і живопису, вічні заклики до жертвування і безкінечні обіцянки «раю на потім» — хіба це таке вже й далеко від трагедії Бруно і Галілея, від псалмонта іконописання, від монастирів і царства небесного?

Якщо марксизм не вистоїть перед шаленим наступом догматизму, він приречений стати релігією. Ніяке вчення не сміє монополізувати духовне життя людства. Все таки Ейнштейн не був моїм політичним однодумцем, хоч і зробив відкриття, які потрясли науку.

16.X.1962

Немає нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

Голова колгоспу з Єременкового села кричав на зборах від безсилля і люті:

— Я вам зроблю новий 33-й рік!

Звичайно, ніхто навіть не подумав взяти за комір цього негідника. А цей же дурень однією своєю ідіотською фразою знищить наслідки роботи десятків розумних людей. Якби в наших вождів було більше глузду, ніж є, подібні крикуни милувалися б небом кризь грати.

21.X.1962

До безтями ненавиджу казенну, патентовану, відгодовану мудрість. Якими б цитатами бездари не підпирали свою розумову стелю, вона, однак, занизька для нормальної людини. Як простір немислимий для руху, так поезія немислима без думки. Що то за простір, коли в ньому не можна рухатися? Яка то поезія, коли вона не мислить? Поезія — це прекрасна мудрість.

До чого змілів наш гумор, як зубожіла сатира! Стиляги, перекупки, вузькі штанчата і модні зачіски — чи варто серйозним людям тратити на це нікчемство не лише слова, а й нерви? А скільки вже назубоскалили з поганих літконсультантів! Я ніколи навіть не пробував писати ґрунтовні і глибокі відповіді на мілкі твори. В калюжі глибоко не пірнеш, будь ти хоч японським шукачем перлів.

Дуже мало знаю про генетику. Брошури, що випадково потрапляли до рук, безнадійно поверхові. Хто б порадив, що слід почитати?

Треба написати поему про Герострата. Це зараз дуже актуально. Земля кишить Геростратами.

9.XI.1962

Минули святки, і мені соромно згадувати свою вчорашню поведінку. Я вів себе як покидьок — навіть ображав людей. Як жаль, що ніхто не розквасив мені носа! Треба якось брати себе в руки і менше теленькати язиком, а більше ворушити мозком.

Запізніле каяття завжди схоже на позерство, але у мене немає іншого виходу. Треба вчитися бачити себе збоку.

21.VI.1963

Майже півроку я не заглядав до цього зошита, хоч деякі події, що трапилися впродовж цих шести місяців, треба було б якось зафіксувати.

Ледве не задихнувся в пороховому диму ідеологічних баталій. Реалізм одержав чергову вікторію, не творами, правда, а адміністративними заходами. Взагалі, небезпека формалістичного безумства, здається, була позірною. Принаймні на Україні я не зустрів жодного уболівальника абстракціонізму чи якогось неофутуризму. Реальною залишилася, як і була, загроза формалістичного недоумства в літературі. Бо хіба не формалізм, коли сотні писарчуків за наперед заготовленими схемами обсмоктують десяток-другий так званих вічних ідей — люби працю, поважай тата і маму, не дивись косо на сусідів. Формалізм починається там, де кінчається думка.

Якщо поет не приносить нових думок та емоцій — він формаліст, як би не рекламував свою мниму належність до реалістів. Холуйським реалізм не може бути. Є реалізм, якому служив Шевченко, і є реалізм, що користується послугами Дмитерка. Різні речі! Не дмитерки спадкоємці великих традицій нашої великомученицької Літератури. Вони живуть з неї, а не для неї.

Навряд чи мені можна закинути формалізм, а не друкують нічого.

6.VII.1963

Не знаю, чи це кожному властиве, чи тільки зі мною таке буває. Часто сумніви нищать будь-яку впевненість в своїй мужності. Я не знаю, як триматимуся, коли посиплються на мою голову справжні випробування. Чи залишуся людиною, чи жах засліпить не лише очі, а й розум? Втрата мужності — це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям. Але скільки людей — розумних і талановитих — рятували своє життя, поступаючись гідністю, і, власне, перетворювали його в нікому не потрібне животіння. Це найстрашніше.

Душа прагне потрясінь, а розум боїться їх.

Минулої неділі ми були в Одесі, де місцеві твердолобі натішили нас своїм ідіотичним жахом: аби чого не сталося. Фактично нам заборонили виступити на Шевченківському вечорі. Виходить, Тараса дехто боїться досі. Обивателі від революції.

22.VII.1963

Мабуть, почалося моє згасання. Фізично я майже безпорадний, хоч морально ще не зовсім виснажився. Думаючи про смерть, не

почуваю ніякого страху. Можливо, це тому, що вона ще далеко? Дивна річ: я не хочу смерті, але й особливої жадібності до життя не маю. Десять років — для мене більше, ніж достатньо.

З іронією оглядаюся на пройдене: мені двадцять дев'ять скоро стукне, а що я зробив, чи бодай почав, значне? Не життя, а низка дрібних клопотів, дрібних невдач, дрібних розчарувань і дрібних успіхів!

Ні, не так я мріяв жити, як живу. Щасливий той, хто хоче мало від життя, — він ніколи не розчарується в ньому. Найпростіший і найкоротший шлях до так званого щастя — стати обивателем. Мозок, здатний породжувати мислі, не здатний зробити його власника щасливим.

3.IX.1963

Літо, начинене фізичним і моральним безсиллям, — позаду. Осінь стала на поріг, і я з надією дивлюся в її ще прозорі очі. Убога, скупа осінь цього літа! Чого я дочекаюся від такої жебрачки? Вона ж вигадує навіть на шматку хліба.

Ціле літо я справді сидів на дикому острові. І якби не поїздка в Канів до «Жайворонка», то й згадати нічого було б. У Каневі я познайомився також з художницями А.Горською та Г.Зубченко. Особливо легко вирізалось взаєморозуміння між мною та А.Горською.

Друзі мої принишкли, про них не чути й слова. Друковані органи стали ще бездарнішими і зухвалішими. «Літературна Україна» каструє мою статтю, «Україна» знущається над віршами. Кожен лакей робить, що йому заманеться. Як тут не світитися вдячністю, як не молитися щовечора й щоранку за тих, що подарували нам таку вольготність. До цього можна ще додати, що в квітні були зняті мої вірші у «Зміні», зарізані у «Жовтні», потім надійшли гарбузи з «Дніпра» і «Вітчизни».

Ай, ай, ай весело! Всі ми під пресом.

Так воно треба задля прогреса.

5.IX.1963

Вчора написав «Казку про Дурила». Написав одним подихом, хоч дещо було заготовлено раніше. Сьогодні казка ще подобається мені, жаль, що нікому її почитати.

Тепер я став у Черкасах ще самотніший, бо немає і того колективу, що був у «Молоді Черкащини». Приятельські стежки між мною та Негодою і Оглобліним, можна сказати, позаростали буйним шпоришем. Одному з них я був потрібен, доки міг щось допомогти, другий виявився звичайнісіньким флюгером. Не сумніваюся, що він цькуватиме мене з таким же запалом, як раніше вихваляв. Та він це й сам продемонстрував з кількох трибун на різних нарадах. Але — нам своє робить.

20.IX.1963

Коли я говорю про «дикий острів» і свою самотність, то в цьому немає ніякісінької зневаги до людей. Те, що в Черкасах я майже не маю друзів, зовсім не означає, що я вважаю всіх нікчемами, не гідними моєї уваги і т. д. (це закидає мені дружина). Просто не зустрів я серед них духовної рідні, а дружба, як відомо, не може триматися лише на раціо.

Недавно познайомився з Богданом Горинем.

Здається, я став писати гірше, ніж рік тому. Зледачіли мозок і серце.*

* На цьому щоденникові записи обриваються. — Упор.

ЛИСТИ

111 111 111 111 111 111 111 111 111 111

Малюся!

З Черкас я поїхав ображений і злий. Чому ти не прийшла — таємниця. В міру наближення до Києва мій гнів вивітрювався. [...]

Вчора цілий день мотався по Києву. Хотілося дуже спати, але я поклявся вгамуватися тільки після 11 ночі. Тут дуже багато хороших дівчат, але, на жаль, жодної схожої на тебе не бачив.

Люсь! Мені охота подратувати тебе, але в черепі немає жодної хохми. Ти вредне дівча, і я всю надію покладаю на того собаку, що він збереже тебе від спокуси. Отого білявого, що випав на картах, ще не передбачається? Дивися.

Живу здорово. Тим більше, що мій закадичний Юрка одружився (а клявся, босяк, одружуватися після 30 років).

Люся! Я вже встиг солідно скучити за тобою. Всі дівчата в темно-голубих пальтах здалеку чомусь дуже схожі на тебе, а зблизька — ні. Жаль. Люблю тебе дико. Ніколи ніхто так ще не морочив мені голови. На папері цілуватися не дуже смачно, але я цілую мою маленьку Люсю мільон разів. Губи не болять — не бійся.

Напиши пару рядків. [...] Жду.

Люблю. Скучаю. Цілую.

21.1.57 р. Київ.

Твій Вася.

P.S. Завтра починаються заліки. Мороки багато. Надіюся, що все буде гаразд. Думаю про тебе, Малюся!

Василь.

* Із книги Ю.Смолянського «Симоненкова любов». Черкаси: Інлес, 1998.

Цілую мою вредну Малюсю.

Я вже komponую, мабуть, четверте послання, а від тебе не одержав ще жодного рядочка. Ти лінуєшся чи не хочеш писати? А може, з'явився той білоголовий в'юноша, що випадав на картах? Зроду не вірив у забобони, а тут уже починаю побоюватися. Скучив за тобою страшенно. Бог зна, що ти за вредна дівчина — ніяк не можу хоч на годину забути тебе. Спочатку всі маленькі дівчата здалеку були чомусь схожі на тебе. Я навіть підозрівав, що у мене щось із шариками не в порядку.

Зараз уже пройшло, але думаю про тебе неймовірно багато. Навіть зло бере — треба ж готуватися до екзаменів, а тут «світять в душу сині-сині очі, мов фіалки перші навесні».

Твердо вирішив писати тобі рідко, але щось воно так не виходить [...].

Люблю дико. Цілую твої пальчики, щоб вони скоріше взялися за ручку і написали мені хоч двоє слів.

30.1.57 р.

Твій Вася.

3.

Моя маленька дівчинко!

Якби ти знала, як я чекав від тебе хоч якої-небудь вісточки. Чесне слово, ходив як помішаний. Було обідно і боляче, що ти відносишся до всього з таким олімпійським спокоєм. Мовчиш, мов води в рот набрала. Через тебе ледве не завалив екзаменів. Вірю і знаю, що все це не випадково і не тимчасово. Бо такі дівчата, як ти, вдруге не зустрічаються. Аби тільки ти була розумною і не викидала ніяких коників — буде в нас все дуже гарно. Бо я люблю тебе. Може, тобі обридло це слухати, але це правда. Те, що Сашко пише тобі листи, то його справа. Хай собі пише на здоров'я. На те його й грамоті вчили.

Малюся! Я одержав твого скупого листа і, признатися, не все в ньому зрозумів. Загадкою лишилася, наприклад, така фраза: «Може, ти й справді знайшов, що шукав, але знай: ніколи не буде того, що ти думаєш». Не можу зрозуміти, що ти маєш на увазі. Багато в листі натяків і двозначних фраз. Але це, як кажуть, «дрібні причіп-

ки», а я не хочу бути схоластом. Через шість днів після того, як опу-
щу цей лист в ящик, в Черкаси власною персоною з'явлюся і я. І
хоч на вокзалі мене не стрічатимуть з квітами і музикою, буду ща-
сливий, бо побачу тебе. Це трапиться 20, а до того я рахуватиму дні
і думатиму про тебе, мою єдину, мою крихітну Малюсю.

Шукав хороших відкриток з гарними квітами, щоб написати на
них вірші, але нічого путнього не знайшов. А поганих відкриток
послати тобі не можу. Краще вже написати їх на звичайному папе-
рі. Тільки ти не ображайся, якщо вірш не сподобається, я ж не
Шевченко. Пишу, як умію.

Малюсі

*Нехай слова ці скучні і бездарні,
Та як мені не написати їх —
Я в них прийду до скромної друкарні
І буду знову втоптувати сніг.
І буду знов у вікна заглядати,
Брехати, що не холодно мені,
Твої нечутні кроки впізнавати
В морозній монотонній тишині,
І цілуватися в провулку до безтями...
Чого б тепер я тільки не віддав,
Щоб тільки знову все було так само,
Як я у вірші цьому пригадав.
Щоб знов були ті суперечки марні,
Щоб від кохання знову я дурів...
Нехай слова ці скучні і бездарні,
Та я їх кров'ю власною зігрів!*

Мила моя дівчинко! Не будь дуже суворим критиком і не лай не-
щасного поета за незграбність. Я ж так старався. Я так люблю тебе,
що навряд чи можна знайти повноцінні слова, щоб передати це.

16 числа до мого Юрки приїжджає дружина. Я на весіллі буду
чимось на зразок боярина, буду репетувати «гірко» і дивитися як
інші цілуються. Сам собі не завидую. Ми з Юркою трохи гарикну-
лися, бо я мав необачаність переконувати цього жонатого лобура,
що ти в сто разів краща від його дражайшої половини. А він обіди-
вся і сказав, що я просто-напросто «тронутий суб'єкт». Я відповів
йому, що він також «тронулся» б, якби побачив тебе. Ця суперечка,

правда, не мішає нам спати «валетом» і тинятися вдвох по місту. Але ця благодать закінчиться в ту хвилину, як його дружина (між іншим, теж Людмила) вигрузиться з вагону на Київському вокзалі. Мене зараз жадливо цікавить, чи ми й надалі залишимося такими ж закадичними. Чи не помішає нам його одруження.

Моя Малюсічка, чи не обрид я тобі своєю писаниною? «Не печалься и не хмурь бровей». Хотів написати такого листа, щоб багатого-багато сказати тобі, а вийшло — мабуть, чепуха.

Чому ти цілуєш мене крапками? Соромишся? А я ні, і цілую мою одну-єдину, мою дорогу Малюсю мільон разів. З голови до п'ят. Люблю. Рахую хвилини до зустрічі.

Твоя полтавська Галушка.

P.S. Куди ти збираєшся працювати йти? Листів не пиши, а хоч пиши — не відправляй. Приїду — вручиш особисто. Готуй всі новини, які ти втаїла, «щоб не тривожити моє закохане серце».

До побачення.

Підожди. Цілую ще раз (тільки один раз). Не гнівайся і жди.

13.2.57. Київ.

Твій Васька.

4.

Вітаю тебе, Люсю!

Здавалося мені, що нарешті знайшов ту дівчину, яку так довго шукав. Але твоє мовчання красномовно говорить про інше. Очевидно, мої листи були для тебе непотрібні і зайві, як непотрібний тобі й я. Що ж, в такому разі вибач за те, що потурбував тебе незграбними ніжностями. Я не збираюся вчиняти істерики, бо це не моє амплуа, та, зрештою, і не знаю достовірно, в чому справа.

Обидно тільки, що не можемо забути тебе. Влопався, як пацан. Але це вже не має ніякого відношення до листа. Поки не одержу від тебе якої-небудь звістки, писати не буду.

На цьому бувай здорова.

Василь.

Здрастуй, Малюсю!

Через чотири дні останній, найважчий екзамен. Півсотні філософів із своїми хитромудрими концепціями жахливо переплуталися в моєму черепі. Я зараз їх ненавиджу. Здається, що вони жили і мудрствували тільки для того, щоб затримати мене в Києві на 5 зайвих днів без моєї дівчинки. Це просто свинство. Жаль, що вони всі давно стали трупами, а то б я з ними порухувався.

Люба Малюсю, ти, мабуть, про мене ніколи не думаєш, бо мені щось і не ікається. Якщо ця прикмета вірна, то ти, певне, вважаєш мене найлютішим ворогом. Тобі повинно ікатися зранку до вечора, з вечора до ранку. Бо ти завжди зі мною, бо «в душу світять сині-сині очі, мов фіалки перші навесні».

Твого єдиного листа вивчив, мов дипломатичну ноту. Але з тебе державного діяча, мабуть, не буде. Хоч у тебе і є все необхідне для цього. Ти вмієш говорити загадками, але державний діяч мусить вміти ще й давати обіцянки. А ти, мій маленький міністре, нічого не обіцяєш.

Я дуже побожна людина і вірю в забобони. Сьогодні так зване стрітення, а на вулиці дощ. Значить, зима буде довга, і скоро в свої права вступить твій надійний союзник — мороз. А взагалі мені везе, як утопленому. Поки був у Черкасах, було холодно, а приїхав у Київ — почалася «весна». Що я кому завинив — бог знає.

Мабуть, пора закруглятися, бо ти ще назвеш мене свистуном. [...].
...Головне — люблю Малюсю і дуже скучив за нею. І, крім того, надіюся, що вона за мною теж скучила. Да ж?

Люблю. Цілую.

15.2.57 р.

Твій Василь.

6.

Люся!

Я пишу, бо як говоритиму, обов'язково заплутаюся і намелю дурниць. І потім тобі не подобається моя звичка демонструвати свої коряві зуби.

Хочу сказати тобі ось що: будь я останньою людиною, якщо хоч думав тебе обдурити. Я втопився у твоїх синіх очах. Якби інша дівчина посміла про мене думати так, як ти, запевняю тебе, що в кра-

щому разі я ніколи з нею не розмовляв би навіть про погоду. Але на тебе я навіть образився не дуже, бо ніхто ще мені так не заморочував голови, бо немає такої хвилини, щоб я не думав про тебе, і немає такої ночі, щоб не снилася ти мені. Можеш не вірити, але щоб я здох на цьому слові, коли пишу неправду.

Тій дівчині, що листувався я з нею, відколи знаю тебе, не написав жодного рядка. Лише після того, як одержав її листа і фото, надіслав їй такого вірша:

*Я тебе обманювать не хочу
І признаюсь, що давно мені
Світять в душу сині-сині очі,
Як фіалки перші навесні.
Тільки ж ні морози, ні пороша
Тих фіалок зроду не зімне...
Я тебе не зрадив, дівчино хороша,
Але серце кляте зрадило мене.*

Ти завжди вигадуєш про мене дивні речі: то я сміюся з тебе, то в мене дівчата якісь є, то говорю не так як слід.

Може, й справді я говорю препогано, але я люблю тебе і ні сміятися, ні обманювати ніколи не збирався.

Я вже не хлопчик і прекрасно розумію, як розумієш і ти, що коли на цьому все скінчиться, то, звичайно, згодом ти знайдеш іншого, а я іншу. Але — не знаю, як ти — а я не бажаю іншої. Бо коли я цілуватиму її, буду бачити твої губи, а коли дивитимусь в очі, вони здаватимуться мені синіми, твоїми.

Отже, якщо я для тебе що-небудь значу, облиш усякі видумки і повір мені. Сьогодні друзі вітають мене і дарують різні речі. Але ці подарунки нічого не варті проти того, що можеш подарувати мені ти — бо в твоїх руках моє щастя.

Зрозумій, що я говорю не компліменти — адже було б просто дико, щоб усе пішло догори дном тільки тому, що ти видумала якусь дівчину. Я вмію тримати себе в руках і зубоскалити, сидячи на гвіздках, зрештою, у мене є власна гордість. Коли ти після цього скажеш «ні», я любитиму тебе, може, навіть більше, ніж зараз, але ніколи не підійду до тебе і говоритиму тільки про службові справи.

Відповіді мені не треба — сьогодні о пів на восьму чекаю тебе біля Будинку культури. З'явишся ти чи ні — це і буде відповідь. Це все, що я мав сказати.

Люся!

Я знову пишу, бо говорити не вмію. Тільки на цей раз я не буду багатослівним. Я люблю тебе — не боюся цього слова, бо це правда. Я не винен, що у нас так часто трапляються непорозуміння і що дружба зі мною приносить тобі стільки несподіваних образ і горя. Те, що я втрачаю біля тебе голову, вина не моя. Мене б не зупинило навіть те, якби ціле місто плескало б про тебе різні пошлі дурниці, бо я знаю, хто ти справді, і люблю тебе. Але обридати своїм приставанням не буду. Тим більше в редакції. Прошу тебе тільки, не забувай, що для мене ти значиш більше, ніж всі дівчата на світі. Це — щиро.

Сьогодні о пів на першу я прийду до редакції за відповіддю. Якщо ти пошлеш мене під три чорти, я знайду сили, щоб не видавати своїх почуттів [...].

Василь.

8.

Кланяюся моїй маленькій господині!

Цілую з першого рядка, бо до останнього не втерплю — дуже скучив. Тимчасово на два дні зупинився в Юрки; завтра пошвендяю в гуртожиток [...].

Точно повідомити тобі, коли приїду, зараз не можу, бо ще не ясно, коли будемо підписувати призначення і коли засідатиме кафедра, де я захищатиму свою наукову працю, яку зараз, до речі, ще тільки доводжу до кондиції.

Уявляю, як ти радуєшся, що вередливий чоловік може зайвий день побути в Києві. Маленький тигре, якби міг, то сьогодні б не писав тобі цього непотрібного листа, а з'явився б власною персоною. Чесно кажучи, коли їхав від тебе, то побоювався, що по парубоцькій привичці буду кидати на дівчат ласі погляди, але боявся даремно. Тепер для мене існуєш тільки ти. От. Ясно, смугаста? Якщо не подобається тобі, то пожалійся в міліцію.

Одержав листа від матері. Вона проти тебе нічого не має, тільки цікавиться, хто ти за одна та ще совітує мені знати, чи ти не будеш ерепениться, якщо мати буде жити з нами. Можу процитувати маму дослівно:

«Мені дуже бажається, щоб ти женився раз, а не так, як ото є, що тут оженився, а тут розходяться. Хай і вона знає, що в тебе є мати, щоб тоді не сказала, що, мов, твоя мати нам не нужна».

Я тут нічого не змінив, тільки розставив коми. В цьому питанні я з мамою згоден від першого до останнього слова, Малюсю. І раджу тобі краще привикати до думки, що будемо жити з матір'ю, а не вигадувати небилиць. Мати в мене одна і я в неї один. Ти повинна її любити, бо вона ж тобі й мені зла не бажатиме. Ясно, Люсьок?

Думаю про тебе страшно багато, аж зло бере. Люблю і скучаю, і обнімаю, і цілую, і... і... і...

Жди звісток.

Передавай привіти.

Твій чоловік Васильок.

9.

Думаю про тебе, Малюсю.

Хотів не балувати листами, але не втерпів. Скучаю за синіми очима. Чим менше днів до кінця екзаменів, тим довшими вони здаються. Турбуюся — хто мою дівчинку чекає під друкарнею? Хотів би відморозити ще одного пальця.

Заліки складаю в шаленому темпі — вчора, наприклад, позбувся двох заліків. Наука не лізе в голову. Багато трагікомічних пригод, про які краще розповідати, ніж писати.

Моя кривізна Малюся, мабуть, хоче обриднути мені, бо сниться щонаочі. Не мішай, будь-ласка, спати.

Цілую мільйон разів.

Вася.

Думаю тільки про тебе одну-єдину. Люблю.

10.

Здрастуй, малеча!

Якби нас не переслідувала лиха доля, то зараз я б не шкрябав тобі листа, а просто сиділи б з тобою в хаті і цілувалися. Тепер уже майже точно можу сказати, що прибуду додому 16 або 17. Раніше ніяк не виходить, бо тільки 15 треба підписувати призначення. Отакі-то діла, не дуже втішні, як бачиш.

Настрій у мене такий поганий, що і писати немає особливого бажання. А за тобою так скучив, що аж самому страшно. Перспективи у мене дуже не радісні. Точно поїдемо на цілий місяць у військові табори, а перед цим ще десять днів будемо загоряти на військовій кафедрі. Одним словом, моя голубко, дуже багато у нас буде розлук. Та ще й екзамени по-чортячому якось сплановані: перший — 1 червня, другий — 12. Після нього перерив до 25, а там заряджайся на цілих 40 днів. Отакі-то діла, Малюсю.

Ти не злися, що я мало писав тобі — їй-богу, був страшно зайнятий та й зараз роботи по вуха. Від тебе ж ні слуху ні духу. Ніколи чи лінь? Цікаво, чи поміняла ти вже паспорт? Дивися, чарівна дружинонько, щоб твій примхливий чоловік не надув свої гіркі від тютюну губи. Між іншим, вони зараз значно зменшились в розмірах, мабуть, одпухли.

Я дещо купив, але не напишу. Приїду — тоді подивишся. Добре?

Люсь! Бачиш, як я стараюся вгодити малечі — пишу такого довгого листа, що якби не тобі, певне, зроду б не витерпів. Я люблю мою маленьку грішницю. І дуже скучив за нею. От-от приїду. Жди дужче, то скоріше дома буду.

Цілую твої маленькі ручки, ті самі, якими ти рибу чистила [...].

Гуд бай, Люся.

Привіт рідні.

13. VI. 57

Твій Симон.

11.

Здрастуй, Кнопочко!

Твій нещасний муж добрався вчора цілком благополучно в Київ і був настільки вредний, що відразу ж не повідомив тебе про цю сумну подію. Ходив я вчора весь день напівсонний і навіть не замітив, що в Києві зараз цвітуть каштани і місто мов казкове. Просто аж дух захоплює. Вчора ж одержав призначення — можеш танцювати од радості — в Черкаси. Додому, мабуть, приїду днів на два пізніше, ніж збирався, бо роботи жахливо багато. Тобі зараз вільно дишеться — ревнивий і клятий чоловік у відлученні в поті лица свого б'ється над дипломною, а ти рада, що повернулося дівування, да? Порося ти!

Відносно гардин консультувався з однією досить компетентною особою. Дані такі: перед травневими святами їх було з'явилось в неймовірно великій кількості, але тепер щезли. Мов корова язиком злизала. Наскільки точна ця інформація — господь відає, бо по магазинах твій милий і коханий муж ще не ходив. Ноги болять і бажання немає. Ледачий.

Спеціально, щоб розізлити Малюсю, пишу короткого листа. Свої гнівні вигуки шли на адресу: Київ, Держуніверситет, ф-т журналістики, Симоненко В.А.

Під кінець листа висловлю своє обурення з того приводу, що на конверті вимушений писати не Симоненко, а Півторадні Людмилі. Приїду — обов'язково вкушу за вухо. Відповідь шли обов'язково. Цілую в носа.

Твій Симон Синьйора.

Передавай привіти.

12.

Здрастуй, малеча!

Писати багато ніколи і нічого — тільки прибули в чарівну курортну місцевість. Навіть після безсонної ночі в стомлені очі попадаються різні поетичні деталі — запросяться у вірш. Поскільки для вірша бракує натхнення і часу (я ж солдат), то просто цілую тебе і на цьому ставлю крапку. Твоїх ніжних послань чекаю на адресу, ретельно виведену на звороті. Передавай привіти. Гуд бай, Люсю.

Василь

13.

Салют Малюсі!

В перших рядках мого коротенького письма дозволь передати свій чистосердечний привіт досвідченого солдата і побажати тобі хороших успіхів у твоєму молодому, багатобарвному самотньому житті. Повідомляю, що я живий, здоровий, молодий і красивий, чого й тобі бажаю від усього серця, що зворушливо тьохкає під екстравагантною військовою гімнастикою.

Соплива дівчинко! Чи не нагадав тобі цей вігівуватий початок про численні епістолії від колишніх твоїх поклонників, які марно намагалися придумати щось оригінальніше?

Я живу дуже добре. Навколо шумить і красується навдивовижу чудовий сосновий бір, який, звичайно, не вичерпує всього пейзажу. Його прикрашають білі палатки, щедро напоєні свіжим сосновим напоєм, чіткі шеренги воїнів та неймовірно ввічливі і люб'язні офіцери, яким треба вчитися граціозно віддавати честь. Інертні творчі сили, які спокійно дрімали в Черкасах, тут пробудилися від звуків сурми і перетворили мене з ледаря в напрочуд енергійну істоту. Солдати і особливо офіцери — люди з солідною ерудицією, і тому їх товариство приємне для кожної тямущої людини.

Думаю (і не без підстав), що через місяць буду «у ног твоих». Поскільки це не так швидко, то чекай листів ще, а зараз я обачно поставлю крапку. Гуд бай.

6. VII. 57

Вася Симон.

14.

Добридень, моя манюня мамо!

Днів два тому я написав тобі жакливого листа, а тепер бачу, що ти ні в чому не винувата. Ти тільки не дмися, дівчинко. Ти ж знаєш, який буває настрої, коли довго немає листів. Я ось ще й досі не одержав відповіді від мами, а твої каракулі прибули тільки сьогодні. Звичайно, я дуже хвилювався і сердився. Від тебе лист іде тільки два дні, а в Черкаси звідси чомусь блудить цілий тиждень. Видно, цензура занадто лінива і неповоротка, як верблюд.

Те, що ти мені написала, мене ніскільки не засмучує. Але, Малюсю, не будь дитиною і до вагітності постався серйозно. Я не прошу, а наказую тобі жити не самим зеленцем. Чесне слово, коли приїду, то годуватиму, мов гуску.

За те, що листи сухуваті, не ображайся. Я солдат, і писати все, що в голову збрєде, не можу. Устави забороняють. Скажу тобі щось таке секретне, аж гульк — ти виявишся агентом міжнародного імперіалізму. Правда, я зараз знаю стільки ж військових таємниць, як 20 років тому, але мене однак зобов'язують їх оберігати. Для мене це не важко: не треба особливої пильності, щоб не видати те, чого не знаєш.

В господарських питаннях я, як відомо, неабиякий профан, тому командувати тут не хочу. Вважаю, що треба пошити тобі плаття, тільки хороше. Дивися сама, але, мабуть, краще було б, якби ти не зробила чого поспішно, жінко моя мила. Час у мене обмежений, вибачай, що все так куцо і нудно. Ти ж знаєш, що я взагалі багато писати і говорити не люблю. Це тільки ради тебе так стараюся. Після таборів, напевне, затримаюся в університеті днів на два, поки одержу диплом і знімуся скрізь з обліку.

Скучив я за тобою, як завжди, більше, ніж ти за мною, хоч ти і дурненька. Але говорити про це не буду, щоб ти не задрала свого носика. Він у тебе й так вгору стоїть. У військовій формі я дуже потішний. Завтра, очевидно, зніму з себе копію в фотоательє, і ти матимеш можливість нареготатися досхочу над своїм воякою. Курю жажливо, ще більше, ніж вдома. Якби ти була тут, мабуть, уже не раз би влаштувала з цього приводу сімейний скандал на півгодини.

На цьому гуд бай.

Моя маленька вертихвістко, люблю тебе, тебе одну-єдину — маленьку, милу дівчинку мою.

Цілую.

Твій Вася.

15.

Агов, малеча!

Дізнавшись, що ти там недоїдаєш, недопиваєш, вирішив допомогти тобі вітамінами. Дивись на конверт — там на малюнку безліч смачних ласощів.

Учора послав тобі листа, сьогодні одержав твою (поштову картку) з наріканнями. Мамцю, я ж не можу писати тобі по три листи на добу, ти ж знаєш, який я кволій (на мозок).

Новин немає ніяких. Нудьга. На дівчат восени гидко дивитися — вони нагадують мокрих курей і стрижених овець. Парубкувати лінь, то я відсипаюся та ріжуся в козла.

Рештки розуму, мабуть, випарувалися з моєї безтурботливої голови. Вірші або зовсім не пишуться, або пишуться дуже придуркуваті.

Мати говорить, що коли тобі там нудно і гірко, то повертайся якнайшвидше додому. Я теж так думаю. Тільки захопи з собою

півлітра якогось химерного напою, котрого в Черкасах не найдеш — рому чи що. Після чарки — прощу тобі всі ворзельські фіглі-миглі.

Привіти од всіх черкаських стиляг, а також від рідних.

Бувай.

21.IX.62 р.

Василь.

БАСИЛЬ
МОНСЬКО

380

16.

Здоров будь, мій Люсьєн, землі орган могутий!

Вражений ентузіазмом та енергією, з якими ти пишеш листи і тратиш гроші. Для підтримки святкового настрою сьогодні посилаю тобі 20 крб 44 копійки. Дрібноту використай на пиво. Тобі треба набрати хоч з півпуда жиру. Я поправився на 1472 кг. Всі штани тріщать по швах. Мабуть, доведеться ходити в спідниці.

Деся там недалеко від тебе дописує свій роман знаменитий Микола Негода. Можеш позалицятися до нього. У мене немає ніякісіньких новин. Страшенно нудно, жахливо-легендарна лінь. Не роблю нічого. Курю та базікаю, коли є з ким.

Мати з Олесем збираються поїхати в село на тиждень. Вирушать у суботу, 8 вересня. Залишуся зовсім один. Коли є бажання, то плюнь на свій Ворзель і чухрай додому. Будемо вдвох варити кашу, смажити картоплю і дудлити чай.

Здається, усьо. Набирайся сил, малеча.

Передаю кошик поцілунків.

5.IX.62 р.

Твій Васисуалій де Сімон.

17.

Люсьєн!

Набравши повні груди свіжого черкаського повітря (цигарку тільки що погасив), гукаю тобі з берегів синього моря: Драстуй! Привіт! Салют!

Я живий. Мати жива. Олесь живий. Сусіди живі. Усі знайомі й незнайомі теж живі, крім тих, хто необачно вмер.

Учора одержав твого листа. Сьогодні одержав перші після відпустки гроші. Спішу випити 100-грамівку за розквіт твоїх сил і здоров'я. Другу стограмівку вип'ю за твою нев'янучу вроду. Будьмо!

У Москву мене ще не дуже просять.

Новин немає і не передбачається.

Я саме пишаюся, мов індик, бо у московській «Литературной газете» про мене маститий критик сказав 10 рядків петитом. У тебе очі на лоба полізуть з подиву, коли ти вчитаєш там, що я «самостоятельный». Отаке-то.

Хіба у Ворзелі мало хвацьких парубків, що ти нудьгуєш і читаєш ідіотські детективи? Сеньйор! Ми втратили 14 крб. на путівку не для того, щоб ти повернулася з Ворзеля черницею або баптисткою. Дерзай, детка, розбивай парубоцькі серця направо і наліво, розколюй їх, мов горіхи. Лушпиння тільки не привозь додому.

Ну, бувай!

Тут стоїть ціла черга твоєї і моєї рідні, а також з сотню твоїх поклонників. Кожен намагається поцілувати тебе. Перший у черзі Ігор. Поцілунки висилаю бандероллю.

Гуд бай.

Твій кволий чоловічок.

18.

Драстуй!

Пишу тобі прощального листа. Більше не діждешся, бо поки я здумаю вдруге взятися за ручку, ти вже щебетатимеш біля мене, моя срібночола подруго. Гроші перешлю тобі телеграфом, бо вкладати їх до листа — справа ненадійна.

Дуже радий, що тебе доправлятимуть до Черкас персональним поїздом. Боявся, що перешлють тебе доплатною бандероллю. Грошей у мене — кіт наплакав, а живіт працює на повну потужність. Іноді виникає запитання:

Кому б мені дулю дати,

Бо більше нема нічого?

В «Літ. Україні» блиснуло повідомлення, що вийшла в світ книжка твого першого чоловіка¹⁾. У мене ще її немає. До Москви поїду

¹⁾ тобто перша книжка твого чоловіка.

аж у грудні, якщо на комісії не забракують. Кажуть, що тепер пасажирськими поїздами суворо заборонили перевозити кістки, отож, тобі доведеться відправляти мене товарняком [...].

Мати і Олесь поїхали в село у вівторок. Олесь був щасливий, як теля. Повертатися назад не збирається.

Тобі, видно, солодко живеться у Ворзелі, що не спішиш в обійми свого чарівного чоловіка, схожого на суху онучу, в яку замотано викопний скелет. Ну, нічого —

Настане суд! Заговорять

І Дніпро, і гори,

І потече сторіками

Кров у сине море...

Підмости собі подушку до тієї частини тіла, якою зараз сидиш, бо битиму нещадно.

З комсомольським привітом

мешканець холостяцької квартири №129

В. Симоненко.

Добрий день, Андрію Федоровичу!

Я дуже задоволений Вашим листом і щиро вдячний Вам за нього. Викликає маленький подив тільки «Василь Андрійович», бо в мене такий титул асоціюється з солідністю та поважністю. А в мене і того й іншого ще надто мало. Чомусь досі здається, що я ще школяр. Видно, з цим почуттям можна буде розлучитися лише після розлуки з університетом. Скільки дивлюся на світ, ніби все стоїть на місці, а тим часом наша маленька планета вже встигла 22 рази обернутися навколо сонця. Аж самому не віриться.

Київ за чотири роки, звичайно, змінився. Став ще кращим. Будеться і росте. Я люблю його до безтями, але разом і боюся. Жити в місті, як Полтава або Черкаси, по-моєму, краще. Надто вже нагадують мурашок люди в такому котлі. Невільно звучать у вухах такі рядки:

*О, ці міста, мов електричні скати,
З розгоном вулиць, галасом юрби,
Де люди п'ють портвейни і мускати
І наживають гроші і горби!
О, ці жінки розкішні і вродливі,
Очей опущених прихований екстаз.
Рожеві губи вогкі і примхливі —
Я вас любив і проклинав не раз!
О, вулиці в шаленій непокорі,
Будинків нескінченний карнавал!..
Куди пливу я в цім безумнім морі,
Куди несе мене стихії шал?*

Між іншим, як Вам ці вірші?

Потрапити додому найближчим часом не маю змоги. Зразу ж після екзаменів виїжджаю в Черкаси. Буду працювати і компонува-тиму дипломну. Це не прихоть і не боязнь за кар'єру, але необхідність, викликана матеріальними причинами. Якщо будете писати мені, адресуйте на «Черкаську правду». Київ залишаю 19 лютого.

Наша система вищої освіти все-таки занадто далека від досконалості. У нас читається так багато зайвого і не менш обходиться вкрай необхідного. Ми знаємо старослов'янську мову та історичну граматику і не вміємо стенографувати і тримати в руках фотоапарат. Писати нас навіть і не пробували вчити (правда, цьому навчити, певне, не можна, але хоча б з основами редагування і правки познайомили). Абсолютно безцільна і непрактична для газетяра і так звана «дипломна робота». Ми давно вимагаємо дипломної практики, але марно. Цей голос «знизу» не береться до уваги. Чому — Господь Бог знає. А втім, річ тут проста — догма. Не діловий підхід — всі пишуть, а журналісти хіба гірші за інших? От і морочать нам голову і собі теж.

Я зловживаю Вашим терпінням і прихильністю до мене. Але нам уже наболіла ця «комашина в оці».

Буду кінчати, бо лист уже непристойно довгий і до того ж, мабуть, водянистий. Бажаю всього найкращого.

15.II.1957

Щиро Ваш Василь Симоненко.

Здоров, Васько!

Виконуючи твоє побажання, шлю не газету, а вирізку. У вірші змінений заголовок та босі ноги перетворилися в прудкі. Кажуть, що в семирічці босоногій малечі не надається громадянських прав. Хоч, відверто кажучи, така правка — просто перестраховка.

Я живий і здоровий. Син мій вже бігає. Оце і все.

Бувай здоров!

Привіт Сомові, Сингаю та ін.

21.III.1959 р.

Твій В. Симон

1.

Коля! Здоров!

Бу-га-га-га!

Твою ніжну записку одержав. Прочитав і пустив сльозу. Розчулений, дряпаю відповідь.

Мій безформний череп на диво порожній. Про що тобі написати? Живий, здоровий, чого й тобі бажаю, як висловлюються військовослужбовці.

Дуже тягне в Київ, але можливості потрапити туди не мам.

Коли тобі не лінь і маєш в кишені троячку, купи і вишли мені «День поезії». Я ще не бачив оного, бо до Черкас він не доповз. В бандероль поклади 2-3 пачки сигарет «Новинка» на предмет частування черкаських тубільців. Вони стануть тут сенсацією.

Від М.П. я ще не одержав ні слова.

Кланяйся Васькові Діденку, темнокароокій Ніні, Сингаю та іншим братам і посестрам.

Нехай живе! З приветом. Жду ответа, как салавей лета. Цьомаю тебе в праву ніздрю.

2/хторого/ХІІ.1958. Черкаси

Д. Симон

2.

Здоров, Миколо!

З okazjiю передаю тобі привіт.

Чого мовчиш? Може, надувся чогось на мене? То, їй-богу, даремно — я ж в принципі непоганий малорос і більше не буду.

Хтось мені говорив, здається, потомок Симиренка П.Жук, що ти оженився. Га?

На цьому бувай здоров.

Низько кланяється тобі Станіслав Якимович Буряченко — незаконний правнук Богдана Хмельницького, Чигиринського сотника.
Тисну лапу.

Симон.

ТОМ
I

3.

О найсоміший із Сомів!

Прийми сей скромний дар на слави своєї вівтар. У муках разом з гуртом черкаських парубків народив я оцей часопис. Умудрився просунути 2 твої вірші. Резерви мої вже вичерпалися: лишилося тільки твоє прізвище та ім'я. А віршів ніц. Якщо не жаль і не лїнь, шли на адресу Черкас-град, парубоцька газетка «Молодь Черкащини». Там я дію на ниві пропаганди, літератури і культури. Завом. Тепер по чину належить мені вирікати тільки абсолютні істини. Але не завжди вдається.

Вітаю твою найкращу жінку Ніну. Чи не стали ви вже щасливими предками?

І, нарешті, може, ти зробиш ще одну невдалу спробу свиснути в Стельмах[а] мій рукопис? Бо відновити по пам'яті навряд чи я здатен, а домашні архіви постраждали від агресії юного Симона.

Бувай здоров.

В. Симоненко

4.

Чолом тобі, Миколо!

Обміркував твою пропозицію. Зараз ніяк не можу прийняти її. Треба протриматися тут хоч до 100-річчя Тарасового. Та й по його слідах ще не походив. Замкнутися ж у заводській тираженції — значить зректися найдорожчого для мене — деревні. Я таки селянин по крові.

Хоч і нудоти тут багато, хоч інколи вити на місяць хочеться від самотності, але без цього, мабуть, ще важче буде.

Ти тільки не ображайся за мою дурість.

Приїзди на травневі свята в гості з Ніною і Дідком, якраз вони з паскою збігаються. Сходимо богу помолимося в церкві, у гріхах сповідаємося. У мене ж церква під боком.

387

Коля, мені вже незручно тобі нагадувати про свою горе-збірку, але ти якось таки забери її в Михайла Панасовича та хоч мені поверни назад. Буду синові вірші читати. Я ж розумію, що в нього й без мене клопоту вистачає.

Вітаю щиро Ніну, Васька Діденка, Сингаївського та іншу нашу братію.

Бувай здоровий.

5.

Тов. Сом! Драстуйте!

Низький уклін Сомісі.

Коля, твоя балада «Людина і серце» майже схвалена до друку в нашому часописі. Вона вже стояла на шпальтах, але у шефа викликали жах два рядки:

*Мені надоїло, як вони клять
Розколотий надвоє світ.*

Власне, його не влаштовує слово «клять», оскільки за ним можна підозрювати політичний компроміс соціалізму і гнилого капіталізму. Якщо тобі не лінь, виправ ці рядки — балада буде опублікована. Я не захотів без твого відома «переклеювати» баладу, оскільки вона в мене не викликала політичного жарту.

На цьому бувай здоров. Якщо згоден — можеш подзвонити і на наступну неділю вірш читатимуть з сльозами на усах усі земляки Тараса.

У мене новин нема. Мабуть, скоро загляну в Київ.

Привіт Діденку, вождю радянських немовлят.

1.

Апиляція до споживача

Я народився звичайним способом, про що свідчать всі очевидці і офіційні документи, включаючи метричну довідку, яка констатувала цей факт тільки через 17 років. Перші мої кроки були сумними і трагічними. Утиски і несправедливість терпів навіть від рідних, які всіляко попирали мої громадянські права, їх зухвальство дійшло до того, що вони дійшли до того, що вони не дали мені права голосу навіть на тривалій нараді, де фактично визначалася моя доля. Василем назвали мене без моєї згоди, не запитали навіть для ввічливості. Між тим для мене це питання мало принципове значення. Я не бажав бути Василем, я хотів бути Тарасом і носити прізвище — Шевченко. А якби я був Тарасом Шевченком, то мав би «Кобзар» і не морочив би зараз голови над віршами. Тільки завдяки віроломності моїх предків ти, Анатоль, маєш насолоду читати цю римовну й неримовну писанину. Якщо колись я таким же чудернацьким способом потраплю в хрестоматію, то надіюсь, що мудрі нащадки наші тобі, одному з перших моїх читачів, будуть співчувати не менше, ніж ненавидіти мене. Ця вичерпуюча автобіографія написана спеціально для тебе і видана тиражем в 1 екземпляр.

P.S. Можеш берегти як реліквію на заздрість всім букіністам і любителям диковихинок.

Твій Симон

2.

Бон жур, месье Анатоль!

Дуже вдячний тобі за листа. Я одержую їх так рідко (не лише від тебе), що кожен з них ніби пучок світла в мою печеру. Звичайно, я

зворушений твоїми запросинами до столиці, але про це годі й мріяти. Доживатиму я свій вік у провінції, бо не володію спритністю влаштовуватися, а на моїй тонкій шиї багато всіляких моральних та неморальних обов'язків.

Вдячний тобі та й Поповичу за увагу до моїх писань, а до того ж я згоден з основними вашими заввагами. Мабуть, тільки причину тих вад не вірно розумієте ви. Справа не в провінції. Справа в тому, що зараз я переводжу свій поетичний тепловоз на рейки сюжетності. І відверто зізнаюся, що ще не вмю рухати події лаконічно. Може, й не зумію — адже одного хотіння тут замало. Окрім того, є товариші, яких можна «провести» тільки словесним туманом. Це, між іншим, зробив талановито Іван Драч у своєму «Ножі». Я зробив це в «Голодній симфонії». Цю поему я дуже люблю, бо, можливо, нічого кращого й не напишу. Тож пробач мені чванство.

Протягом першої чверті буду в Києві. Редагуватиму збірку. Мені телефонували, що вона вже затверджена в плані на 1962. Рецензував її Степан Крижанівський, але його оглядин мені досі не прислали. Оце тобі «переваги» провінції. Коли б я був столичним бебі, то познайомився з сентенціями доктора з місяць тому і принаймні знав би, чого від мене хочуть.

Досі шкодую, що ти не прибув на новорічні святки. Тепер це бажання (побачити і почути тебе) не так хутко здійсниться.

Ти сну руку. Поповичу — привіт. Бувай.

Василь

3.

Салют із Брно!

Мрію, що скоро почну такими словами один із своїх постулатів до тебе. Колись це повинно статися, бо земля крутиться.

А зараз — милі Черкаси, молочна мжичка і безтурботний духовний сон. Вечорами — рандеву з Марком Твенном, Блоком, Шевченком і ... Ліною Костенко.

Я марю

В озарінному морі ночей.

Іноді нудьгую в «п'їтмі поганенького кіно», а вдень шукаю замовників на свою брошуру. Отці місцевої книготоргівлі розко-

шелілися на 3 тисячі примірників, половина з них піде в бібліотеки, решта — в роздрібну торгівлю. Вважають, що з 1000 істот одна може придбати книжку. Це наводить на цікаві роздуми: для кого писати — для 999, яким чхать на мене, чи для 1 дивака, котрий хоч із звичайнісінької цікавості перегорне кілька сторінок моєї душі? Все ж хочеться писати для 999, хоч це й нескромно.

Геніальні прокльони знаю майже напам'ять. Дуже вдячний тобі за них.

Весну ненавиджу кожним своїм нервом. Завжди чекаєш від неї чогось великого, особливого і незвичайного. І завжди вона дурить мене. Але я ще не втомився їй вірити і тепер знову здригаюся від красивих передчуттів, хоч і знаю, що вони ефемерні.

Поповичу скажи, що Д.Мордовця кинувся шукати запізно. Останній його двотомник забрав у мене з-під носа якийсь кістлявий бакаляр. Я намагався спокусити його Сар'яном, але даремно. Бакаляр вигукнув щось націоналістичне і втік.

У нас немає нічого цікавого. Живу і старію потроху. Алкоголю майже не вживаю. Пишу ганебно мало. Курю неймовірно багато.

Щиро вітай Поповичів та всіх твоїх і моїх однодумців.

Очевидно, скоро не втерплю і на день приїду в Київ.

Пробач за велеречивість.

22.III.1962

Василь Симоненко

4.

Толя!

Бурхливо тисну твою руку.

На жаль, я ще не маю можливості дарувати тобі свої книги, а тому щедро надсилаю вирізки. Якщо не лінь, то прочитаєш.

Чому так загадково мовчиш? Розтули нарешті свої губи. Інакше я почну надсилати тобі серії добірних черкаських матюків. Легенду умудрився надрукувати в своїй газеті без жодного виправлення. Може, хіба де помилка трапилася.

Пробач за нав'язливість.

Привіт Поповичам.

Твій Василь Симоненко

Агов, Толя!

Я живісінький. Нудота жахлива. Від «Зміни» досі не одержав ні гарбуза, ні підбадьорливих обіцянок. А втім, це не так уже й важливо.

Недавно я вичитав, що ваше видавництво проводить якийсь курс. Чи не зміг би ти дістати для мене аркуш з відбитками умов? Надішли мені, може, я щось устругну.

392 Нарешті двічі підряд прочитав «Вир». Я впізнав там своїх земляків — у нас на Лубенщині люди розмовляють так, як у «Вирі».

Мабуть, я за кілька тижнів буду в Києві.

Тисну правицю.

Приїзди в гості.

23.VI.1962

Василь Симоненко

6.

Доброго здоров'я, Толю!

Гадаю, що зараз нема потреби пересилати книгу видавничим хлопцям. Сподіваюся незабаром хоч би на півдня прибути до столиці. Можеш втішити їх тим, що одержать вони її з рук самого автора. Крім того, мені страшенно обридло клеїти і перев'язувати пакунки. Це нудна і безбарвна праця. За Києвом занудьгував жахливо. Але поки що не бачу жодної щілини в своєму часі. Служба, служба, служба.

Чи одержав Попович дві бандеролі, які я відправляв йому? Нехай би сповістив листівкою чи переказав тобою.

Ти нічого не сказав про мою другу казку, а для мене ж твій присуд значно важливіший, ніж рецензійні силогізми патронеси дитячої літератури. Хоча з твого листа я зрозумів, що мені варто було б пишатися тим, що впав у вічі такої можновладиці. А втім, казку я писав майже граючись, і всі оці незграбні вимагання компліментів можеш просто ігнорувати.

Якщо побачиш Юрку — ти його назвав, здається, сноуменом, передай йому привіт і скажи, що зовсім втратив його координати, а тому не знаю, як йому сигналізувати.

Бувай щасливий. Привіт.

10.XI.1962

Василь

Толя!

Це знову я. Річ у тому, що заволоділо мною бажання похвалитися. Ів. Голубничий умудрився надрукувати «Червоні конвалії». Вирізьку додаю до цієї петиції. В поемі є кілька змушених виправок, котрі, по-моєму, зайві. Але вони потрібні були для того, щоб поема все ж кліпнула віями в газеті.

Що ти робиш і як живеш? Напиши мені щось бодай у телеграмному стилі. Навколо мене тупцює нудьга. Виручай. Дуже хочу в Київ. Не можу. Чи працює ще Іван Драч у Літгазеті? Я хочу йому щось написати.

Привіт Поповичам, а при можливості і Ю.Ячейкіну.
Бувай.

Твій Василь Симоненко

8.

Толя!

Дістав твого листа про «Лоскотона» вчора ввечері. Конкурс — то заманлива річ, але, наскільки пам'ятаю, його умови передбачають мобілізаційний характер творів. І до того ж вони повинні відображати цікаве життя піонерів — збір металобрухту, вирощування кролів і т. п. Я ще не почуваю за собою такої сили і хисту, щоб взятися за ці теми.

Але на всяк випадок пересилаю тобі нову казку, скомпоновану тижнів зо два тому. Коли вона підпадає параграфам турніру, передай її кому слід. Я вже не пам'ятаю умов конкурсу, але, Толю, коли це зв'язано з якимись формальностями (скажімо, треба кілька екз.), то візьми, будь ласка, на себе витрати і клопіт. Я віддячу тобі. Якщо ж вона не входить у рамці турніру, то разом з привітом передай її Миколі Лисичу.

До Києва хочу, але не можу. Певне, що до свят не побуваю у вас. Муза моя дрімає, сердешна, але зрідка нашіптує мені всяку всячину. Зараз ми з нею сперечаємося про Герострата. Вона каже, що він покійник, а мені ввижається він майже з кожної трибуни.

До Черкас нарешті докотилася хвиля євтушенківщини. 20-тонні молодичі за добу втрачають по центнеру ваги від суперечок. Начальники ховають «вкладиші» «Правды» в сейфі і мовчать.

Оце і всі новини.

Тисну правицю.

БАСИЛЬ
МОМЕНКО

Василь Симоненко

394 9.

Толю!

Коли я буду в Києві — загадка. Ти нічого не чув про нараду? Скликатимуть її чи відмінили?

Ніяк не дочекаюся, коли нас розженуть. Вожді вагаються. Ніяких рішень і вказівок, а ми продовжуємо псувати папір.

Я в загальних рисах спланував сценарій, навіть чернетково дещо написав. Жаль, що нам ніяк засіти за нього.

Довідки в бухгалтерію перешлю пізніше, а може, й сам загляну.

Писати мені нічого, та й почуваю себе зле — якась кволість у членах і мозку.

14.II.1963

10.

Толя!

Напевне, ти вже знову ореш на ниві письменства. Жаль, що не здійснив ти своїх намірів — залетіти до Черкас.

З okazjiю пересилаю тобі «Атомні прелюди», а також «Тишу і грім». На жаль, «Атомних прелюдів» мені вдалося роздобути лише два примірники. До Черкас їх доповзло мізерно мало. Напиши мені, чи розійдеться «Тиша і грім» у столиці.

На все добре.

Василь

P.S. «Кирпатий барометр» уже закінчив. Ще не читав нікому.

Агов, Толю!

Разом з цим листом пересилаю на твоє ім'я пакет з рецензіями. Передай їх отій милій жінці, що сидить у Лисичевій кімнаті. Я не знаю її прізвища, тому і обтяжую тебе.

Звісток ще нема ніяких, але, здається, газета доживає останні дні. Тому пиши мені на домашню адресу.

Настрій у мене бадьорий, хоч підстав для цього замало.

У Черкасах були Вінграновський, Світличний, Сверстюк, Харчук та ін. Вечір в інституті видався не дуже цікавим, бо Миколу тубільці не сприймають. Мені влаштували овацію. Наступного дня приходили інститутки і нарікали на Миколу, що він занадто зухвалий і не поважає публіки.

Тисну руку. Після того, як одержу гроші за Лоскотона, мабуть, прибуду до Києва. Зараз у кишені — вітер.

27.II.1963.

Василь

12.

Толю! Чи не здається тобі пауза в нашому спілкуванні задовгою? Чому мовчиш? Весна, пташки, сонце, футбол, кохання? Я дрімаю в своєму лігві і, як ведмідь, смокчу лапу. Може, щось і висмокчу.

Їхатимеш додому у відпустку, заглянь до Черкас. Потім разом здійснимо вояж до Олександрії — адже це моя парафія, а я там ще не бував.

На клечані свята був у Каневі. Через рік-два його не впізнаєш.

Вітай Поповича, Лисича та ін.

5.VI.1963. Черкаси

Василь

1.

396

Доброго здоров'я, Іване!

За моїми підрахунками, твоя відпустка вже закінчилася, і тепер ти з новими силами заходився каркасувати наше світле майбутнє. Твій покірний слуга заступив на трудову вахту майже місяць тому. Отже, ми крокуємо пліч-о-пліч. Чому б нам не налагодити трудовий перегук?

Через кілька днів я, очевидячки, пришлю тобі свою брошуру — «Літературна Україна» вже сповістила про її вихід. Втішаюся думкою, що в моїй книжці ти знайдеш вдячний матеріал до своєї воєнничої статті, про яку ми говорили колись у тролейбусі №17.

Іване, маю до тебе маленьке прохання. Дізнайся, будь ласка, які екзамени і в якому обсязі треба скласти, щоб доскочити звання аспіранта вашого інституту. У наступному році я хочу спробувати свої сили. Певна річ, мене штовхає на цей крок не жадова знань чи патріотичне бажання безкорисливо і самовіддано прислужитися дмитеркознавству. Просто чую, як щоденно тупію і висихаю під гарячим черкаським сонцем. Душа міліє, а це вже являє певну небезпеку навіть для моєї поетичної довбанки.

Як ви провели свою відпустку? Чи задоволені мандрями по «нашій не своїй землі»?

Дуже мені хочеться вчинити набіг до Києва, але... на жаль, в українській мові ще зберігся цей капосний сполучник. Мабуть, наші мовознавці забулися, що ми живемо в епоху розгорнутого будівництва комунізму і змогли б прекрасно обходитися без усяких «але».

Ну, бувай здоровий, друже. Зичу тобі всякого добра і... трішки синців од критичних геркулесів.

Привіт Льолі.

13. XI.1962

Василь Симоненко

Дорогий Іване!

Якби тебе зрідка не згадувала уважна «Літературна Україна», то можна було б подумати, що тебе вже вислали з Києва. Незрозумілим лишається і той обурливий факт, що естет-рецидивіст Ів. Дзюба досі не виключений з Спілки або спеціальним рішенням Президії не переіменований в Ів. Зуба. Це просто не вкладається в мій провінційно-лояльний мозочок. А як там Євг. Сверстюк: чи вже доскочив класового самоусвідомлення, чи ще досі хибно вважає, що Шевченко був українцем?

До речі, недавно був у Моринцях і Кирилівці. Обшарпані Моринці спішно припудрюють до 150-річчя Тараса, бо інакше туристам не буде що показувати. Оформляють державним (!) коштом центр села. Не вирішено тільки, кому біля клубу ставити монумент — незабутньому Потьомкіну чи Шевченкові. А люди кажуть приблизно так:

— Що воно за людина отой Тарас?! Навіть мертвий добро нам робить.

Все це — між іншим. Загалом я живу тихо й одноманітно, як завжди. З «Літ Укр.» видно, що пахне якимось «міроприємством по перевихованню» молодих критиканів і демагогів, до яких належиш і ти. Принаймні П'янов пропонував зробити вас семінаристами. Коли є якісь новини, то напиши, бо аз відірваний від світу. Блукаю в білих папоротниках ілюзій.

Вітаю Льюю і всіх друзів.

5.VI.1963

Василь

P.S. Чи здійснили свій древній намір загостити до нас у Черкаси?

3.

Любий Іване!

Твій лист був другою звісткою з волі у мою незагратовану в'язницю. Кілька днів тому я видушив близько 30 слів з мовчазного лінгвіста А.Перепаді. Сей муж, як і ти, має якісь новини, та не хоче покладатися на «епістолярні випадковості». Я заінтригований, і до Києва хочеться, аж жижки трусяться. Можливо, десь під кінець місяця і вирвуся на день-другий.

Можливо, я не знаю ситуації, але твій оптимізм стосовно пагінців не здається мені реалістичним. Літо аж надто вже примхливе та холодне, хмари бігають по небу, мов дикі коні. У всякому разі, краще мати несподівану радість, аніж аналогічне розчарування. На тім стою і стоять буду. Щоб ти зрозумів мій настрій, перепишу тобі поганенького верлібра.

БАСИЛ
ІМОНЕНКО

398

*Я тікаю від себе, від муки і стому,
Від крикливих окатих міст,
Я самотній бреду
В білу папороть снів.
Я зрікаюся всіх
І цураюся всього,
Бо хочу побути нічим.
Я, натомлений власною дурістю,
Хвалькуватістю власною вбитий,
Я від себе втечу
В білу папороть снів.
Там — у снах — ніжні тигри
Цілуватимуть губи мої пересохлі,
Леопарди чарівно зніматимуть шкіри
І мені даруватимуть щедро:
— Бери!..
Я візьму.
І забуду про все на світі,
Стану сном, сновидінням солодким,
Як добре, що я — це сон,
І як погано, що я проснуся,
А біла папороть зазеленіє...*

Дійсно, коли прокинешся, то почуваш, як твоїм вухам не вистає примітивних силогізмів Світличного, елементарно хибних есе Сверстюка, темпераментних абсурдів Дзюби, і німії іронії Перепаді, і засмученої жіночості портативної Ірини, і... і... але можна «ікати» ще цілу сторінку. Іноді хочеться перенести ще одну вівісекцію від скальпеля КостаЛіни.

Господи, нащо ти, створивши нас непорочними жовтенятами, створив і спокуси для нас?! (Риторичне запитання).

Гадаю, що в цьому хаосі ти зумієш розібратися, розставивши розділові знаки та лапки.

Аве, Іване.

Вітай Льоблю, і магнітофонно знайому сестру, і всіх наших спільних знайомих та друзів.

Твій Василь

P.S. Коли здибаєшся з Кочуром, тактовно довідайся, будь ласка, чи він не прокляв мене за переклади. І ще одне — як там справи за ширмою? Уже ж повинно щось у магазинах з'явитися, хоч цитати з романа.

ТОМ
1

399

18.VI.1963

В. Симоненко

4.

Слава Україні!

Дорогий Іване!

Чому цілісіньке літо не чути твоїх позивних? Чи ти втратив дар мови, чи вже забув про добродія Симоньонкова, чи виснажився в мандрах, чи якась інша халепа сталася? Я не озивався, бо ж нікуди було адресувати свої вигуки — бозна, де тебе носило.

За все літо я бачив дуже мало живих людей, найяскравішими серед них були панянки Зубенко та Горська. В останню я майже закохався. Никаючи по Каневу, ми зголосилися на тому, що слід ввести таке вітання: — Слава Україні! — Навіки слава!

Агітую тебе приставати до нашого тріумвірату і пропагувати нові радянські обряди та звичаї.

За літо написав дуже мало через хронічну ліню та незвичайну фізичну і моральну кволість. Кореспондентська кар'єра моя вже вдерлася на стрімку кручу і, очевидно, переголом шелесне в прірву: маю попередження, що не можна так безбожно байдикувати і «розкачуватися». Але я продовжую гойдатися на рипучім гіллі газетного красномовства, як наші далекі предки гойдалися на тропічних деревах. З них все-таки вийшли люди, то, може, й з мене щось вийде. Благословен, хто вірує!

Твої вуса скоро матимуть жалюгідний вигляд перед тією буйною рослинністю, що вишумовує над моїм ротом. Тепер мені є про що говорити навіть з тими людьми, які раніше в бесідах зі мною не заходили далі зворушливого «Здрастуй!» Вуса виявилися дуже хвилюючою темою, жаль, що про них уже написав безвусий Драч.

Коли б знав, що ти дома і не гніваєшся на мене, то написав би ще кілька афоризмів, а так змушений поставити греблю перед потоком слів, що пруть з мене.

Вітай Льолю і всіх, кому вітання моє буде не зайве.

Наслідуючи Фучика, кінчаю сей репортаж вигуком:

— Іване, я люблю тебе! Будь пильний!

27.VIII.1963

Твій В. Симоненко

БАСИЛЬ
МОШЕНКО

400

5.

С. Іванові, вусатому естетові

Слава Україні!

Дорогий Іване!

Одержавши твою епістолію, я дивувався з швидкості листообігу. Але ще більше мене здивували твої безвідповідальні заяви, наприклад, про криве ружжо. Запорожці поєдинки на вогнепальній зброї зневажали, віддаючи перевагу чесній шаблі. А ти знаєш, що серед фехтувальників мені важко знайти рівного. Шаблею я володію ще спритніше, ніж пером. Так що краще не задирайся до мене.

Я теж хотів би побачити тебе, але зараз це — фата моргана. Проте, коли до тебе приїде Мамайсур, то, може, і я загляну на день. Тільки дзвони мені зранку (до 11 години) або ввечері після восьмої. У щілині між цими двома цифрами я, як правило, дома не буваю. А Мамайсура я цитував точно, тільки в редакції там переплутали. Та коли б вони переплутали тільки це, то ще півлиха, а вони ж, по суті, вихолостили суть. Так що ти знайомився з євнухом, який колись був людиною.

У мене є трішки новин, котрі, може, й тобі були б цікавими, та писати про це нудно. Колись ми таки зустрінемося і поговоримо.

Цікаво, де зараз наші хлопці і що вони роблять? Я нічогосінько не знаю, крім того, що був у парку Лесин вечір та що Вінгр. став щасливим татком. Знічев'я до цього листа додаю хуліганську «Іліяду», бо знаю, що вона не залишить тебе байдужим — викличе принаймні досаду. А мені ж так хочеться насолити тобі!

Вітай Льолю.

Простягаю руки для обіймів.

3.IX.1963

Твій В. Симоненко

P.S. Дістав листа від Зілінського з Праги. Мої вирізки домандрували туди спокійно і сподобалися їм. Перекладає вірші Г.Врбова, котра й Ліну «очешила». Зілінський вимагає ще нових віршів, хоч би й недрукованих, та хто ж би вчинив таке неподобство?

Бувай.

Семенами же злых дел

Суть злыя мысли.

Г. Сковорода

ТОМ
1

401

6.

Безсовісному С. Іванові

Слава Україні!

Німий оракуле!

Не дочекавшись від тебе обіцяного листа, я пригадав, що в мене теж є авторучка і вирішив скористатися оною. Безсовісний ти, Іване, і якщо я буду в Києві, то або не зайду до тебе, або зайду і говоритиму тільки з Льолею, а на тебе не зважатиму зовсім.

Був тут Нечерда, котрий намагався вклонитися від твого імені. Я з ним пробув близько години на причалі, ні про що серйозно не говорили, але мене трішки здивувала плутанина в його побутових розповідях, котрі сей одесит виголошував цілком добровільно ще й на громадських засадах.

Коли б я не був таким ледацюгою, як ти, то прислав би тобі деякі нові речі, віршованою мовою писані.

На мене уперто наступає старість і ветхість — поначіплювалася сила-силенна різних старечих хвороб: від бронхіту до радикуліту, не вистачає лише повного маразму. Нову Заяву нашого уряду про китайців слухав з захопленням. Вона повністю відповідає всім нашим надіям.

А статтю Дзюби я досі не бачив, бо у всіх підшивках № газети з нею повидирали болільники.

Вітай Льолю, Сверстюка і всіх спільних знайомих.

22.IX.1963

Василь

Добрий день, дорогий Миколо!

Спасибі тобі за листа, він вніс розраду в моє нудотне парубкування. Зараз усі мої роз'їхалися, і я став повноправним самодержавцем на 33 м². Не вистачає скіпетра і корони. Трон я спорудив з подушок і, вилежуючись на ньому, керую своєю імперією. Порядок у мене не гірший, ніж у будь-якій солідній державі — уже тиждень не заміталоя. Сьогодні, правда, має приїхати Люся, так що я знову стану сателітом.

Пишеться мені дуже важко, бо заїдає ота газетна текучка, яка легко робить людину автоматом. Будь вона неладна!

Можна порадіти за Колю Єременка — він одержав дуже втішну відповідь з видавництва. Наступного року якась його книжка таки виплунеться з ротації. Але дивитися на нього мені боляче. А втім, на мене збоку теж, мабуть, не дуже приємно зиркати.

Галя збирається навідатися до тебе наступної неділі. Отже, хоч раз ти переночуєш по-людськи. Сперматозоїди хай тебе не бентежать. Їхній бунт — це відрадне явище не тільки для тебе. Це — ознака живучості нашої нації. Доки в наших хлопців грають гормони, доти не переведеться наш козацький рід.

*Ми народились в муках, щоб родити,
Синами обезсмертити свій рід,
Щоб квітував на диво всього світу
Козацький геніальний родовід!*

Дерзай, Колю, в світлі цієї цитати, яку я вишкріб з своєї писанини. Бо, незважаючи на те, що мене щоднини грабує газета, я таки примудрився вшкварити поганеньку поему.

Якщо побачиш Крижанівського, то, будь ласка, запитай у нього адресу. Я хотів би порадитися з ним в одному ділі. Це відносно аспірантури. Все-таки газета — це смерть, а мені не дуже хочеться побувати на своїх похоронах.

Малярійно комплектую другу збірку.

Що тобі ще написати? Хіба нову передачу вірменського радіо. Арменський радио отримав запит: «Коли люди будуть жити однією сім'єю?» Арменський радио відповідає: «Коли на землі залишиться одна сім'я...»

Ну, бувай, Миколо.

Нехай тобі легко дишеться і легко пишеться.

19.IX.1962

Василь

ТОМ
1

403

Дорогий Борисе Дмитровичу!

Нарешті Ваш роман доповз і до Черкас. Вчора, оббігавши півміста, я ледве придбав для себе одного примірника. Мені було дуже радісно, що книга, котру я так полюбив, зникає з книгарень майже блискавично.

Кажуть, що найсильніше перше враження. Але то, мабуть, правдиве тільки тоді, коли твір мілкуватий і тримається на зовнішніх оздобах. «За ширмою» я не перечитував, а читав захоплено, відкриваючи ті грані і вловлюючи нюанси, що при першому знайомстві лишилися чомусь поза увагою. Можливо, це сталося тому, що в журнальному варіанті не було останнього розділу. Прекрасного розділу!

Сердечно дякую Вам за чудову книгу, за ті години творчої і естетичної насолоди, котрі Ви подарували своїм твором і мені, і багатьом-багатьом читачам. З синівською шанобою схиляю голову перед Вашим талантом і зичу Вам довгих і плідних років життя.

10.VIII.1963

Щиро ваш Василь Симоненко

1.

Дорогий Григорію Порфировичу!

Щиро дякую Вам за Тувіма. Це для мене була справжня радість — і те, що Ви згадали мене, і те, що такий поет з'явився на українському небі. Коли б я не знав Вашої доброти, то був би певен, що Ви не раз згадували мене незлим тихим словом. Все ж Фельдека я переклав, хоча дуже боюся за ті переклади. Адже, якщо не зважати на кілька дилетантських препаарацій над Блоком і деякими білорусами, то можна сказати, що я в цій справі іще навіть не допризовник. [...]

Я не прошу поблажливості, а хочу тільки, щоб Ви не втрачали в мене віри остаточно — можливо, я ще й зроблю щось путнє. Буду Вам дуже зобов'язаний, якщо Ви напишете кілька слів про те, чого варті мої переклади.

Я дістав листа від О. Зілинського з Праги. Прохає нових віршів до антології, котру вони komponують. Але Ви, мабуть, це знаєте.

Живу дуже тихо, без новин. Вітайте спільних знайомих і друзів, бо я саме нікому не пишу.

4. VI. 1963. Черкаси

З пошаною В. Симоненко

2.

Дорогий Григорію Порфировичу!

Пересилаю Вам переклад, котрий мені видається ліпшим від попередніх. Якщо ні, то розвійте мої ілюзії. А втім, знаючи Вашу зайнятість, не вимагаю від Вас листа.

Позавчора умовив діячів з Облкниготоргу замовити кілька примірників антології, пообіцявши, що сам придбаю 2 екз. Натхнен-

них пропагандистів української літератури це підбадьорило, і вони на всю Черкащину збираються зажадати 10-15 штук.

Вітайте своїх рідних.

18.VII.1963

Ваш В. Симоненко

ВАСИЛЬ
СИМОНЕНКО

406

3.

Дорогий Григорію Порфіровичу!

Я завдав Вам стільки клопоту, що вже незручно і за ручку братися. Тим паче, що моє «ярмо» не таке солодке, як кусове. Через це і переклад з Кайнера відправив Вам без жодного словесного ескорту.

Ваші зауваження до перекладу «Іконоборської пісні» сприйняв і врахував. Останню строфу переробив зовсім, щоб більше наблизити зміст до оригіналу.

Очевидно, в майбутньому значну частину своїх скромних сил і здібностей я віддаватиму перекладам. Якщо це не тимчасова хвороба, то хутко без них мені просто нудно житиметься, їй-богу! Спробую з осені засісти за чеську мову. Але Ви мені дали тільки півпоради, бо не сказали, де можна добути словник і граматику: в Черкасах — це химера.

Я послав О.Зілинському в Прагу близько 20 своїх віршів (вирізки з газет), але не знаю, чи він їх одержав, бо не озивався до мене. Про «молоду українську антологію» краєчком вуха чув.

Дійшли до нас чутки про «вшанування» Лесі в Києві, зокрема про вечір у парку з участю Дзюби, Драча, Вінграновського та Жиленко. Не знаю, чи англійці поводитися так зухвало в Індії, але після візиту до Одеси, після Львівської історії та після Лесиної вечірки я недогризки своїх ілюзій можу подарувати кому завгодно.

Чи не доводилося Вам чути що-небудь про Світличного? Чи він у Києві, чи в Карпатах?

Щиро вітаю Вас і Вашу сім'ю.

2.VIII.1963

Василь Симоненко

Дорогий Григорію Порфировичу!

Оце пишу Вам листа, та й сам не знаю, чи варто це робити. Як Ви, мабуть, знаєте, я вже 1,5 місяця в лікарні, підправляється здоров'я дуже туго. А тим часом друзі мої та знайомі чи зледачили, чи забули про мене — хоч би хто словом обізвався.

Отож я нічогосінько не знаю про те, що здорові люди роблять зараз (хворі ковтають мікстури).

А більше всього турбує мене доля листа до Зілинського в Прагу. Я додатково посилав йому децицію, а відповіді не дістав. Чи не чули Ви про це? І взагалі, як там справа з молодюю антологією — це, коли Ви в курсі справи.

Якщо у Вас буде час і Ви напишете мені доброго листа про київські новини, то буду Вам безмірно вдячний.

Даруйте незграбність письма і думок, а також нав'язливість.

Вітаю Вашу родину.

17.XI.1963. Черкаси

Щиро Василь Симоненко

1.

Юначе!

Нарешті ти забалакав, немов старий репродуктор. Зараз я стою перед трьома дорогами: Львів, Київ, Москва. По першій підеш — юнкера зустрінеш, по другій — влучиш в обійми редактора збірки, по третій — на всесоюзну нараду жовторотих піїтів улучиш. Дуже хочеться у Львів. Мов до чужої жінки. Але... якщо в травні не потраплю туди, то візит відкладеться аж до осені. Ти, певне, чуєш мої зітхання.

Перше травня зустрівач у Києві. Туди збіглися всі, кого 5 років тому разом зі мною виплюнув університет. Було багато сказано, а ще більше випито. Другого травня я вібрував, немов камертон. Зате зараз в кишені і голові свистить вітер, і я ходжу тверезий, як первісна людина. Хай живе тверезість! Ганьба алкоголикам!

Пришли мені рядків два по-німецьки, якщо твоя робота перекладацька просунулась вже так далеко. Ти хочеш віршів? На: [Текст вірша «Піч». — Упор.]

Це про твою і мою матір. Закохуюся зараз я дуже рідко, бо заклопотаний, але іноді з-під мого пера виповзають ліричні байстрята: [Текст вірша «Я дивлюся в твої перелякані очі...». — Упор.]

Взагалі такої каші наварив немало, але немає посуду, щоб всю її переслати тобі. Написав ще цикл «Мандрівки по цвинтарю», вірніше, пишу, бо маю намір його доповнювати й доповнювати. Але частина з написаного піде в книжку, якщо добродій цензор не викине. Це низка епітафій (сподіваюся, для тебе це слово — не шифрограма). Ось дециця, щоб мав уяву: [Тексти віршів «Заздрісникові» та «Брехунові»]

Пардон за велеречивість. Більше не буду. Тисну твої клешні. Якщо шеф благословить вояж на Львів — сповіщу.

Цілую в ліву ніздрю.

9. V. 1962

Василь

2.

ТОМ
1

Дон Кіхоте гордого атомного віку!

Б'є тобі чолом літературний Санчо Панса. Передай привіт мілітаристові і прозаїку Старостіну, а також вручи йому це кастроване оповідання. Свої чисті, мов перли, сльози і брудні матюки за кастрацію нехай посилає на адресу міжнародного імперіалізму, який примушує нас бути пильними.

409

Мені хочеться, щоб у літературу можна було приходити отакечки:

— Смі-рна! Ша-гом арш! Ать-тьва! Ить-тьва! Шіре шаг! Р-рью-та, стуй!

Ми вже на Парнасі. Через годину приїдуть спекулянти з Кавказу, і наш товариць старшина вручить нам лаврові вінки. Безсмертя, мов слухняний пес, облизує наші волохаті ноги. Музи (голенькі!) витанцьовують модерний там-там, а охриплий Вакх ледве встигає розливати вино і нектар.

На жаль, до цього ще не додули, і на Парнас доводиться лізти рачки.

Чого ти здумав показувати зуби Сонцю? Виходить, ще не вмерла твоя Муза? Надішли, що ти там утнув. Може, й видрукується. Для різноманітності кидаю в твій жолоб навильник силосу:

*Може, так і треба неодмінно,
Як робить давно вже звикли ми:
Падати слухняно на коліна
Перед геніальними людьми*

*Вихвалять, і славити, й кричати,
Роздувати фіміамів дим.
Геніїв між нами небагато,
То чому б не поклонялись їм?*

*Але я зібрав би всіх титанів
І сказав би, знявши капелюх:
— Я не хочу вам співать пеанів
І хвальбою лоскотати слух.*

*Ви усі розумні та відверті,
Тож скажіть по щирості мені:
Хто й за що вам дарував безсмертя,
Хто й за що продовжив ваші дні?*

*Говоріть, кричіть, щоб всі узнали,
Втямили на решті до пуття:
Смертні вам безсмертя дарували,
Смертні вам продовжили життя!*

*Щоб надійно крила соколині
Вас у небі вічності несли,
Мудрості своєї по краплині
Смертні вам, як бджоли, віддали.*

*Вас, як прапор, підніма людина
В боротьбі за правду проти тьми.
Тож, безсмертні! Станьте на коліна
Перед нами, смертними людьми.*

Нех жие праця, простота і щирість. Слава людині! І тобі слава, і мені трішечки!

Вперьод до сяючих вершин людської мислі і гідності.
Бувай здоровий.

11. VI. 1962

Твій смертний Симон

3.

Здоров, Олексо!

Знову пишу тобі лежачи, — кепські в мене справи, брате. Коли б не Люсьєн та мама, то, мабуть, вже й ноги відкидав би. Більше місяця минуло після операції, а я досі не встаю і ніхто не скаже, коли я вже перебреду оцю калюжу анемії!

А жити, Льошо, хочеться страшно, бо ще ж мозок у мене світлий, і дещо Симон зробив би ще, аби тільки хоч трохи сил вернулося. Ну, нічого, будемо виглядати новин з хорошого краю.

Даруй мені, що так багато пишу про себе, але кому ж мені ще поскаржитися, як не тобі? Не думай тільки, що я розхникався і роблю з Комара Крамаря.

У нас саме в гостях Люба з Новаків. Якби ще й ти до неї, то разом поласували б хлібом і білим і сірим. А чорного, кажуть, хоч греблю гати. Безкінечні черги за іншими продуктами — молоко, масло, крупи і т. п.

На свято в нас теж була химерна новина — різні написи на стінах і парканах.

Ніяких ліків не треба мені, а от якщо у вас є такі речі, як мандарини чи апельсини, то було б не зле одержати їх бодай кілька штук. Зможеш — пришли, тільки швидко. За гроші не турбуйся.

Як Вадим і дружина? Обнімаю їх. Мої домашні теж прилучаються до цього.

Здається, все. Пробач хаос. Тисну клешні.

22.XI.1963

Твій Вас. Симон

ТОМ

1

411

**В ПРЕЗИДІЮ ПРАВЛІННЯ
СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ
УКРАЇНИ**

412

Шановні товариші і старі друзі!

Звертаюся до Вас у трагічну хвилину свого життя — можливо, завтра мене вже не буде. Звісно, література перенесе цю майже безболісну для неї втрату. Але я не можу піти з життя, не подбавши про долю сім'ї, особливо матері. Мама моя працювала в колгоспі 27 років, але, незважаючи на це, змушена вдовольнитися роллю «утриманки». Перший день моєї смерті може стати першим днем її жебрацького животіння. Від усього серця прошу Вас не допустити цього, коли це можливо, виділити їй з коштів Літфонду бодай мінімальну суму, котра б гарантувала її від голодної смерті.

Всі авторські права на мої писання належать моїй сім'ї: дружині Людмилі Павлівні, синові Олесеві та матері Щербань Ганні Федорівні.

12.XII.1963

6

ЗМІСТ

ПОЕЗИ

Зі збірки «ТИША І ГРІМ»

Жорна	36
Я закоханий палко, без міри	38
Можливо, знову заgrimлять гармати	39
Баба Онися	40
Піч	41
Прощання Федора Кравчука, колгоспного конюха, з старою хатою	43
Дід умер	44
Спасибі	46
Мій родовід	47
Шум полів	48
Леся Українка	49
Косар	50
Перший	51
Квіти	52
Ми думаєм про вас. В погожі літні ночі	53
Ровесникам	54
Юність в інших завше загадкова	55
Земля кричить. Шинкують кров'ю війни	56
Русь	57
Вже день здається сивим і безсилим	59
Пучок суниць	60
Грудочка землі	62
Степ	63
Гнівні сонети	64
Ніч в озері	66
Кривда	67
Тиша і грім	69
Суперники	73

Любов	75
Вона прийшла	76
Ти не можеш мене покарати	77
Коли б тобі бажав я сліз і муки	78
Спади мені дощем на груди	79
Море радості	80
Закохана	81
Берези, в снігу занімалі	82
Ніби краплі жовті, в темну воду	83
Не дивися так печально	84
Я дивлюся в твої перелякані очі	85
Є в коханні і будні, і свята	86
Дупло	87
Ой майнули білі коні	88
В грудях набубнявіла тривога	89
Уманським дівчатам	90

Зі збірки «ЗЕМНЕ ТЯЖІННЯ»

Світ який — мереживо казкове!	92
Лебеді материнства	93
Скільки б не судилося страждати	95
Ти знаєш, що ти — людина?	96
Я чую у ночі осінні	97
Україна	98
На цвинтарі розстріляних ілюзій	99
Монархи	100
Де зараз ви, кати мого народу?	101
Покара	102
Гей, нові Колумби й Магеллани	103
Крик XX віку	104
О земле з переораним чолом	106
Одинока матір	107
Перехожий	109
Помилка	110
Навіщо бундючитися пихато	111
Минуле не вернеть	112
Герострат	113
Як не крути	114
З вікна	115
Розвели нас дороги похмурі	116
Найогидніші очі порожні	117

Чую	118
Чари ночі	119
Веселий похорон	120
Там, у степу, схрестилися дороги	121
Лев у клітці	122
Земле рідна! Мозок мій світліє	123
Люди — прекрасні	124
Торжествують	125
Пересторога славолюбцеві	126
Люди часто живуть після смерті	127
Впало сонце в вечірню куряву	128
Задивляюсь у твої зіниці	129
Через душі, мов через вокзали	131
Чорні від страждання мої ночі	132
Всі образи й кривди до одної	133
Виє вітер, довго виє, навіть слухать обрида	134
Я чекав тебе з хмари рожево-ніжної	135
Говорю я з тобою мовчки	136
Ну скажи — хіба це фантастично	137
Чадра	138
Ікс плюс ігрек	139
Дотліває холод мій у ватрі	140
Я тобі галантно не вклонюся	141
Не вір мені	142
ЧЕРВОНІ КОНВАЛІЇ	143
Бенкет	144
Конвалії	145
Тітка Варка	147
Батько	149
КИРПАТИЙ БАРОМЕТР	152
I. Замість вечірньої молитви	152
II. Погрози ночі	153
Танець пітекантропів	153
Хор генералів	154
Монолог маленького привида	155
III. Ранок	156
ЗАЯЧИЙ ДРІБ	158
Їм справді однаково	158
Балакучий ліхтар	158
Що правда, то правда	158
Крилатий та безкрила	158
За діло б'ють	158
Така служба	159

А в кого ж	159
Хвалилися миші	159
Квочка і сито	159
Ховрах	159
Однобоке виховання	159
Є чого дивуватися	159
На конкурс кмітливих	160
Свіженька новина	160
Аби почастивали	160
Є за що	160
Мрія дармоїда	160
Чорна зрада	160
Пророчий сон	160
Згадав про правду	161
Жертва закону	161
Дуби не гнуться до землі	161
Чиряк	162
Молот	162
Чи додумається?	162
Помстилися	162
МАНДРІВКА ПО ЦВИНТАРЮ	163
Бюрократові	163
Не дочекався	163
Брехуніві	163
Хабарникові	163
Ледареві	164
Злодієві	164
Плазунові	164
Любителю вказівок	164
Епігонові	164
Клязникові	164
Кокетці	165
Заздрісникові	165
Роззяві	165
Менторові	165
Холуєві	165
Майстрові засідань	165
Вирвався на волю	165
Кривляці	165
Затискувачеві критики	166
П'яничці	166
Псевдовченому	166
Підозрливому	166

Собі самому	168
Не докорю ніколи і нікому	169
Немає смерті. І не ждїть — не буде	170
У вагоні	171
Матері	172
Мандрівник	173
Маленькі сонця	174
Ти до мене прийшла не із казки чи сну	175
Старість	176
Можна	177
Не бажаю я нічого, хочу тільки одного	178
Осінній вечір морозом дихав	179
Межа	180
Українська мелодія	181
У душі моїй	182
Я не бував за дальніми морями	183
Я юності не знав. Нудотно і похмуро	184
Може, ти зі мною надто строга	185
Тїнь	186
Я і в думці обняти тебе не посмію	187
Як хороше радіти без причини	188
З дитинства	189
Муза і редиска	191
І знову сам воюю проти себе	192
Я не люблю зими — вона така убога	193
Моралісти нас довго вчили	194
Я хочу бути несамовитим	195
Все було. Дорога закричала	196
Стільки в тебе очей	197
В букварях ти наряджена і заспідничена	199
Лист до всесвітнього обивателя	200
Нудний карнавал	202
Сїрій солдат	203
Одурена	204
Древній, обікрадений народі!	205
Я	206
Пішла	207
Понеси мене на крилах, радосте моя	208
Ні перед ким не станеш спину гнути	209
Повернення	210

Встає над нами сонце, як вставало	213
Самотність	214
Злодій	215
Чекання	216
Український лев	217
Не лицемірити, не чванитись пихато	218
І чудно, і дивно якось	219
Моя мова	220
Курдському братові	221
Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок	222
Прирученим патріотам	223
Некролог кукурудзяному качанові, що згнів на заготпункті	224
Сам собі підспівувать не стану	225
Нашої заслуги в тім не бачу	226
Я не помру від розпачу і муки	227
Маленьке — не смішне	228
Заграє смерть іржавою трубою	229
Ще один протест	230
Я	231
Поет і природа	232
Поет	233
Балада про зайшлого чоловіка	234
Дума про щастя	236

КАЗКИ

Цар Плаксіє та Лоскотон	240
Подорож у країну Навпаки	246
Казка про Дурила	253

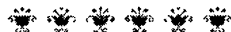
БАЙКИ

Вовк-миротворець	262
Лев ім'я змінив	263
Хміль на дубі	264
Ріка й заплава	265
Мудра паляниця	266
Суд	268
ВЕСЕЛИЙ ДРІВ'ЯЗОК	269

Дари Богдана	269
Яке зухвальство!	269
Два осли	269
Мудра сова	270
Годинник	270
Дивний хан	270

З НЕОПУБЛІКОВАНОГО

Зустріч	272
Кажуть люди: непогана буде пара — я і ти	273
Я так люблю твої суворі чари	274
Я не знаю, хто ти, що ти, чи люблю тебе, чи ні	275
Осінь. Довгі дощі, тумани	276
Я йшов один. Алеї гомінливі	277
Ридає ранок на холоднім бруку	279
Захлинулись тісні бульвари	280
Темними і брудними кварталами	281
Візерунки хитрі і казкові	282
Сонце	283
Так пройде все. Душа закам'яніє	284
Кожну весну, кожне літо	285
Телиця	286
Танок	287
Здається, світ не був таким ніколи	288

ПРОЗА

Зі збірника «У ТВОЄМУ ІМЕНІ ЖИВУ»

Вино з троянд	292
Кукурікали півні на рушниках	295
Чорна підкова	298
Він заважав їй спати	300
Весілля Опанаса Крокви	302
Дума про діда	304
Неймовірне інтерв'ю	307
Посмішки нікого не ображають	309
Сирій пакет	311

Психологічний поєдинок	313
Білі привиди	315
Бенкет на току	318
Наївне дівчисько	321
Огидич	324
Однорукий лісник	341
Ніхто не знає	346
Друг сімейства	348

ТОМ
1

421

ЛІТЕРАТУРНІ СТАТТІ

Початок дороги	350
Декорації і живі дерева	354

СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА

Окрайці думок	360
---------------------	-----

ЛИСТИ

До Л.П. Півторадні	368
До Андрія Махині	383
До Василя Діденка	385
До Миколи Сома	386
До Анатолія Перепаді	389
До Івана Світличного	396
До Миколи Негоди	402
До Бориса Антоненка-Давидовича	404
До Григорія Кочура	405
До Олексія Щербана	408
В президію правління Спілки письменників України	412

1. В. Симоненко на березі ставка у Кам'янці.
2. В. Симоненко переглядає свіжу газету.
3. В. Симоненко в редакції газети «Молодь Черкащини».
4. В. Симоненко на робочому місці в редакції газети «Молодь Черкащини».
5. В. Симоненко на вулиці Черкас з Людмилою Осадчою (скраю) та Галиною Довбнею.
6. В. Симоненко у поїзді під час робочого відрядження.
7. В. Симоненко з колгоспниками після інтерв'ю.
- 8, 9. В. Симоненко з колегами-журналістами Миколою Дашківським та Миколою Єременком. Поблизу Черкас.
10. В. Симоненко. Кам'янка.
33. В. Симоненко у редакції газети «Молодь Черкащини»
34. В. Симоненко спілкується з колегами по редакції через вікно.
35. В. Симоненко за роботою в редакції газети «Молодь Черкащини».
91. В. Симоненко опрацьовує листи дописувачів в редакції газети «Молодь Черкащини».
167. В. Симоненко з сином Лесиком і Іван Голубничий з донькою Жанною їдуть на риболовлю. На Дніпрі під Черкасами.
239. В. Симоненко з колегами-журналістами Віктором Онойком (ліворуч) і Миколою Сніжком біля редакції газети «Молодь Черкащини».
261. В. Симоненко за робочим столом в редакції газети «Молодь Черкащини».
271. В. Симоненко з університетським колегою, киянином Анатолієм Перепадею. На вулиці Урицького (нині Хрещатик) неподалік редакції газети «Молодь Черкащини» у Черкасах.
289. В. Симоненко. У редакції газети «Молодь Черкащини».
290. В. Симоненко на річковому вокзалі м. Черкаси.
291. В. Симоненко у робочому відрядженні. Тальнівський район, Черкаської області.
349. В. Симоненко працює з колегою-журналістом Станіславом Буряченком.
- 359, 367. В. Симоненко за робочим столом в редакції газети «Молодь Черкащини».

Видання творів В.А. Симоненка здійснено за сприяння Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Черкаської обласної ради, Черкаської обласної державної адміністрації, управління у справах преси та інформації облдержадміністрації, Державного архіву Черкаської області.

Видавництво щиро вдячне Осадчому Ігорю Федоровичу за наданий ілюстративний матеріал при підготовці творів В. Симоненка до друку.

Фотокартки зроблені І.Ф. Осадчим у 1960 — 1963 рр. та раніше були опубліковані у книзі: Ігор Осадчий «Три роки поруч». Черкаси: Сіач, 1998.

Симоненко Василь Андрійович. Твори: У 2 т. — Т. 1: Поезії. Казки. Байки. З неопублікованого. Проза. Літературні статті. Сторінки щоденника. Листи / Упоряд. Г.П. Білоус, О.К. Лищенко. — Черкаси: Брама-Україна, 2004. — 424 с.

ISBN 966-8756-05-3 (зібрання творів)

ISBN 966-8756-06-1 (том 1)

ТВОРИ. ТОМ 1

Літературно-художнє видання

СИМОНЕНКО Василь Андрійович

Автор

УПОРЯДНИКИ:

Білоус Григорій Павлович,

Лищенко Олекса Костянтинович

Комп'ютерний набір,

редагування

Фоторедактор

Верстка

Технічний редактор,

оригінал-макет

Художник, макет, обкладинка,

суперобкладинка

Білоус Г.П.

Осадчий І.Ф.

Красіліч О.В.

Третьяков О.М.

Олексенко В.А.

Здано до набору 02.10.2004. Підп. до друку 07.12.2004.

Формат 60x84/16. Папір офсетний №1. Гарнітура Міньйон.

Умовн. друк. арк. 12,94. Обл.-вид. арк. 14,08.

Вид. № 7. Тираж 3000 прим. Зам. 4–805.

Видавництво «БРАМА-УКРАЇНА».

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців.

Серія ДК № 1996 від 28.10.2004 р.

Україна, 18000, м. Черкаси, вул. Леніна, 31/1, к. 1.

Тел.: 8/0472/45-31-34, 8/067/470-13-14.

E-mail: book_brama@ukr.net.

Віддруковано з готових плівок на ВАТ «Поліграфкнига».

Київ, 03057, Київ-057, вул. Довженка, 3.